

Deltaking, støtte, tillit og tilhørighet

En analyse av ulikhet i sosiale relasjoner med utgangspunkt i levekårsundersøkelsene

Publikasjonens tittel: Deltaking, støtte, tillit og tilhørighet
En analyse av ulikhet i sosiale relasjoner med
utgangspunkt i levekårsundersøkelsene

Utgitt: 12/2015

Publikasjonsnummer: IS-2387

Utgitt av: Helsedirektoratet

Postadresse: Pb. 7000 St. Olavs plass, 0130 Oslo

Besøksadresse: Universitetsgata 2, Oslo

Tlf. 810 20 050

Faks: 24 16 30 01

www.helsedirektoratet.no

Skrevet av: Anders Barstad og Lene Sandvik

Illustrasjon: Elisabeth Moseng www.illustratorene.no/moseng

Forord

To sentrale føringer i folkehelsepolitikken er å videreføre arbeidet med å redusere sosiale helseforskjeller, og i større grad integrere psykisk helse i folkehelsearbeidet.

For å imøtekomme disse føringene trenger vi kunnskap; om faktorer som fremmer og hemmer god psykisk helse i befolkningen. Vi må vite noe om hvordan psykisk helse fordeler seg i ulike lag av befolkningen og hvilke faktorer som kan øke sosial ulikhet.

Helsedirektoratet har derfor gjennom en rekke rapporter fått samlet tilgjengelig og oppdatert kunnskap om sammenhengen mellom ulike levekårsdimensjoner, slik som arbeid, utdanning, helsetjenester og bolig, og sosial ulikhet i helse. Det finnes betydelig forskning som gjør det rimelig å anta at disse dimensjonene også bidrar til sosial ulikhet i psykisk helse.

Vi har etter hvert god dokumentasjon på sammenhengen mellom sosiale relasjoner og helse. En amerikansk metastudie konkluderte blant annet med at dårlige eller utilstrekkelige sosiale relasjoner er risikofaktorer for tidlig død på linje med røyking eller inaktivitet. Sammenhengene er komplekse og det er mange forhold ved sosiale relasjoner og sosial deltagelse som er av betydning.

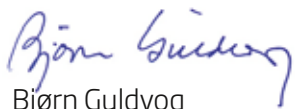
Kunnskap om de vanligste barrierene for sosial deltagelse viser oss hvor det kan være nyttig å sette inn tiltak. Denne rapporten viser for eksempel at personer med kort utdanning, lav inntekt og svak forankring i arbeidslivet i større grad opplever hindringer for sosial deltagelse sammenlignet med personer med høy inntekt, lang utdanning og fast arbeid.

I et forebyggingsperspektiv er det viktig å se bak sykdom og diagnoser for å kunne identifisere de helsefremmende faktorene. Vi har derfor bedt forskerne Anders Barstad og Lene Sandvik ved SSB ta utgangspunkt i levekårsundersøkelsen, og se på faktorer som deltagelse, tillit, sosial støtte og nettverk, demokratisk medvirkning, samt tilhørighet og ensomhet og hvordan disse fordeler seg i befolkningen. Vi har også bedt om at de særlig sier noe om forholdene for barn og unge.

Resultatet presenteres i denne rapporten. Helsedirektoratet har dermed et godt faglig grunnlag for å videreutvikle et folkehelsearbeid som fremmer god psykisk helse.

Vi takker SSB for en grundig og dekkende rapport. Forfatterne er selv ansvarlige for innholdet.

Bjørn Guldvog
helsedirektør

Forord

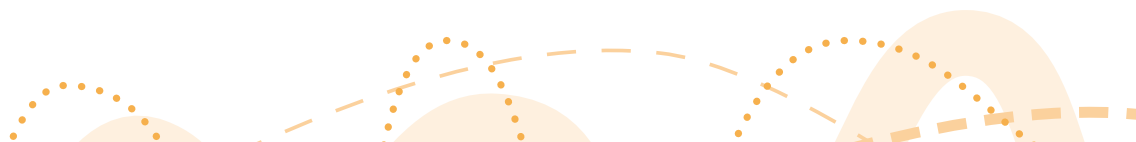
Det har blitt en stadig økende oppmerksomhet, både innen politikk og forskning, om betydningen av sosiale nettverk og gode mellommenneskelige relasjoner for helse og velferd. I denne rapporten redegjøres det for hvordan sosiale relasjoner kan måles, med utgangspunkt i levekårsundersøkelsene som gjennomføres av Statistisk sentralbyrå. Rapporten gir en oversikt over hvordan egenskaper ved de sosiale relasjonene fordeler seg i befolkningen, med særlig vekt på forskjeller etter utdanning og inntekt.

Rapporten er tilgjengelig i pdf-format på Statistisk sentralbyrås nettsider under adressen: www.ssb.no/informasjon/publikasjonsserier.

Prosjektet er finansiert av Helsedirektoratet.

Statistisk sentralbyrå, 11. november 2015

Christine Meyer

Sammendrag

Denne rapporten, om ulikhet i sosiale relasjoner, baserer seg på utvalgte indikatorer hentet fra Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser. I rapporten ser vi på følgende seks aspekter ved sosiale relasjoner: barrierer for deltaking, tillit, sosial deltaking, sosial støtte, demokratisk medvirkning og ensomhet. For alle de seks aspektene undersøker vi sosiale og demografiske forskjeller i befolkningen 16 år og over, med hovedvekt på forskjeller etter utdanning og inntekt. Innledningsvis i hvert kapittel presenterer vi også forskjeller mellom menn og kvinner samt for ulike aldersgrupper. I de fleste kapitlene er det i tillegg en multivariat analyse, der vi tar inn følgende sosiale og demografiske forklaringsvariabler, i tillegg til utdanning og inntekt: alder og kjønn, innvandrerbakgrunn, bostedsstrøk, selvdefinert økonomisk status og husholdningstype. Vi har også et eget kapittel hvor vi ser på forskjeller i sosiale relasjoner blant barn.

I kapittel 3 er temaet barrierer for sosial deltakelse. I alt opplever en av fire at de er forhindret i å delta sosialt. Enkelte grupper møter i større grad barrierer for deltakelse. Kvinner opplever i større grad hindringer enn det menn gjør, og barrierer for sosial deltakelse øker generelt med alderen. Personer med lav utdanning, lav inntekt og svak forankring i arbeidslivet opplever også i større grad hindringer for sosial deltakelse sammenlignet med personer med høy inntekt, høy utdanning og yrkesaktive. Helseproblemer er den fremste årsaken til at en er hindret i å delta. Helse som hindring øker med alderen, mens det å ikke ha tid eller råd er et større hinder blant de yngste. Personer med lite sosioøkonomiske ressurser (lav inntekt, lavt utdanningsnivå) oppgir i større grad å være hindret grunnet problemer med helse, mens personer med mer tilgang til sosioøkonomiske ressurser i større grad er hindret fordi en ikke har tid eller råd. Uføre skiller seg ut som en gruppe som særlig ofte er utsatt for hindringer, selv ved kontroll for utdanning og inntekt.

Norge er blant de land i verden der befolkningen har høyest tillit, uavhengig av hvilke mål en benytter. I kapittel 4 ser vi på forskjeller i horisontal og vertikal tillit. Kvinner har i større grad horisontal og vertikal tillit sammenlignet med menn. Tilliten øker også med stigende sosioøkonomisk status. Personer med lavere inntekt og utdanning har mindre mellommenneskelig tillit eller tillit til sentrale samfunnsinstitusjoner enn personer med høyinntekt og høyt utdanningsnivå. Yrkestilknytning eller å gå på skole har også en positiv sammenheng med tillit.

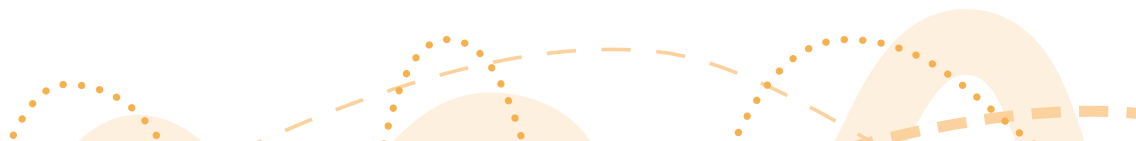

I kapittel 5 ser vi på hvem som deltar i ulike sosiale grupper. Også her finner vi en klar sammenheng med sosioøkonomiske ressurser. Lav husholdningsinntekt er forbundet med mindre deltaking, enten det er i form av å være uten partner, ha liten familie- eller vennskapskontakt, være sosialt isolert eller ikke delta i organisasjoner/gjøre frivillig arbeid. Det er også klare forskjeller i sosial deltakelse mellom personer med ulikt utdanningsnivå. Høyere utdanning innebærer mer deltaking. Unntaket er familiekontakt. Her ser vi et eksempel på en «omvendt» sosial gradient; høy utdanning går sammen med liten familiekontakt. Et gjennomgående funn er også at noen av dem som er marginalisert eller ekskludert på arbeidsmarkedet (arbeidsledige og uføre) deltar mindre i sosiale sammenhenger enn de yrkesaktive.

De samme tendensene kommer til uttrykk når vi ser på fordelingen av sosial støtte og nettverksressurser (kapittel 6). Sannsynligheten for å ha et lite nettverk av støttespillere synker med økende inntekt og utdanning, mens tilgangen til et stort nettverk øker med størrelsen på de sosioøkonomiske ressursene. Analysene viser ellers sterke utslag av innvandringsstatus: Innvandrere har mindre tilgang til sosial støtte enn norskfødte. Forankringen på arbeidsmarkedet og husholdningstype ser også ut til å ha betydning. Sammenlignet med heltids yrkesaktive har arbeidsledige og uføre små støttenettverk, og sjeldnere tilgang til råd og hjelp. Enslige uten barn har færre nettverksressurser enn gifte eller samboende.

Ved å se på forskjellige uttrykk for både formell og uformell demokratisk deltakelse, finner vi at de ulike demografiske gruppene benytter seg av forskjellige kanaler for demokratisk medvirkning (kapittel 7). Mens kvinner er mer tilbøyelige til å avgi stemme ved valg, er menn oftere medlem i et politisk parti og mer aktive i uformelle politiske påvirkningskanaler. Tar vi for oss utdanning og inntekt, finner vi at uavhengig av hvilken form for demokratisk deltakelse vi ser på, er personer med høyere sosioøkonomisk status mer aktive. Personer med høy utdanning og inntekt har høyere valgdeltakelse, er oftere medlem av et politisk parti, er i større grad aktive medlemmer i en arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon og har en sterkere tilbøyelighet til å utøve uformell politisk påvirkning. Ved å kontrollere for relevante bakgrunnsvariabler i en multivariat analyse, finner vi likevel at sammenhengen mellom inntekt og demokratisk medvirkning svekkes betydelig, og bare er signifikant for valgdeltakelse.

I kapittel 8 ser vi på ulikhet i opplevelsen av å være litt eller mye plaget av ensomhet. Vi finner at ensomhet er mer utbredt blant personer med

grunnskoleutdanning enn blant dem som har videregående og høyere utdanning, samt at forekomsten synker med stigende husholdningsinntekt. Når vi kontrollerer for andre demografiske og sosiale kjennetegn er imidlertid verken utdanning eller inntekt forbundet med ensomhet. Sammenhengen med utdanning forsvinner når kjennetegn ved integrasjonen på arbeidsmarkedet tas inn i analysen, mens sammenhengen med inntekt ikke lenger er signifikant når det tas hensyn til at de med lavest inntekt ofte er enslige. Dette er da også hovedforskjellen fra andre analyser i rapporten, nemlig at husholdningstype slår så sterkt ut. Hvis vi bare analyserer andelen som er «ganske mye» eller «veldig mye» plaget av ensomhet, blir resultatene stort sett de samme, men i dette tilfellet består sammenhengen med inntekt. Personer som tilhører de to laveste inntektskvartilene er oftere mye plaget av ensomhet enn den rikeste fjerdedelen, alt annet likt.

Ettersom utvalget i levekårsundersøkelsene gjelder personer som er 16 år eller eldre, har vi begrenset med informasjon om barn. Livekårsundersøkelsene dekker likevel noen spørsmål vedrørende sosiale relasjoner til barna i husholdningen (stilt til respondenten i undersøkelsen), samt et selvutfyllingsskjema sendt til ungdom, som vi utnytter i kapittel 9. Dataene viser at også barns sosiale relasjoner henger sammen med familiens sosioøkonomiske bakgrunn. Både når vi ser på økonomiske barrierer for sosial deltakelse, faktisk sosial deltakelse, sosial støtte og ensomhet, kommer barn som bor i en husholdning med lav inntekt og lavt utdanningsnivå dårligere ut sammenlignet med barn som tilhører en husholdning med høy inntekt og utdanning.

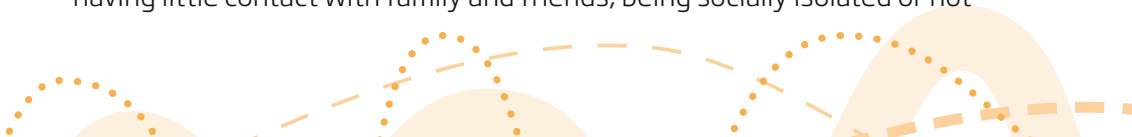
Abstract

This report looks at indicators of inequality within the following six areas: impediments for participation, trust, social participation, social support, civic participation and loneliness. The social and demographic differences for the population aged 16 years and above within all the six aspects of social relations are examined, with an emphasis on differences according to education and income. We also compare differences of social relations between men and women and between different age groups. In addition we present a multivariate analysis in most of the chapters, where we include the following social and demographic variables; education, income, age, gender, immigrant background, area of residence, self-defined economic status and type of household. Social and demographic differences in social relationships among children are studied separately.

In Chapter 3, we look at impediments for social participation. One in four report that they experience obstacles to social participation. Some social and demographic groups experience bigger barriers with respect to social participation. Women report higher barriers to social participation than men, and impediments increase with age. People with low education, low income and that are poorly integrated in the labor market, experience obstacles to social participation in a greater extent than others. Health problems are the number one reason for being prevented from participating. Health as a barrier for social participation is more frequent among people with a lower education and income level, whilst time- and financial restraints are more prevalent amongst people with higher income and education levels.

Compared to other European countries, the population in Norway has a high level of trust, irrespective of which measures of trust one chooses to use. In chapter 4, we investigate differences in horizontal and vertical trust. Women have a greater degree of both horizontal and vertical trust than men. Trust also increases with socioeconomic status. People with higher income and education levels have higher interpersonal trust, and tend to have more trust in government institutions, compared to people with lower household income and education levels. Being employed or being a student is also positively correlated with trust.

We study the relationship between social participation and socio-economic resources in chapter 5. People living in households with low income participate less, whether it is in terms of being without a partner, having little contact with family and friends, being socially isolated or not

participating in organizations. There are clear differences in social participation between people with different educational levels. Higher education entails more participation. However, when we look at family contact we find an example of a “reverse” social gradient; higher education is correlated with less family contact. Furthermore, we find that those who are marginalized or excluded in the labor market (unemployed or disabled) participate less in social settings than the employed.

The same tendency is evident when we look at social support and social networks (Chapter 6). The probability of having a small network of support decreases with increasing income and education levels, while access to a large network tend to increase with the supply of socio-economic resources. The analysis also shows a strong effect of immigration status. Immigrants have less access to social support than those that are born in Norway. Being part of the workforce and type of household also seems to matter.

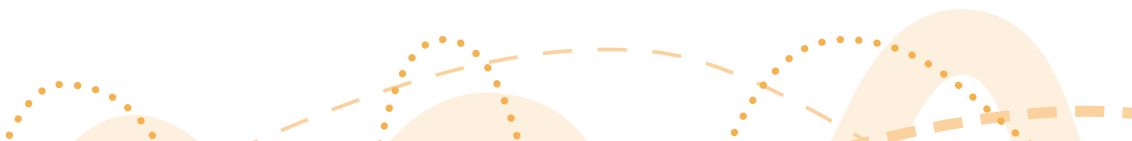
By looking at different forms of both formal and informal democratic participation, we find that the different demographic groups employ varying channels for democratic participation (Chapter 7). While women are more likely to vote at elections, men are more often members of a political party and more active in informal political channels. Regardless of what form of democratic participation we investigate, people with higher socio-economic status are more active than people with lower socio-economic status. However, by controlling for relevant background variables in a multivariate analysis, the correlation between income and democratic participation is considerably reduced and only statistical significant for voter participation.

In Chapter 8 we present differences concerning the experience of being somewhat or very bothered by feelings of loneliness. We find that loneliness is more common amongst people with lower secondary education than among those who have secondary and higher education. We also find that the prevalence decreases with rising household income. However, after controlling for other demographic and social characteristics, neither education nor income is associated with loneliness. The relationship with education disappears when the characteristics of labor market integration is included in the analysis, whilst the relationship with income is no longer significant when taking into account that people with a low income more often are living without a partner than those with higher incomes. If we just look at the percentage that are “rather much” or “very much” bothered by feelings of loneliness, the results are

pretty much the same. However, in this case income still has an effect. Those that belong to the two lowest income quartiles are more heavily bothered by feelings of loneliness than the richest quartile, all else equal.

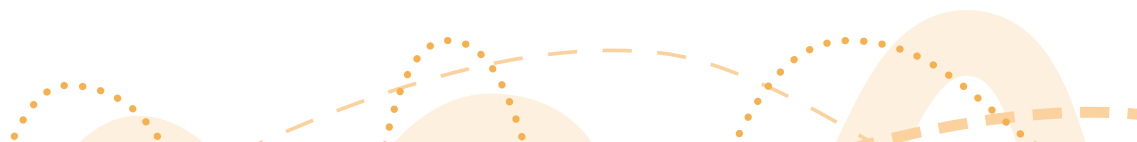
The data source utilized in this report, the surveys on living conditions, has limited information regarding children. The survey still covers some questions regarding the children in the household and their social relations, which we utilize in Chapter 9. The data show that children's social relations are related to the socioeconomic background of their family. Both when we look at economic barriers to social participation, social participation, social support and loneliness, children living in a household with a low income and a low educational level have weaker social relations compared to children belonging to a household with a higher level of income and education.

Innhold

Forord	1
Forord	3
Sammendrag	4
Abstract	7
Figurliste	13
Tabelliste	15
1. Innledning	17
Valg av indikatorer på sosiale relasjoner	17
Sosiale relasjoner som mestringsbetingelser og årsak til helse og livskvalitet	18
Kriterier for valg	21
Drøfting av begreper	22
Nærmere om de enkelte dimensjonene	24
Avsluttende kommentarer til valget av indikatorer	28
Perspektiver på hvordan relasjoner påvirkes av sosioøkonomiske ressurser	29
Noen glimt fra tidligere forskning	33
Årsakssammenheng?	35
2. Datagrunnlag, definisjoner og metode	37
Datagrunnlag	37
Utvalgsusikkerhet og signifikans	38
Frafallsvekting	38
Bakgrunnsvariabler og metode	38
Logistisk regresjon	42
3. Barrierer for deltaking	45
Lav utdanning og inntekt: større barrierer for sosial deltakelse	45
Helseproblemer største hinder for sosial deltakelse	48
Eldre hindres av helseproblemer... ..	49

... men aldersgruppen 25-44 år har i mindre grad tid eller råd	50
Helseproblemer hindrer sosial deltakelse blant personer med lav utdanning	50
... og blant personer med lav inntekt	51
Kvinner mer hindret i frivillig arbeid	52
Økonomiske barrierer for sosial deltakelse	54
Personer med mindre sosioøkonomisk ressurser har oftere økonomiske barrierer for sosial deltaking	55
Utdanning har forskjellig effekt på kvinners og menns barrierer for sosial deltakelse	56
Oppsummering	59
4. Tillit	60
Høy horisontal tillit	60
Personer med lavere sosioøkonomisk status er mindre tillitsfulle ...	61
Kvinner har høyere tillit til andre	62
Mindre tillit blant personer med lav inntekt og lav utdanning..	64
..og blant uføre og arbeidsledige	64
Lavest tillit til det politiske systemet	65
Større vertikal tillit i høyere sosioøkonomiske lag	66
Oppsummering	69
5. Sosial deltaking - hvem deltar i hva?	71
Deltaking i husholdning og parforhold	71
Familiekontakt	76
Vennskapskontakt	78
Sosial isolasjon	82
Organisasjoner og frivillig arbeid	83
Oppsummering	88
6. Sosial støtte og andre nettverksressurser	90
Innledning	90
Emosjonell støtte	91

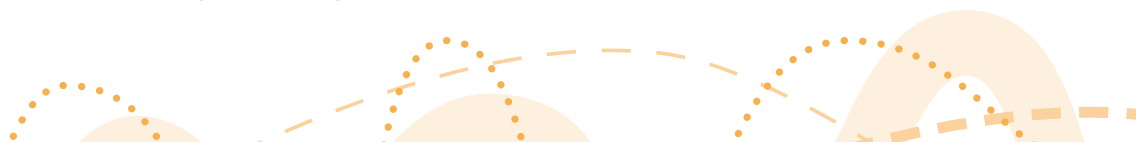

Støtte og forståelse fra partner	98
Instrumentell og praktisk støtte	98
Oppsummering	102
7. Demokratisk medvirkning	103
Høyere valgdeltakelse blant kvinner	103
Mindre tilgang til sosioøkonomisk ressurser går sammen med lav valgdeltakelse	105
Formell medvirkning utover valgdeltakelse	107
Høy sosioøkonomisk status og aktivt medlem i arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon	110
Menn mer aktive i uformell politisk påvirkning	112
Høyere utdanning - mer tilbøyelig til uformell politisk påvirkning	113
Personer med lav inntekt deltar politisk på Internett	116
Oppsummering	117
8. Tilhørighet og ensomhet	118
Hvor mange, og hvem, er ensomme?	119
Oppsummering	125
9. Barns sosiale relasjoner	127
Økonomiske barrierer for sosial deltakelse	127
Sosial deltakelse fallende med sosioøkonomisk status	129
Barn i husholdninger med lav inntekt mer utsatt for mobbing og ensomhet	130
Oppsummering	132
Vedlegg A	133
Litteraturreferanser	140

Figurliste

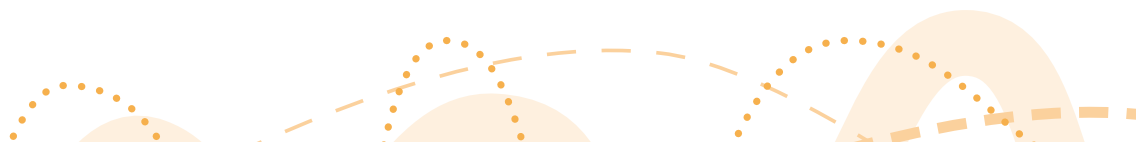
Figur 1. De seks dimensjonene i indikatorsettet for sosiale relasjoner	22
Figur 2. Hindret i å delta sosialt. 2012. Befolkningen 16 år og over. Prosent	47
Figur 3. Barriere for sosial deltakelse, etter kjønn. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent	49
Figur 4. Barrierer for sosial deltakelse, etter alder. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent	49
Figur 5. Barrierer for sosial deltakelse, etter utdanningsnivå. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent	51
Figur 6. Barrierer for sosial deltakelse, etter husholdningsinntekt. Befolkningen 16 år og over, eksklusiv studenter. 2012. Prosent	51
Figur 7. Barrierer for deltakelse i frivillige arbeid, etter kjønn. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent	52
Figur 8. Hindret i å delta i frivillig arbeid, etter inntekt. Befolkningen 16 år og over, eksklusive studenter. 2012. Prosent	53
Figur 9. Økonomiske barrierer for sosial deltaking. Etter kjønn, alder, utdanning og inntekt. 2014. Personer 16 år og over. Prosent.	56
Figur 10. Andel med høy mellommenneskelig tillit. 2014. Personer 16 år og over. Prosent	61
Figur 11. Vertikal tillit. 2013. Personer 16 år og over. Prosent	65
Figur 12. Vertikal tillit, fordelt etter alder. 2013. Personer 16 år og over. Prosent	66
Figur 13. Vertikal tillit, fordelt etter utdanning. 2013. Personer 16 år og over. Prosent	67
Figur 14. Vertikal tillit, fordelt etter inntektskvartiler (husholdningsinntekt). 2013. Personer 16 år og over, eksklusiv studenter. Prosent	67
Figur 15. Lever i parforhold. Befolkningen 16 år og over. 2014. Prosent	72
Figur 16. Lite familiekontakt. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent	77
Figur 17. Andel som treffer gode venner sjeldnere enn månedlig. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent	80

Figur 18. Andel av befolkningen som er aktiv i organisasjoner og/eller gjør frivillig arbeid for en organisasjon, klubb eller forening. Befolkningen 16 år og over. 2014. Prosent	84
Figur 19. Få (to eller færre) personer en kan regne med. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent	93
Figur 20. Mange (fem eller flere) personer en kan regne med. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent	94
Figur 21. Noen å spørre om råd eller hjelp i minst to av fire situasjoner. Befolkningen 16 år og over. 2014. Prosent	99
Figur 22. Valgdeltakelse for stemmeberettigede ved stortingsvalget 2013, etter kjønn, alder, utdanning og inntekt. Personer i stemmeberettiget alder. 2014. Prosent	104
Figur 23. Medlemskap i et politisk parti, etter kjønn, alder, utdanning og husholdningsinntekt. Personer 16 år og over. 2014. Prosent.	108
Figur 24. Aktivt medlem i en arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon, etter kjønn, alder, utdanning og husholdningsinntekt. Sysselsatte 16 år og over. 2014. Prosent.	111
Figur 25. Uformell politisk påvirkning, etter kjønn, alder, utdanning og inntekt. Befolkningen 16 år og over. Prosent. 2014	114
Figur 26. Andel som har vært litt, ganske mye eller veldig mye plaget av følelse av ensomhet de siste 14 dager. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent	120
Figur 27. Barn hindret i sosial deltakelse av økonomiske årsaker, etter husholdningsinntekt og husholdningens høyeste utdanningsnivå. Barnefamilier med barn i alderen 1-15 år. 2014. Prosent	128
Figur 28. Barn deltar regelmessig i fritidsaktiviteter, etter husholdningsinntekt og husholdningens høyeste utdanningsnivå. Barnefamilier med barn i alderen 1-15 år. 2014. Prosent	129
Figur 29. Lite vennekontakt. Barn i alderen 6-15 år. 2012. Prosent	130
Figur 30. Utsatt for mobbing. Barn i alderen 6 -15 år. 2012. Prosent	131

Tabelliste

Tabell 1. Personer som tilhører ulike demografiske grupper for de forskjellige levekårsundersøkelsene. 2012, 2013 og 2014. Antall	39
Tabell 2. Personer som tilhører ulike sosioøkonomiske grupper for de ulike levekårsundersøkelsene. 2012, 2013 og 2014. Antall	40
Tabell 3. Nedre og øvre grense for husholdningsinntektskvartilene per forbruksenhet. Kroner. 2012, 2013 og 2014.	41
Tabell 4. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom det å være hindret i å delta sosialt og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2012. Oddsreter	58
Tabell 5. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom høy mellommenneskelig tillit og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsreter	63
Tabell 6. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom vertikal tillit og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2013. Oddsreter.	68
Tabell 7. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom det å være i parforhold og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsreter	74
Tabell 8. Logistisk regresjon. Sammenhengen mellom å treffe venner sjeldnere enn månedlig og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. Oddsratioer. 2012	81
Tabell 9. Logistisk regresjon: Sammenhengen mellom å være aktivt medlem i en organisasjon og/eller har utført arbeid i en organisasjon og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsreter	85
Tabell 10. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen med å ha få (to eller færre) personer en kan regne med og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2012. Oddsreter	95
Tabell 11. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å ha mange (fem eller flere) personer en kan regne med og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2012. Oddsreter	96
Tabell 12. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å ha noen å spørre om råd eller hjelp i minst to av fire situasjoner og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsreter	100

Tabell 13. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å ha avgitt stemme ved Stortingsvalget 2013 og ulike bakgrunnsvariabler. Personer med norsk statsborgerskap, 19 år og over. 2014. Oddsrate	106
Tabell 14. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å være medlem i et politisk parti og ulike bakgrunnsvariabler. Personer 16 år og over. 2014. Oddsrate	109
Tabell 15. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å utøve uformell politisk påvirkning og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsrate	115
Tabell 16. Sammenhengen mellom å være litt, ganske mye eller veldig mye plaget av ensomhet og ulike bakgrunnsfaktorer. Befolkningen 16 år og over. 2012. Oddsrate	121
Tabell A.1. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å være hindret i å delta sosialt og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2012. Oddsrate	133
Tabell A.2. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å være i parforhold og ulike bakgrunnsvariabler. Oddsrate. Befolkningen 16 år og eldre 2014.	134
Tabell A.3. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å ha noen å spørre om råd eller hjelp i minst 2 av 4 situasjoner og ulike bakgrunnsfaktorer. Forskjellige modeller. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsrate	135
Tabell A.4. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å utøve uformell politisk påvirkning og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsrate	136
Tabell A.5. Logistisk regresjon. Sammenhengen mellom å være litt eller mye plaget av ensomhet og ulike bakgrunnsfaktorer. Ulike modeller. Befolkningen 16 år og over. 2012. Oddsrate	138

1. Innledning

Den første delen av denne innledningen redegjør for de sosiale relasjonenes innvirkning på livskvalitet og helse, og for hvordan et indikatorsett vedrørende sosiale relasjoner, basert på levekårsundersøkelsene, kan utformes. Det er et utvalg av disse indikatorene som blir analysert i de seinere kapitlene av rapporten. Den første delen er så og si identisk med et notat skrevet på oppdrag fra Helsedirektoratet, der SSB laget en sammenstilling av eksisterende indikatorer og data innenfor områdene sosial støtte, medvirkning, deltakelse og tillit. Indikatorsettet skulle i første omgang avgrenses til data fra levekårsundersøkelsene. Arbeidet skulle blant annet vurdere hvilke indikatorer som var best egnet til å gi en beskrivelse av de utvalgte områdene.

Vi har valgt å la være å gjengi de konkrete forslagene til indikatorer som ble lagt fram i notatet, men i denne sammenheng nøye oss med de mer prinsipielle begrunnelsene for valg av dimensjoner og tilhørende indikatorer. Dette har dels sammenheng med at vi bare kommer til å analysere et begrenset utvalg av de foreslåtte indikatorene i denne rapporten, og de vi ser nærmere på blir presentert i de aktuelle kapitlene. Det skyldes også at enkelte av de foreslåtte indikatorene ved nærmere ettersyn har vist seg å ikke fungere så godt som antatt i ovennevnte notat.

Hovedtemaet for denne rapporten er sammenhengen mellom sosiale relasjoner og sosioøkonomiske ressurser, forstått som utdanning og inntekt. I den andre delen av denne innledningen vil vi derfor se nærmere på noen teoretiske perspektiver som kan være nyttige for å forstå hvordan tilgangen til sosioøkonomiske ressurser former de sosiale relasjonenes kvantitet og kvalitet. Vi vil også gi leseren noen glimt fra tidligere forskning på feltet.

Valg av indikatorer på sosiale relasjoner

Sosial støtte, medvirkning, deltakelse og tillit er viktige samfunnsforhold å ta med i betraktning når målet er å fremme helse og livskvalitet i befolkningen (Helsedirektoratet 2013; Helse og omsorgsdepartementet 2013). I Folkehelsemeldingen fra Stoltenberg-regjeringen het det at sosiale nettverk skal få en mer sentral plass i folkehelsearbeidet, og at kunnskapen om den helsemessige betydningen av sosial kapital og støtte skal styrkes. Helse er i denne sammenheng ikke bare fravær av sykdom, men også overskudd, trivsel og velvære. Det skal legges mere vekt på å

forebygge ensomhet og sosial isolasjon (Helse- og omsorgsdepartementet 2013: 56). Ensomhet, liten sosial støtte og andre tegn på mangelfulle relasjoner oppfattes som en utfordring for mestring av hverdagslivet og en årsak til lav livskvalitet, men også som utfall med krav på selvstendig interesse. Sosial tilhørighet og positive relasjoner er både viktige mestringsbetingelser og uttrykk for at en person har god psykisk helse og høy livskvalitet (Helsedirektoratet 2014). Det er framfor alt det eudaimoniske perspektivet innenfor livskvalitetsforskningen som betoner positive relasjoner som kriterium på livskvalitet. «It is simply hard to conceive of a good life that is also not functioning well socially» (Vittersø 2013: 236). På lignende vis hevder den amerikanske psykologen Martin Seligman at positive relasjoner til andre er ett av fem goder (sammen med mening, engasjement, positive følelser og mestring) som mennesker vil velge som mål i seg selv, og ikke bare som middel til å realisere andre goder (Seligman 2011).

Sosiale relasjoner som mestringsbetingelser og årsak til helse og livskvalitet

Innsikten i at gode (kjærlighetsfulle, tillitsfulle og støttende) sosiale relasjoner fremmer helse og livskvalitet er formodentlig like gammel som mennesket selv. Men det var først på 1800-tallet at en fikk den første forskningen som kunne gi et statistisk belegg for at det faktisk var slik. Den britiske legen William Farr kunne i 1858 vise at dødeligheten i Frankrike var høyere blant ugifte menn og enkemenn enn blant de gifte (Christakis og Fowler 2009). Et seinere bidrag var den klassiske studien til den franske sosiologen Emile Durkheim, som viste hvordan selvmordsraten i samfunnet varierte med graden av sosial integrasjon (Durkheim ([1897], 2000).

Nyere forskning har gitt et langt sterkere grunnlag for å trekke slutninger om sammenhengen mellom sosiale relasjoner og helse. En studie som sammenfattet resultatene fra 148 undersøkelser, konkluderte med at over en oppfølgingsperiode på i gjennomsnitt 7,5 år har personer med gode sosiale relasjoner 50 prosent større sjanse for å overleve enn personer som har dårlige eller utilstrekkelige sosiale relasjoner (Holt-Lunstad mfl. 2010). Sammenhengen er uavhengig av egenskaper som kjønn, alder og helsetilstand ved starten av oppfølgingsperioden. Man kan med andre ord ikke forklare overdødeligheten med at dårlig helse både gir større risiko for en tidlig død og for å bli ensom eller sosialt isolert.

En rekke mekanismer har blitt lansert for å forklare disse sammenhengene. Mange har benyttet seg av evolusjonære forklaringer og postulert at mennesket har grunnleggende behov av sosial art. Behovet for tilhørighet er innskrevet i den menneskelige natur (Baumeister og Leary 1995; Cacioppo og Patrick 2008). Også ifølge *Self-Determination Theory* (SDT), utarbeidet av de amerikanske psykologene Deci og Ryan (2000), er behovet for relasjoner helt grunnleggende. Å knytte seg til andre mennesker, å elske og å bli elsket, er et av de psykologiske næringsstoffene som trengs for personlig vekst, integritet og velvære.

Sammenhengen mellom sosiale relasjoner og helse/livskvalitet er imidlertid langt mer kompleks enn dette antyder. Thoits (2011) gir en oversikt over de sju potensielle forklaringsmekanismene som har fått mest oppmerksomhet i forskningslitteraturen:

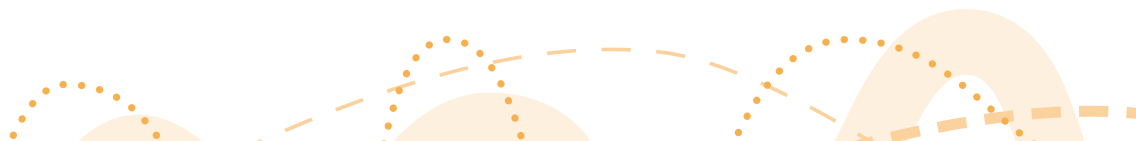
Sosial innflytelse/sosial sammenligning: Mennesker påvirkes gjennom å sammenligne seg med andre i sin referansegruppe, for eksempel når det gjelder valg av kosthold, fysisk trening osv.

Sosial kontroll: Dette er en form for sosial innflytelse som er mer aktiv og direkte, som når en person blir kritisert av venner og familie for å drikke for mye eller sove for lite, som igjen kan påvirke mental og fysisk helse. Medlemmer av nettverket kan også presse en person til å oppsøke helsetjenestene (eller tvert imot anbefale personen ikke å gjøre det).

Formål og mening, veiledning for handling: Alle sosiale bånd kan i en eller annen forstand beskrives som rollerelasjoner. Roller er sosiale posisjoner som det er knyttet et gjensidig sett av normative rettigheter og plikter til. Disse normene bidrar til å regulere handlingene, og vil i noen tilfeller tilsi en forpliktelse til å ta vare på seg selv, og avstå fra handlinger som innebærer fysiske eller psykiske risikoer. Ikke minst vil det være tilfelle for nære familierelasjoner. De psykologiske fordelene ved relasjonene betraktet som roller er at (i den grad en identifiserer seg med rollen) de gir en opplevelse av identitet og mening, av å bety noe for andre.

Selvfølelse: Vellykket rolleutøvelse, i roller som vi identifiserer oss med og tillegger stor verdi, er en viktig kilde til selvfølelse, som igjen er forbundet med god mental helse.

Kontroll og mestring: Vellykket rolleutøvelse bidrar også til en følelse av kontroll og mestring, som når en opplever å mestre oppgavene som foreldreskap og nære vennskap innebærer. En opplevelse av kontroll og

mestring er en viktig psykologisk ressurs som reduserer risikoen for psykiske og fysiske helseproblemer.

Tilhørighet og samvær: Bånd til andre mennesker er en kilde til opplevd tilhørighet og til sosialt samvær. Tilhørighet innebærer at en blir inkludert og akseptert av gruppene en ønsker å tilhøre. Nært knyttet til dette er samvær («companionship»), at en har noen å dele sosiale aktiviteter med. Manglende tilhørighet og lite samvær med andre kan resultere i en opplevelse av ensomhet, som er en risikofaktor for dårlig helse (Cacioppo og Patrick 2008).

Opplevd sosial støtte: En opplevelse av støtte fra andre, spesielt emosjonell støtte, har en positiv innvirkning på fysisk og mental helse. Emosjonell støtte innebærer omsorg og kjærlighet, å bli verdsatt, få oppmuntring og sympati. Andre typer støtte kan være informasjon og råd, samt ulike former for praktisk hjelp.

Det som kommer fram gjennom denne oversikten er hvordan de helsemessige effektene av sosiale relasjoner kan være svært komplekse, blant annet fordi de avhenger av graden av identifisering, av hvilke normer som formidles gjennom relasjonene og i hvilken grad en person mestrer de kravene som rollene innebærer. Selv om en person får tilfredsstilt sitt behov for tilhørighet og samvær, kan helsetilstanden likevel bli undergravd gjennom andre mekanismer. En person som får tilfredsstilt sitt behov for tilhørighet gjennom sterke familie- og vennskapsbånd kan gå glipp av andre ressurser som har potensiell betydning for helse og livskvalitet, nemlig de som «svake bånd» kan gi. Skillet mellom sterke og svake bånd ble lansert av den amerikanske sosiologen Mark Granovetter på begynnelsen av 1970-tallet (Granovetter 1973). De sterke båndene er til mennesker vi bruker mye tid på, og som ofte har høy emosjonell intensitet. De svake båndene er til mennesker vi ikke omgås så ofte, og som har mer karakter av å være bekjentskaper. Båndene til personer vi treffer i organisasjonslivet eller i nabolaget har ofte denne egenskapen. De svake båndene har en særegen styrke fordi de knytter oss til mennesker som inngår i andre nettverk. De har ofte egenskaper som skiller dem fra oss selv og de vi treffer oftest. Svake bånd kan derfor gi viktig informasjon, for eksempel om jobbmuligheter, som ikke er tilgjengelig i nettverket av sterke bånd.

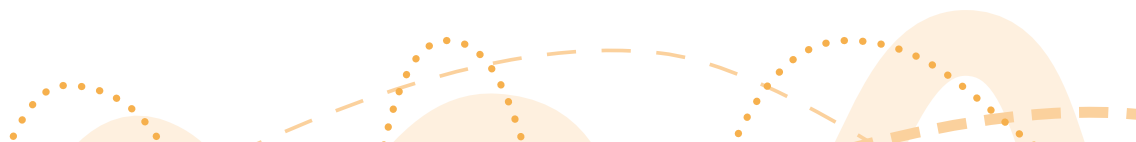
Skillet er beslektet med et annet begrepspar, nemlig skillet mellom sammenbindende («bonding») versus overskridende («bridging») sosial kapital. De sammenbindende relasjonene er relasjoner til mennesker som

er lik en selv. Mange av de intime fellesskapene og vennsapsrelasjonene er av en slik karakter. De overskridende relasjonene er derimot relasjoner mellom mennesker som er ulike. Forholdet vi har til arbeidskolleger eller til organisasjonsmedlemmer vil ofte ha en mer overskridende karakter enn de intime relasjonene, fordi de innebærer kontakt med mennesker som er forskjellige fra oss selv på viktige områder, slik som alder, etnisk bakgrunn og sosioøkonomisk status (Barstad 2014a).

Internasjonal forskning tyder blant annet på at deltaking i organisasjoner, som er en viktig arena for etablering av svake bånd, er forbundet med høyere subjektiv livskvalitet, uavhengig av nivået på sosial (emosjonell) støtte (Richards 2015). Kontakten med svake bånd er korrelert med høyere livskvalitet, selv når en kontrollerer for kontakten med sterke bånd (Sandstrom og Dunn 2014).

Kriterier for valg

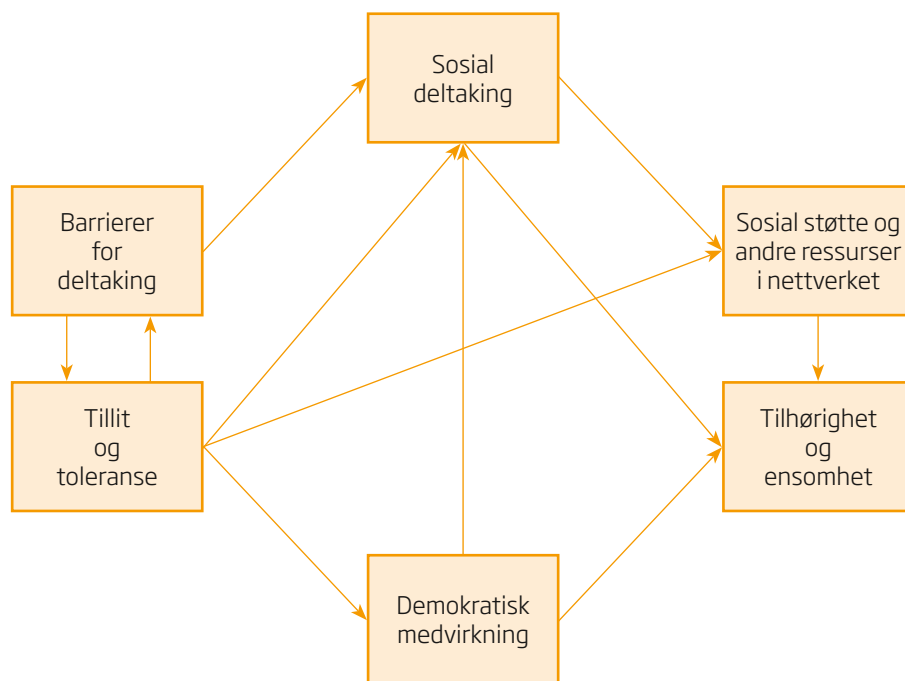
Relevans og kvalitet er naturligvis svært viktige kriterier når en skal velge indikatorer. Relevans har igjen minst to aspekter: Om indikatoren kan sies å måle en sentral side ved de sosiale relasjonene, slik det er spesifisert i oppdraget, og om det er en sammenheng mellom indikatoren og befolkningens helse og livskvalitet. Vi har allerede tatt opp det sistnevnte aspektet i innledningen, og vil fortsette diskusjonen av relevans i begrepsdrøftingen nedenfor. Indikatoren bør også tilfredsstillе vanlige krav til validitet og reliabilitet. I et indikatorsystem vil det i tillegg være en stor fordel at indikatorene inngår i en tidsserie som oppdateres jevnlig, slik at det er mulig å følge utviklingen over et lengre tidsrom. Kravet om jevnlig oppdateringer vil imidlertid noen ganger måtte settes til side, hvis det finnes svært relevante og kvalitetsmessig gode indikatorer som ikke inngår i tidsserier. Indikatorene bør i tillegg ikke overlape hverandre i for stor grad, og en bør unngå ha for mange indikatorer, slik at systemet blir uoversiktlig. Et annet moment er at indikatorene bør være politisk påvirkelige i noen grad, og i så stor grad som mulig være sensitive for hva som settes inn av politiske tiltak og for andre sosiale og økonomiske endringer i samfunnet. Et siste hensyn er at indikatorene også skal være egnet til å si noe om ulikheter i sosiale relasjoner, slik at et av hensynene her er å finne indikatorer som er egnet til å fange opp slike ulikheter.

Drøfting av begreper

Utgangspunktet for ethvert indikatorsystem er en teoretisk og empirisk forankret begrepsmodell. Hvilke er de sentrale dimensjonene som skal dekkes av indikatorsettet? Her har vi tatt utgangspunkt i begrepene som er nevnt i oppdraget: sosial støtte, medvirkning, deltakelse og tillit. I tillegg har vi lagt til noen dimensjoner som er nevnt i Folkehelsemeldingen og som også står sentralt i forskningslitteraturen. Figur 1 viser de seks dimensjonene, og noen antakelser om de innbyrdes sammenhengene mellom dem.

Figur 1. De seks dimensjonene i indikatorsettet for sosiale relasjoner

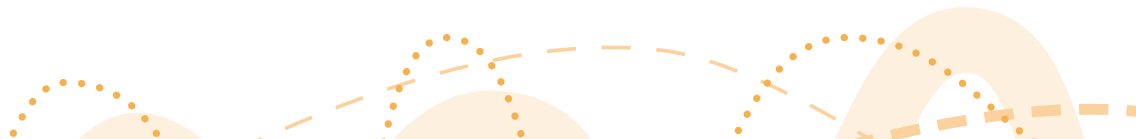
Hvorfor akkurat denne inndelingen? Her kan en legge både teoretiske og empiriske argumenter til grunn. Det er gjennomført noen faktoranalyser som indikerer at i hvert fall noen av disse begrepene lar seg skille fra hverandre på en meningsfull måte. På grunnlag av en slik analyse finner Nieminen mfl. (2008) at sosial kapital har tre dimensjoner: Sosial støtte, sosial deltaking og nettverk samt tillit og gjensidighet. Dimensjonen tilhørighet versus ensomhet synes også å være viktig i seg selv, og har som nevnt blitt knyttet til både fysiske og psykiske helseproblemer. Tilknytning til forskjellige sosiale grupper kan for eksempel forebygge

depresjon. Gruppene må imidlertid oppleves som viktige, og det er nødvendig å ha en opplevelse av tilhørighet. Kontakten i seg selv er til liten hjelp (Cruwys mfl. 2014). Medvirkning og politisk deltaking er et spesialtilfelle av sosial deltaking, og kunne vært ført opp som en undergruppe av denne. Men deltaking for å påvirke beslutninger i samfunnet kan godt tenkes å utvikle seg forskjellig fra andre typer deltaking, og er et så viktig tema at det bør skilles ut som en egen kategori. Endelig har vi også tatt med en kategori som omhandler barrierer for deltaking. Dette er tenkt som en kategori som både omfatter strukturelle og kulturelle forhold, samt konkrete hindringer av økonomisk, helsemessig og annen art på individnivå, slik de er kartlagt i levekårsundersøkelsene. Hindringene på makronivå må eventuelt legges til på et seinere tidspunkt.

Forskningen på den helsemessige betydningen av sosial støtte m.m., slik den blant annet er oppsummert av Thoits (2011), har også blitt tillagt en viss vekt. Oversikten over sentrale forklaringsmekanismer, gjengitt tidligere, viser igjen betydningen av å skille mellom begrepene sosial støtte, sosial tilhørighet/ensomhet og sosial deltaking (rolleutøvelse, kontakt og samvær). Endelig understreker forskningen, som vist, viktigheten av å skille mellom sterke og svake bånd.

Begrepet sosial kapital er ikke brukt. Dette skyldes at begrepet i seg selv er nokså mangetydig. Noen vil si at det er tilliten på makronivå i samfunnet som representerer den sosiale kapitalen, mens andre vil vektlegge sosial støtte og andre ressurser i nettverkene. I vår sammenheng tror vi at det er lettere å presentere, og kommunisere om, disse indikatorene gjennom å bruke andre begreper enn sosial kapital.

Office of National Statistics (ONS) i Storbritannia har valgt å bruke sosial kapital som sitt hovedbegrep (Sieglar 2014; 2015) og skiller mellom fire dimensjoner: Personlige relasjoner, sosial støtte fra nettverket, medborgerlig engasjement (civic engagement) og endelig tillit og normer for samarbeid (cooperative norms). Forskjellen sammenlignet med vårt forslag er for det første at de ikke skiller ut en kategori som omhandler barrierer for deltaking, og for det andre at de ikke har en egen kategori for ensomhet og tilhørighet. Spørsmål som berører det siste temaet inngår delvis i «personlige relasjoner» (spørsmål om ensomhet) og delvis i «tillit og normer for samarbeid» (spørsmål om tilhørighet til lokalsamfunnet). ONS har også valgt å ta med frivillig arbeid og medlemskap i foreninger som en indikator på medborgerlig engasjement, og ikke, slik vi har valgt, som en av mange former for sosial deltaking. Selv om dimensjonen «personlige relasjoner» ligner på vår kategori «sosial deltaking», er det

en viktig forskjell: Verken arbeid/utdanning eller organisasjonsdeltaking inngår her. I denne kategorien inngår også to spørsmål om tilfredsheten med familielivet og med sosialt liv.

Vi skal nå gå over til å se nærmere på de enkelte kategoriene i indikatorsettet. For en fullstendig redegjørelse for alle de foreslåtte indikatorene vises det til Barstad og Sandvik (2015).

Nærmere om de enkelte dimensjonene

Barrierer for deltaking

Det er lett å tenke seg mange typer barrierer for deltaking, både på makro- og mikronivå. På makronivå kan for eksempel utformingen av velferdsordningene og ulike typer støtteordninger for frivillighet ha betydning for sosial deltaking (se Helse- og omsorgsdepartementet 2013: 168f). Størrelsen på, og innretningen av, de sosiale utgiftene kan påvirke den sosiale deltakingen for noen grupper. En flernivå-analyse av befolkningen i 20 land (basert på data fra 2001) fant at de nasjonale utgiftene til sosial trygghet gjennomgående ikke var forbundet med forskjeller i sosial deltaking, men at det var en sammenheng mellom høyere utgifter og mindre kontakt med familien utover kjernefamilien. For funksjonshemmede var derimot sammenhengen positiv: Jo høyere de nasjonale utgiftene til sosial trygghet var, jo mer kontakt hadde funksjonshemmede med sin kjernefamilie og annen familie (Van der Meer mfl. 2009). Høye sosiale utgifter som skyldes støtteordninger til transport, god kvalitet på helsetjenester o.l. kan tenkes å senke barrierene for sosial deltaking i særlig utsatte grupper. En rekke offentlig støttede institusjoner tilbyr sosiale aktiviteter og fungerer som møteplasser, slik som frivillighetssentraler, eldresentre, ungdomsklubber og biblioteker. På det kulturelle nivået vil blant annet graden av diskriminering og intoleranse påvirke mulighetene for sosial deltaking blant dem som blir utsatt for diskriminering. Økonomisk ulikhet kan også være en barriereskapende mekanisme, gjennom å bidra til mindre tillit i samfunnet, eller ved å skape sterkere segregering på boligmarkedet.

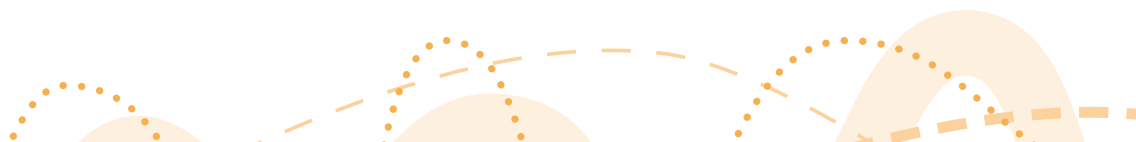
Det er likevel hindringene på mikronivå som det i første omgang er aktuelt å måle, slik de er kartlagt i leveårsundersøkelsene. Her tar vi utgangspunkt i konkrete spørsmål om hvorfor en ikke gjør bestemte sosiale aktiviteter, og om årsakene er økonomiske, helsemessige eller andre (se kapittel 3).

Tillit og toleranse

En av flere begrunnelser for denne dimensjonen er at den er nært knyttet til barrierer for deltaking. Kategorien tillit og toleranse omhandler visse ressurser, eller mangel på slike, som fremmer samarbeid, demokratisk medvirkning og deltaking i et sosialt system, om det nå er på en arbeidsplass, i et lokalsamfunn eller en hel nasjon. Viktige sider ved disse ressursene er tillit, toleranse og normer som tilsier samarbeid. Her kunne en også trekke inn egenskaper ved nettverksstrukturene i samfunnet på makronivå, om de er tette eller løse, overskridende eller sammenbindende, svake eller sterke osv. Dette er tenkt som en kategori som først og fremst angår makronivået. Samtidig er det ingen grunn til å stikke under en stol at tillit og toleranse også utgjør viktige ressurser på individnivå. En generelt tillitsfull og tolerant holdning gjør det lettere å få kontakt med andre. Av ulike former for sosial kapital var det ifølge en landsomfattende norsk undersøkelse bare generell tillit til andre samt tilfredshet med lokalmiljøet som korrelerte med selvvardert helse, mens det ikke var noe sammenheng mellom helse og sosial støtte (Dahl og Malmberg-Heimonen 2010). Men også de som er sosialt isolerte og/eller mistenksomme mot andre vil ha nytte av å leve i et samfunn der mennesker i sin allmennhet stoler på hverandre.

I litteraturen om tillit er det vanlig å skille mellom allmenn, mellommenneskelig tillit (generalisert tillit) og partikulær tillit, altså tilliten til konkrete andre. Et annet viktig aspekt er den vertikale tilliten, det vil si tilliten til sentrale samfunnsinstitusjoner som politi, rettsvesen og de styrende organer i samfunnet. Som sagt er både toleranse og normer også mulige å bruke som indikatorer på sosial kapital. Blant annet har holdninger til å snyte på skatten og til å motta bestiktelser blitt anvendt til dette (Kaasa og Parts 2008).

Det er nokså lite å hente på dette området i de generelle levekårsundersøkelsene, som gjør at det er få indikatorer som kan bli gjenstand for analyse (se kapittel 4). Spørsmål om toleranse har ikke blitt stilt som del av levekårsundersøkelsene, her må en gå til kilder som undersøkelsene om holdninger til innvandrere som SSB gjennomfører, til levekårsundersøkelsene blant innvandrere, til ESS (European Social Survey, blant annet om holdninger til homofile) og til Verdiundersøkelsene. I denne rapporten begrenser vi oss som nevnt til analyser på grunnlag av levekårsundersøkelsene.

Sosial deltaking

Fra barrierer og ressurser for deltaking går vi i denne kategorien over til å se på den konkrete deltakingen i forskjellige grupper og aktiviteter. Et hovedanliggende er å se nærmere på den kvantitative dimensjonen ved sosial deltaking, altså i hvilken grad individene i samfunnet har kontakt med personer som er antatt viktige for dem, ikke minst familie og venner, og i hvilken grad de også deltar på andre viktige samfunnsarenaer som arbeidslivet/utdanningsinstitusjonene og de frivillige foreningene. Underkategoriene er nærmere bestemt disse 8: Husholdning og parforhold, nære familierelasjoner utenfor husholdningen (foreldre, søsken, barn), vennskap, nabokontakt og deltaking i lokalsamfunnet, organisasjonsdeltaking og frivillig arbeid, deltaking i arbeidslivet/utdanningsinstitusjonene samt kulturell deltaking.

Begrunnelsen for å gå såpass bredt ut og ha mange underkategorier er at flere undersøkelser tyder på at det er helsebringende å ha et mangfoldig sosialt nettverk, som både inkluderer sterke familie- og vennskapsbånd og de svakere båndene til arbeidskolleger, naboer, medlemmer i organisasjoner en er med i osv. (Cohen og Janicki-Deverts 2009). Den positive betydningen av «svake bånd» gjelder også subjektiv livskvalitet, som tidligere vist. Svake bånd kan gi viktig informasjon, fremme kreativitet og styrke opplevelsen av tilhørighet (Sandstrom og Dunn 2014), og dermed gi velferdsmessige gevinster som går utover dem en får gjennom de sterke båndene, de en typisk finner i parforholdet og blant venner og nær familie. Den sosiale deltakingen omfatter også kulturell deltaking i bred forstand, slik som å gå på konserter, delta i dugnader, gudstjenester og andre religiøse aktiviteter, på idrettsarrangementer og forskjellige utendørsaktiviteter. Forskning har knyttet disse formene for kulturell deltaking til høyere livskvalitet (Helse- og omsorgsdepartementet 2013: 59). Deltaking i yrkeslivet bidrar i seg selv til å redusere ensomhet, ifølge noen analyser (Barstad 2014a).

I kapittel 5 vil vi i denne omgang nøye oss med å analysere et begrenset utvalg av disse underkategoriene.

Sosial støtte og andre nettverksressurser

I denne kategorien er det kvaliteten på de sosiale relasjonene som står i fokus, nærmere bestemt ressursene som nettverkene gir tilgang til. Dette er et viktig aspekt ved sosial kapital. Gir de sosiale relasjonene støtte av forskjellige slag, eller er de tvert imot preget av kritikk og konflikter, i verste fall vold og trusler?

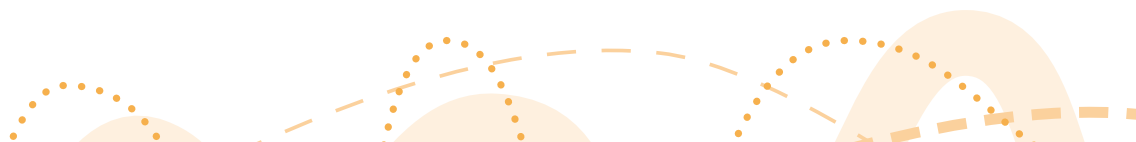
Det mangler informasjon om de negative aspektene ved sosial samhandling, som gjennomgående ser ut til å bety mer for helse enn de positive, støttende elementene. Disse aspektene har med et samlebegrep blitt betegnet som sosial undergraving (social undermining). For eksempel har man funnet en sterkere sammenheng mellom vanskelige familieforhold og dårlig søvn enn mellom støtte fra familien og dårlig søvn, og for dem som har dårlige relasjoner til familien er hyppig kontakt forbundet med enda større søvnproblemer (Ailshire og Burgard 2012, se også Yang mfl. 2014).

En særlig viktig form for støtte er den som kommer fra ektefelle/samboer eller kjæreste. Denne støtten er et sentralt aspekt ved parforholdets kvalitet. En oppsummerende analyse av 93 forskjellige undersøkelser om sammenhengen mellom «personlig velvære» (som særlig omfattet depresjon, men også fysisk helse, tilfredshet med mer) og ekteskapets kvalitet, fant at det personlige velværet steg i takt med kvaliteten; dette ble bekreftet både i tverrsnittsundersøkelser og i panelundersøkelser der en følger de samme personene over tid (Proulx mfl. 2007, se også Barstad 2012). En annen undersøkelse viste at personer i dårlige fungerende ekteskap oftere går til lege enn de ugifte og de som lever i lykkelige ekteskap. De er også mer deprimerte og har dårligere subjektiv helse (Chapman og Guven 2014). En nylig metaanalyse fant en liten, men statistisk signifikant sammenheng mellom ekteskapelig kvalitet og forskjellige mål på fysisk helse, herunder også dødelighet (Robles mfl. 2014).

I kapittel 6 ser vi på emosjonell støtte (det å ha personer som står en nær og som en kan regne med) og instrumentell støtte (praktisk råd og hjelp fra familie, venner og naboer).

Demokratisk medvirkning

Demokratisk medvirkning vil av de fleste bli ansett som et gode i seg selv, men har også sannsynlige konsekvenser for helse og livskvalitet, direkte eller indirekte. Å ha muligheten til å påvirke og forme samfunnet rundt en kan styrke opplevelsen av autonomi. Autonomi har blitt beskrevet som et grunnleggende behov (se Deci og Ryan 2000) og en av forutsetningene for høy livskvalitet. Indikatorer på demokratisk medvirkning har også blitt brukt som mål på sosial kapital. En svensk undersøkelse fant at høy valgdeltakelse på kommunenivå predikerte lavere dødelighet blant menn (det samme gjorde lave kriminalitetsrater), særlig blant menn i aldersgruppen 65+ (gjengitt i Murayama mfl. 2012).

Levekårsundersøkelsene inneholder begrenset med informasjon om denne siden ved sosial deltaking. Her har vi forsøkt å dekke både den formelle (valg, politisk partimedlemskap) og uformelle politiske deltakingen (se kapittel 7). Her hadde det også vært mulig å trekke inn indikatorer som nå er ført opp som en del av den sosiale deltakingen, nemlig aktiviteten i andre organisasjonstyper enn politiske partier og fagorganisasjoner. Det er vanskelig å trekke noen klare skillelinjer her (jfr. Siegler 2014; 2015).

Tilhørighet og ensomhet

Sosial deltaking og sosial støtte er i mange tilfeller helsefremmende, ikke minst fordi deltaking og støtte bidrar til en opplevelse av sosial tilhørighet og motvirker ensomhet. For at deltakingen i sosiale grupper skal fungere som en buffer mot depresjon er det avgjørende at en identifiserer seg med gruppen og har en følelse av tilhørighet (Cruwys mfl. 2014). Denne opplevelsen av tilhørighet og ensomhet påvirkes imidlertid ikke bare av kontakten med andre og av sosial støtte, den kan også ha sammenheng med de overordnede gruppeidentitetene. Den finske sosiologen Erik Allardt hevdet i sin tid at fellesskapene innenfor større enheter, slik som nasjonen eller minoritetsgruppen, var like viktige som fellesskapet med familie, venner eller naboer. Det er viktig at gruppedlemskapene som er viktige for identiteten får sin anerkjennelse gjennom den offentlige samtalen (Allardt 1998). Det har også vist seg at ensomhet predikerer negative helseutfall selv ved kontroll for sosial støtte (Cacioppo og Cacioppo 2014). Alt dette understreker at graden av tilhørighet versus ensomhet er en egen dimensjon som ikke nødvendigvis faller sammen med de andre dimensjonene.

Igjen er det lite å hente av informasjon om dette i levekårsundersøkelsene. I levekårsundersøkelsen om arbeidsmiljø er det et spørsmål om følelsen av tilhørighet til bedriften eller virksomheten en jobber i. Spørsmål om ensomhet har blitt stilt som en del av spørsmålsbatteriet HSCL-25 i levekårsundersøkelsene om helse siden 1998. I kapittel 8 ser vi på ulikhet i ensomhet ved å bruke dette spørsmålet.

Avsluttende kommentarer til valget av indikatorer

Det hadde, slik det allerede har framgått av denne gjennomgangen, vært ønskelig med flere indikatorer på noen områder. For eksempel er størrelsen på nettverkene i liten grad kartlagt. Et annet viktig moment er mangfoldet i nettverkene, det vil si i hvilken grad en person omgås andre som er forskjellige fra en selv (om en har overskridende bånd,

«bridging ties»). Det ville vært nyttig å ha mer direkte mål på dette enn de mer indirekte målene som nå inngår. Slike mål kunne for eksempel være andelen blant vennene en omgås som tilhører en annen aldersgruppe enn en selv, eller som tilhører en annen religion, har en annen etnisk bakgrunn, annet utdanningsnivå mm. (Siegler 2014). Slike overskridende vennskap på tvers av demografiske, sosiale og økonomiske skillelinjer er potensielt viktige, både sett fra individets og samfunnets side (i LOGG-undersøkelsen 2007, gjennomført av SSB, ble det stilt et fåtall slike spørsmål). De negative sidene ved sosial interaksjon er det likeledes stilt få spørsmål om, som nevnt er det mye som tyder på at negative aspekter som kritikk, mangel på forståelse, trakassering, mobbing og vold betyr mer for helse og livskvalitet enn de positive aspektene. I levekårsundersøkelsene om arbeidsmiljø har det imidlertid blitt stilt flere spørsmål om mobbing og trakassering som vi foreløpig har valgt å holde utenfor, det samme gjelder konflikter mellom ansatte og mellom ansatte og ledelse. Andelen som har vært utsatt for vold og trusler mer generelt (ikke bare på arbeidsplassen) har vært kartlagt i levekårsundersøkelsene siden 1980-årene.

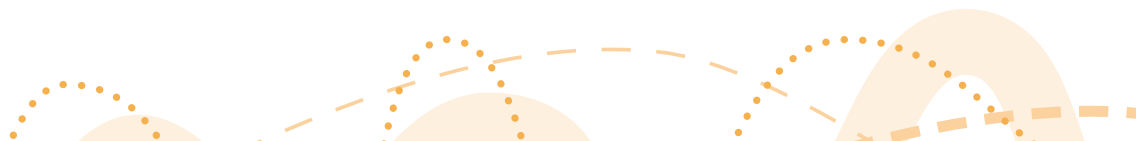
Hva angår demokratisk medvirkning og medborgerlig engasjement, finnes det en rekke andre former enn de som har blitt tatt med. Siegler (2014) nevner aktiviteter som å være blodgiver eller gi penger, klær og lignende til veldedige organisasjoner, gjøre sin borgerplikt som jury-medlem osv. Også holdninger og aktiviteter som tilsier interesse for det som skjer i samfunnet er aktuelle her, slik som å være interessert i politikk og å lese aviser. Men for å dekke disse aspektene må en gå til andre kilder enn levekårsundersøkelsene.

Perspektiver på hvordan relasjoner påvirkes av sosioøkonomiske ressurser

I denne rapporten er problemstillingen først og fremst å se nærmere på sammenhengen mellom sosiale relasjoner og sosioøkonomiske ressurser. Utdanningsnivå og inntekt brukes som mål på slike ressurser (se kapittel 2. Datagrunnlag, definisjoner og metode for detaljer).

Hvilke sammenhenger er det grunn til å forvente, og hvilke teoretiske perspektiver kan bidra til å gjøre disse sammenhengene forståelige?

Den franske sosiologen Pierre Bourdieu utviklet en teori om ulike kapitalformer, og hvordan de påvirker hverandre innbyrdes (Bourdieu 1986, se

også Barstad 2000). Det finnes fire typer kapital: økonomisk, kulturell, sosial og symbolsk. Økonomisk kapital er penger og eiendom. Kulturell kapital framtrer på forskjellige måter, men kommer blant annet til uttrykk i formelle utdanningskvalifikasjoner. Sosial kapital er «forbindelser», ressursene knyttet til nettverket av sosiale relasjoner. Symbolsk kapital er ressurser i form av prestisje og anseelse. Ifølge Bourdieu kan både sosial og kulturell kapital erverves via økonomisk kapital, men bare gjennom større eller mindre «transformasjonskostnader». Tid er et viktig ledd i årsakskjeden. For å utvikle og vedlikeholde vennskap og andre sosiale relasjoner er det nødvendig å sette av tilstrekkelig med tid. Økonomisk kapital gjør at fritiden kan brukes mer effektivt. Penger gir blant annet muligheten til å kjøpe tjenester fra andre. Fattigdommen er både tid- og energikrevende (Barstad 2000).

Kulturell kapital, blant annet i form av utdanningskvalifikasjoner, gir symbolsk kapital på forskjellige markeder, ikke minst ekteskapsmarkedet. I tillegg fungerer sosial kapital også som symbolsk kapital – det gir prestisje å kjenne de «rette» personene, dere anseelse smitter over på ens egen attraktivitet og prestisje. Slik blir den sosiale kapitalen selvforsterkende – den som har mye fra før slipper å jobbe så hardt for å etablere nye kontakter.

Ut i fra Bourdieu ville vi med andre ord forvente en positiv sammenheng mellom sosioøkonomiske ressurser og størrelsen på de sosiale nettverkene som individet inngår i, samt ressursene som disse nettverkene gir tilgang til. Som forklaring på sammenhengen trekker Bourdieu blant annet inn betydningen av effektiv tidsbruk og den symbolske kapitalen som følger av høy utdanning og økonomisk kapital.

Sosial ulikhet i ressurstilgang, for eksempel til penger eller til kunnskaper og ferdigheter, vil i mange tilfeller forsterkes av nettverkseffekter. Slike effekter har sammenheng med homofiliprinsippet. Homofili er i dette tilfellet en betegnelse på tendensen mennesker har til å danne nettverk med personer som de likner og som har samme egenskaper som dem selv, demografisk og sosioøkonomisk (DiMaggio og Garip 2012: 97-98.). Hvis de rike og høyt utdannede i hovedsak omgås andre rike og høyt utdannede, kan det, under visse forutsetninger, bidra til å forsterke de individuelle fordelene som penger og utdanning gir. Blant dem som verken har høy utdanning eller inntekt kan homofiliprinsippet tvert imot bidra til å øke avstanden opp til samfunnets toppsjikt. Et eksempel på dette prinsippet er tendensen til homogami, at «krake søker make», på ekteskapsmarkedet. Norske studier har vist at vi ofte finner oss en

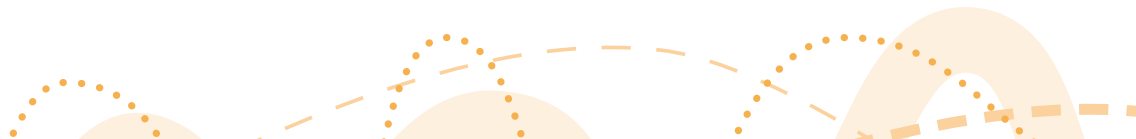
samlivspartner som ligner oss selv med hensyn på sosial bakgrunn, utdanning og yrke (Dommermuth mfl. 2015: 46-47).

Bourdieu pekte på den økonomiske kapitalen som særlig viktig, og mente at både sosial og kulturell kapital kan erverves gjennom økonomisk kapital. Petra Böhnke (2008) trekker fram to konkurrerende hypoteser om sammenhengen mellom fattigdom, materielle omstendigheter og sosiale relasjoner. Den ene er kompensasjonshypotesen. Når de materielle omstendighetene forverres, øker solidariteten. Familie og venner gir mer støtte. Den andre hypotesen er akkumuleringshypotesen, som går ut på at fattigdom gir oppgav til sosial desintegrasjon (en hypotese som er mer i tråd med Bourdieu). Som årsak til at det kan være slik trekker Böhnke fram at sosiale relasjoner utenfor familien bygger på et gjensidighetsprinsipp, en norm om at hjelp og støtte skal ytes på basis av at begge parter i en relasjon både gir og får. Avstanden i tid mellom ytelse og gjenytelse bør ikke være for stor. Et tilleggsmoment er at fattigdom er knyttet til skam og stigmatisering, som kan bidra til at de fattige blir isolert fra kontakt med andre.

Böhnkes empiriske studie av en rekke europeiske land (Norge ikke med) ga støtte til akkumulasjonshypotesen. Det var gjennomgående ikke slik at de fattige fikk mer støtte fra familien enn ikke-fattige, mønsteret var snarere at de fattige i større grad måtte klare seg uten noen form for støtte. Et funn i denne studien var også at sammenhengen mellom fattigdom og sosial desintegrasjon var sterkest i landene med minst fattigdom. Mulige forklaringer på dette er både sterkere seleksjonseffekter i landene med lite fattigdom, eller at de fattige i disse landene opplever mer stigmatisering og skam fordi det store flertallet ikke er fattige.

Det er også andre momenter som taler for at økonomiske ressurser kan ha betydning for de sosiale relasjonenes kvantitet og kvalitet. Visse sosiale aktiviteter koster penger, for eksempel hvis en ønsker å «gå på byen» sammen med venner, eller i form av medlemsavgift og andre utgifter som organisasjonsdeltaking kan innebære. Ikke minst gir penger muligheten til å være spandabel og sjenerøs overfor andre, som styrker den sosiale attraktiviteten og motivasjonen for kontakt.

Andre konsekvenser av få økonomiske ressurser kan være mer indirekte, hvis det bidrar til stress og lite overskudd, søvnproblemer eller i verste fall dårligere helse. Økonomiske problemer kan oppstå i alle inntektsgrupper, men er langt mer utbredt i det laveste segmentet av inntektsfordelingen

(Clench-Aas mfl. 2009). Økonomiske problemer er blant annet korrelert med mindre tillit (Hooghe mfl. 2012). Slike problemer krever mye oppmerksomhet, derav mindre oppmerksomhet og mentalt overskudd som kan settes av til for eksempel å ta vare på andre og dyrke gode relasjoner. Mer generelt betyr det å mangle noe på et område i livet, hvis denne mangelen er viktig for oss, at vi har mindre mental kapasitet til å håndtere andre viktige ting (Mullainathan og Shafir 2013).

Det er grunn til å tro at inntekt betyr mer i visse situasjoner og kontekster enn i andre. Hvis evnen til sosial deltaking er nedsatt på grunn av alderdom eller dårlig helse, er det i noen grad mulig å kompensere for dette gjennom å kjøpe seg tjenester. Kjøp av tjenester, å tilegne seg andres tid, er, som Bourdieu var inne på, en mulighet som økonomiske ressurser gir tilgang til. For eksempel kan eldre aleneboende kjøpe tjenester som gir kontakt med andre mennesker. Private firmaer tilbyr sosialt samvær, som «kaffekos» og turgåing, som en egen tjeneste. Sosialt samvær har blitt «god butikk», som det het i en avisartikkel for noen år siden, om de 12 firmaene som tilbyr dette i Oslo til en pris av 350 kroner timen (Dan 2008).

Vi har vært inne på at utdanning gir prestisje og anseelse. På arbeidsmarkedet er høyere utdanning en fordel, blant annet fordi det har en signaleffekt – det gir et signal om formelle ferdigheter, mens også om mer personlige egenskaper, slik som utholdenhet og evne til disiplin (Oreopoulos og Salvanes 2011:179). Høyere utdanning reduserer risikoen for å bli arbeidsledig eller ufør, og gir dermed en tryggere forankring i arbeidslivet. Deltakingen i arbeidslivet gir tilgang til et sosialt fellesskap av arbeidskolleger.

Høyere utdanning er også en fordel på andre «markeder». En av de vanligste inngangsportene til aktivitet i organisasjoner er at en blir spurt om å delta. Høyt utdannede oppgir oftere enn personer med lav utdanning at de har blitt spurt (Wollebæk mfl. 2015).

Utdanning gir kunnskaper og utvikler kognitive ferdigheter. Intelligens er positivt korrelert med tillit (Hooghe mfl. 2012), og ser ut til å bli styrket av mer skolegang (Dahl mfl. 2014: 146). Det er mulig at utdanning også utvikler ens sosiale ferdigheter – det er i det minste en sterk korrelasjon mellom utdanning og sosiale ferdigheter samt evne til kritisk tenkning (se referanser hos Oreopoulos og Salvanes 2011). Sosiale ferdigheter er ferdigheter knyttet til kommunikasjon og samarbeid med andre. Det er ikke gitt hvordan dette skal tolkes, men en mulig bakgrunn for at

utdanning utvikler sosial kompetanse er at utdanningssystemet er en arena preget av et nokså omfattende og intenst samvær med lærere og medelever/studenter. De som har høgskole- eller universitetsutdanning har tilbrakt nærmere 20 år i et slikt kommunikasjons- og «samværs-intensivt» system (Hooghe mfl. 2012).

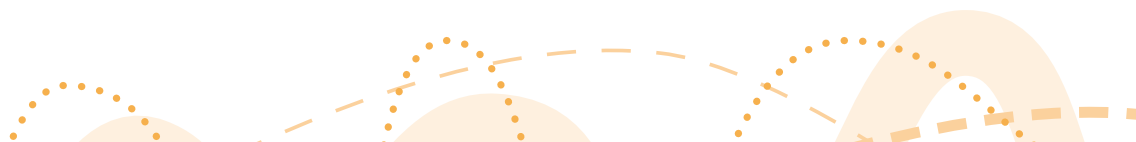
I tillegg til de nevnte momentene kan utdanning ha en indirekte betydning for sosiale relasjoner, ved å sikre god økonomi og gi bedre helse. En del av sammenhengen mellom utdanning og helse kan forklares av at personer med høyere utdanning har bedre kognitive ferdigheter, men en norsk kunnskapsoversikt over sosial ulikhet i helse konkluderer med at utdanning har en selvstendig effekt på helse, uavhengig av slike ferdigheter (Dahl mfl. 2014: 146).

Noen glimt fra tidligere forskning

I de kommende kapitlene skal vi i noen grad trekke inn hva aktuell forskning kan fortelle om de enkelte temaene, for å sette våre egne funn i kontekst. I dette avsnittet vil vi helt kort gi en omtale av noen generelle trekk ved forskningen på feltet, uten på noen måte å være uttømmende.

Det er langt fra alle som har funnet støtte for det Böhnke kalte akkumulasjonshypotesen – at dårlige materielle omstendigheter har en tendens til å opptre sammen med isolasjon og forverrede relasjoner til andre. Den finske sosiologen Erik Allardt lanserte på midten av 1970-tallet en behovsteori der han skilte mellom tre typer behov (Allardt 1975, se også Allardt 1993, 1998): Å ha, som er behov som tilfredsstilles gjennom materielle ressurser som inntekt og sysselsetting (her inkluderte Allardt også utdanningsnivå), å elske, som er behovene for kjærlighet og solidaritet, og for det tredje å være, som er behov for selvrealisering, behov som tilfredsstilles gjennom hva individet er og gjør i samfunnet. Eksempler på det siste er anseelse, status, politiske ressurser og muligheter for interessante fritidsaktiviteter.

Allardt fant, på basis av en fellesnordisk intervju-undersøkelse i 1972, at det ikke var noen korrelasjon mellom tilfredsstillelsen av de materielle behovene og behovene for kjærlighet og solidaritet: «...in the Scandinavian countries social relations are equally rich in their contact and warmth in castles and huts» (Allardt 1993: 91). Unntaket var at inntekten hadde sammenheng med om en var gift/samboende eller ikke; enslige hadde lavest inntekt (Allardt 1975: 199).

I rapporten fra denne undersøkelsen ble det understreket at spørsmålene vedrørende elskedimensjonen var de dårligst forberedte i undersøkelsen (Allardt 1975: 99). Spørsmålene var enkle, og dekket det lokale fellesskapet, slik som kontakten med naboer, familiefellesskapet, blant annet hvor ofte en hadde besøkskontakt med slektninger, og endelig forskjellige sider ved vennsrelasjonene. Noen aspekter ved de sosiale relasjonenes kvalitet og kvantitet inngikk også i «å være»-dimensjonen, slik som medlemskap i organisasjoner. Allardt forsøkte i tillegg å lage et mål på om personer var uerstattelige, som blant annet inkluderte spørsmål som skulle måle i hvilken grad en var uerstattelig blant venner.

Også seinere forskning har i noen tilfeller funnet liten sammenheng mellom kjennetegn ved sosiale relasjoner og den sosioøkonomiske lagdelingen i samfunnet (se oversikten hos Barstad 2008: 49-52). Tone Fløtten (2006) fant, på basis av Levekårsundersøkelsen 1998, at det ikke var noen sammenheng mellom inntektsfattigdom og risikoen for å være sosialt isolert, ensom eller ha et svakt fungerende nettverk. Heller ikke utdanning var relatert til ensomhet, i en multivariat analyse. Utdanning hadde ellers en tvetydig effekt: Mens personer med lav utdanning faktisk traff familie og venner vel så ofte som de med høy utdanning gjorde, hadde de likevel et svakere personlig nettverk (blant annet knyttet til tilgjengeligheten av sosial støtte). Imidlertid viste analysen også at det var en klar sammenheng mellom utdanning og risikoen for sosial eksklusjon. I målet på sosial eksklusjon inngikk både isolasjon fra personlige kontakter og fra sivilsamfunnet (ikke medlem i organisasjoner).

Andre undersøkelser har gitt sterkere støtte til akkumulasjonshypotesen. I norsk sammenheng peker Barstad (2000; 2008) på betydningen av å gjøre separate analyser for menn og kvinner, og finner blant annet at risikoen for å føle seg ensom er høyest blant kvinner med lav utdanning og inntekt, mens det ikke er noen signifikant sammenheng for menn. Men heller ikke i denne studien kunne det påvises noen sammenheng mellom økonomiske ressurser og hyppigheten av vennsrelasjonskontakt.

Mye av den internasjonale forskningen på feltet har tatt for seg sammenhengen mellom utdanning, inntekt og forskjellige aspekter ved sosial kapital. Hovedfunnet er at det er en positiv sammenheng mellom disse størrelsene, men at styrken på sammenhengen varierer noe med hvilke sider ved den sosiale kapitalen som analyseres og hvordan de blir målt. I litteraturoversikten til Kaasa og Parts (2008), om hvilke individkjennetegn som korrelerer med sosial kapital, går det fram at sammenhengene mellom sosial kapital og inntekt, sysselsetting og religiøsitet er de mest

robuste og de som går igjen i alle undersøkelser. At det er en sammenheng mellom sosial kapital og utdanningsnivå blir som regel også bekreftet, bort sett fra at utdanning har en uklar effekt på institusjonell tillit. I en større finsk undersøkelse ble det funnet en sterk og positiv sammenheng mellom utdanningsnivå og ulike dimensjoner ved sosial kapital. Betydningen av inntekt var mer sammensatt, men både blant menn og kvinner var høyere inntekt assosiert med bedre tilgang til sosial støtte (Nieminen mfl. 2008). I en annen studie, basert på data fra en rekke europeiske land, finner også Rostila (2013) at personer med høy utdanning har større tilgang til sosial kapital enn det lavt utdannede har (justert for alder, kjønn, fødeland og ekteskapelig status), både i det sosialdemokratiske velferdsregimet (inkludert Norge) og i de andre velferdsregimene. Det eneste unntaket er uformelle sosiale kontakter. Det er like (lite) vanlig å treffe venner, slektninger eller arbeidskolleger sjeldnere enn månedlig i alle utdanningsgrupper. Det var særlig store forskjeller i tillitsnivå. Både den generaliserte og institusjonelle tilliten steg nokså jevnt med økende utdanningsnivå. De lavt utdannede fant det også vanskeligere enn andre grupper å låne penger gjennom nettverkene hvis de kom i et økonomisk uføre (Rostila 2013: 93-96).

I denne studien ble det funnet en klar sammenheng mellom selvrapportert helse og de forskjellige målene på sosial kapital, og ulikhetene i tilgangen til sosial kapital forklarte (statistisk sett) nesten halvparten av utdanningsforskjellene i helse (Rostila 2013: 99). Forskjellen i tillit mellom utdanningsgruppene forklarte særlig mye av helseforskjellene.

Årsakssammenheng?

En ting er å påvise en statistisk sammenheng mellom sosial deltaking, støtte, tillit mm. og sosioøkonomiske ressurser. Men er det også en årsakssammenheng? Det er langt fra gitt at de statistiske korrelasjonene kan tolkes som det. Det er for eksempel mulig at sammenhengen skyldes en tredje faktor som ikke er tatt med i undersøkelsen, og som både forklarer utdannings- eller inntektsnivået og den sosiale deltakingen. En mulighet blant flere er at forskjeller i kognitive evner (intelligens) både forklarer utdanningsnivået og egenskaper ved de sosiale relasjonene. Et annet problem er at årsaksretningen kan gå i motsatt retning, fra sosial kapital til inntekt eller utdanning. Personer som stoler på andre og er generelt tillitsfulle vil sannsynligvis trives bedre og oppleve det som enklere å lykkes i utdanningssystemet (Hooghe mfl. 2012). For å finne ut om lengden på utdanningen har kausale effekter, er det to hovedtilnærminger i litteraturen. Den første er søsken- og tvillingstudier.

Når vi studerer søsken som tar forskjellig utdanning, holdes felles familiefaktorer konstant, og når vi sammenligner eneggede tvillinger kontrollerer vi også for genetiske faktorer. Søsken- og tvillingstudier basert på norske data finner at et ekstra år med utdanning fortsatt har en effekt på en del utfall som er relevante for sosial kapital, blant annet reduserer det risikoen for skilsmisse, arbeidsledighet og uførepensjon (Oreopoulos og Salvanes 2011). En annen tilnærming er å finne naturlige eksperimenter. Ikke minst har en utnyttet endringer i bestemmelsene for obligatorisk skolegang, som gjør at noen kohorter av ungdom får ett eller flere ekstra år med skolegang. Slike studier har også funnet effekter av utdanning på sannsynligheten for utfall som arbeidsledighet, skilsmisser og valgdeltaking (Oreopoulos og Salvanes 2011).

En meta-analyse av forholdet mellom utdanning og sosial kapital, som oppsummerer resultatene fra en rekke enkeltstudier, bekrefter sammenhengen mellom utdanning og tillit, og finner at denne sammenhengen ikke er vesentlig forskjellig i metodisk sterke studier der en har tatt hensyn til at det finnes uobserverte faktorer som både påvirker utdanningsnivået og tilliten (Huang mfl. 2009). Derimot var effekten av utdanning på sosial deltaking langt svakere i de metodisk mer avanserte studiene, som reiser tvil om hvor mye av denne sammenhengen som er kausal. Det ble også funnet at sammenhengen mellom sosial kapital og utdanning var sterkere i USA enn i andre land. En mulig årsak til dette er at amerikanske skoler er spesielt flinke til å fremme studentenes sosiale deltaking, oppmuntre dem til å engasjere seg i sosiale spørsmål og delta i organisasjoner.

Det ser ut til å være færre studier som har sett nærmere på den kausale effekten av økonomiske ressurser. Det finnes imidlertid noen panelstudier, der en har fulgt de samme personene over tid. Vi skal gjengi resultatene fra enkelte slike undersøkelser i de følgende kapitlene. Panelundersøkelser gir mulighet for å se om *endringer* i økonomiske omstendigheter bidrar til endringer i sosial deltaking, støtte eller tillit. Om en kan påvise slike mønstre, gir det et visst holdepunkt for å anta at det dreier seg om kausale prosesser. En nylig analyse av svenske paneldata viste at personer som forverrer sine økonomiske omstendigheter fra ett tidspunkt til et annet, også utvikler dårligere sosiale relasjoner, blir mindre politisk aktive og deltar mindre i organisasjoner. En forbedring av økonomien hadde motsatt effekt (Mood og Jonsson 2015).

2. Datagrunnlag, definisjoner og metode

Datagrunnlag

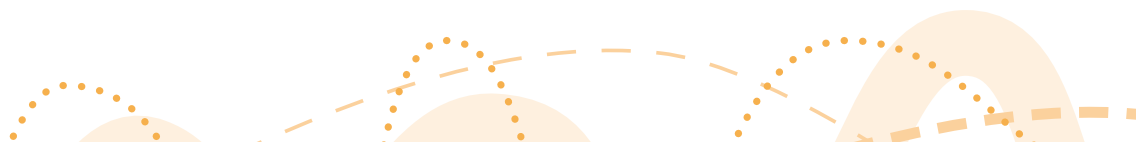
I denne rapporten er datagrunnlaget tverrsnittsdata fra Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014, Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013 og Levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt 2012. Levekårsundersøkelsene er landsrepresentative utvalgsundersøkelser for personer 16 år og over. Tverrsnittsdata er data som kun er samlet inn på et tidspunkt fra hver av respondentene.

Til Levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt, 2012 ble det trukket et landsrepresentativt utvalg på 10 000 personer 16 år og eldre, og det ble oppnådd intervju med 5 660 personer. I tillegg ble det sendt ut et selvutfyllingsskjema til respondentene i etterkant av hovedintervjuet hvor 4015 personer svarte. Det ble også sendt ut et selvutfyllingsskjema for ungdom til husholdningene med ungdom (13-15 år), hvor det ble oppnådde intervju med 1440 ungdommer. For mer informasjon, se Amdam og Vrålstad (2014).

Til Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013. Tema: Idretts- og kulturaktiviteter, ble det trukket et landsrepresentativt utvalg på 12 066 personer 16 år og eldre, hvor det ble oppnådd intervju med 6 140 personer. For mer informasjon, se Thorsen og Revold (2014).

Til Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014. Tema: Friluftsliv, organisasjonsaktivitet, politisk deltakelse og sosialt nettverk, ble det trukket et landsrepresentativt utvalg på 13 763 personer 16 år og eldre, hvor det ble oppnådd intervju med 7 373 personer. For mer informasjon, se Sandvik og Revold (2015).

Dataene som samles inn under intervjuet suppleres med opplysninger om inntekt, utdanning, bosted, landbakgrunn, kjønn og alder hentet fra administrative register. I denne rapporten benytter vi disse opplysningene for å konstruere sosiale og demografiske bakgrunnsvariabler som vi benytter oss av i analysen. Siden intervjuet gjennomføres 1. halvår og mange av spørsmålene refererer tilbake til forrige år, brukes inntektsopplysningene fra året før levekårsundersøkelsen ble gjennomført.

Inntektsopplysninger for hver enkelt person i husholdningene kobles til, og deretter summeres inntektene for husholdningen.

Utvalgsusikkerhet og signifikans

I en utvalgsundersøkelse ser man på et utvalg av populasjonen man undersøker. Ettersom man ikke undersøker hele populasjonen, vil det være noe usikkerhet knyttet til resultatene. Dess mindre utvalget er, dess større er usikkerheten. Ved å beregne en størrelse som kalles standardavviket, får man et mål for størrelsen av utvalgsusikkerhet. I dokumentasjonsrapportene til de ulike levekårsundersøkelsene er det laget en tabell som viser hvordan standardavviket i gjennomsnitt avhenger av antallet observasjoner som ligger til grunn for et prosenttall (se Sandvik og Revold 2015, Thorsen og Revold 2014 og Amdam og Vrålstad 2014).

Ettersom formålet med rapporten er å se på ulikhet i sosiale relasjoner, vil vi sammenligne ulike demografiske og sosiale grupper. For å si noe om sannsynligheten for at de observerte forskjellene er reelle, benytter vi oss av begrepet statistisk signifikant/ statistisk sikker. For å måle signifikansen benytter vi oss av standardavviket og populasjonsstørrelsen. Ved å velge et signifikansnivå på 5 prosent, kan vi beregne om den observerte forskjellen er reell eller ikke med 95 prosents sannsynlighet (forskjellen er statistisk sikker).

Frafallsvekting

Som vi har sett, er det rundt 45-50 prosent av alle i bruttoutvalget (de som er trukket ut for å delta i undersøkelsen) som ikke deltar i undersøkelsen. Dette kan føre til skjevheter i utvalget. Dersom frafallet ikke er like stort i alle grupper, vil vi få et skjevt utvalg som ikke lenger er fullt ut representativt for befolkningen som skal undersøkes. For å rette opp slike skjevheter, benytter vi oss av frafallsvekting. Frafallsvekting innebærer at man vekter nettoutvalget (de som deltar) etter utvalgte kjennetegn slik at det ligner på populasjonen. For mer informasjon, se Sandvik og Revold (2015).

Bakgrunnsvariabler og metode

I denne rapporten undersøker vi demografiske og sosioøkonomiske forskjeller i utvalgte indikatorer som beskriver befolkningens sosiale relasjoner. Tabell 1 viser en oversikt over antall personer fordelt etter

de ulike demografiske kjennetegnene kjønn, alder, bostedsstrøk og innvandringskategori for de tre levekårsundersøkelsene Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014, Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013 og Levekårsundersøkelsen om helse 2012.

Tabell 1. Personer som tilhører ulike demografiske grupper for de forskjellige levekårsundersøkelsene. 2012, 2013 og 2014. Antall

		EU-SILC 2014	EU-SILC 2013	HELSE 2012
Kjønn	Alle	7 373	6 140	5 660
	Menn	3 826	3 211	2 807
	Kvinner	3 547	2 929	2 853
Alder	16-24	962	826	789
	25-44	2 221	1 941	1 687
	45-66	2 873	2 349	2 177
	67-79	1 038	799	798
	80+	279	225	209
	Bostedsstrøk	Sprettbygd	1 493	1 272
	Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	2 293	1 886	1 919
	Tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere	978	797	1 202
	Tettsteder med 100 000 innbyggere eller fler	2 588	2 158	1 269
	Ikke oppgitt/annen	21	27	105
Innvandringskategori	Født i Norge	6 740	5 569	5 047
	Nordiske og EU/EØS land etc.	331	273	277
	Afrika, Asia, Latin-Amerika etc.	302	298	336

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014, Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013, Levekårsundersøkelsen om helse 2012

Bostedsstrøk

Personer er gruppert etter om de bor i sprettbygd strøk eller i tettbygd strøk i bestemte størrelsesgrupper. Som sprettbygd strøk regnes foruten all spredt bosetting, også husklynger med færre enn 200 bosatte. Tettbygd strøk er område med minst 200 bosatte der avstanden mellom husene som hovedregel ikke overstiger 50 meter.

Innvandringskategori og landbakgrunn

Innvandringskategori baserer seg på personens fødeland, det vil si morens bostedsland ved fødselen. Innvandringskategorien født i Norge er alle personer med Norge som fødeland. Innvandringskategorien Nordiske og EU/EØS land etc. innebærer alle innvandrere født i EU28/EØS, USA, Canada, Australia og New Zealand. Innvandringskategorien Afrika, Asia, Latin-Amerika etc. er innvandrere født i Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania unntatt Australia og New Zealand og Europa utenom U28/EØS.

Tabell 2 viser en oversikt over antall personer med de sosioøkonomiske kjennetegnene utdanningsnivå, husholdningsinntekt, selvdefinert økonomisk status og husholdningstype.

Tabell 2. Personer som tilhører ulike sosioøkonomiske grupper for de ulike levekårsundersøkelsene. 2012, 2013 og 2014. Antall

		EU-SILC 2014	EU-SILC 2013	HELSE 2012
		Antall personer		
Utdannings- nivå	Grunnskole	1 548	1 270	1 206
	Videregående	3 046	2 540	2 350
	Universitets- og høgskoleutdanning, kort	1 952	1 629	1 387
	Universitets- og høgskoleutdanning, lang	733	630	517
	Ukjent	94	71	200
Hus- holdnings- inntekt	Laveste kvartil	1 205	1 070	954
	Andre kvartil	1 749	1 439	1 334
	Tredje kvartil	2 080	1 711	1 588
	Øverste kvartil	2 339	1 920	1 784
Selvdefinert økonomisk status	Yrkesaktiv heltid	3 993	3 471	3 114
	Yrkesaktiv deltid	579	433	354
	Arbeidsledig	130	105	102
	Student/elev	741	622	629
	Alders- eller afp pensjonist	1 414	1 115	1 060
	Ufør	407	299	309
	Ikke oppgitt/annen	109	95	92
Hus- holdnings- type	Par uten barn	2 867	2 247	2 114
	Par med barn	1 844	1 644	1 412
	Enslig uten barn	2 423	2 026	1 944
	Enslig med barn	239	223	190

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014, Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013, Levekårsundersøkelsen om helse 2012

Husholdningsinntekt

I denne rapporten justeres husholdningsinntekten ved bruk av EUs ekvivalensskala, slik at vi kan sammenligne inntekt til personer som tilhører husholdninger av ulik størrelse. Formålet med en ekvivalensskala (forbruksvekter) er å kunne beregne hvor stor inntekt en husholdning på for eksempel fire personer må ha, for å ha like god råd som en enslig person.

EU-skalaen er en modifikasjon av OECD-skalaen. I EU-skalaen legges det større vekt på at store husholdninger vil ha stordriftsfordeler når flere personer deler på utgiftene. I EUs ekvivalensskala skal første voksne ha vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,5, mens hvert barn får vekt lik 0,3. Dette betyr at en husholdning med to voksne og to barn må ha en inntekt som er 2,1 ganger større enn en enslig for å ha samme velferdsnivå ved bruk av EU-skalaen.

I rapporten har vi sammenlignet personer som tilhører ulike husholdningsinntektskvartiler. Kvartilene er konstruert med frafallsvekter. Ettersom formålet med frafallsvekting er å rette opp for skjevheter i frafallet (se Frafallsvekting), vil antall (uvektede) observasjoner per kvartil ikke tilsvare en fjerdedel av populasjonen. I Tabell 3 har vi presentert øvre og nedre grense for de ulike kvartilene i de tre undersøkelsene Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014, Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013 og Levekårsundersøkelsen om helse 2012.

Tabell 3. Nedre og øvre grense for husholdningsinntektskvartilene per forbruksenhet. Kroner. 2012, 2013 og 2014.

	EU-SILC 2014		EU-SILC 2013		HELSE 2012	
	Nedre grense	Øvre grense	Nedre grense	Øvre grense	Nedre grense	Øvre grense
Laveste kvartil	0	240 000	0	230 000	0	210 000
Andre kvartil	240 000	320 000	230 000	310 000	210 000	290 000
Tredje kvartil	320 000	420 000	310 000	400 000	290 000	380 000
Øverste kvartil	420 000		400 000		380 000	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014, Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013, Levekårsundersøkelsen om helse 2012

Selvdefinert økonomisk status

Bakgrunnsvariabelen selvdefinert økonomisk status dekker personens egen oppfatning av viktigste aktivitet på intervju tidspunktet. Dette skiller seg fra ILO- definisjonen som har en forhåndsdefinert klassifisering av økonomisk status. I kategorien *yrkesaktiv heltid* og *deltid* er både ansatte og selvstendig næringsdrivende inkludert. *Studenter* inkluderer også personer i arbeidsrettet opplæring og vernepliktige. I kategorien *ikke oppgitt/annen* har vi inkludert hjemmearbeidende.

Husholdningstype

Husholdningstype grupperer den intervjuede personen etter samlivsstatus og om personen har barn eller ikke. Kjennemerket skiller mellom enslige og par der par både omfatter gifte og samboende. Enslig refererer altså til om personen lever i et parforhold eller ikke, og ikke til om vedkommende bor alene. Gruppene med barn omfatter personer som bor sammen med egne barn (medregnet stebarn og adoptivbarn) i alderen 0-19 år.

Logistisk regresjon

For å analysere ulikhet i sosiale relasjoner ser vi på personenes kjønn, alder, husholdningsinntekt og utdanningsnivå, vedrørende de utvalgte indikatorene for sosiale relasjoner (jfr. kapittel 1). Det er viktig å være klar over at de ulike demografiske og sosiale bakgrunnsvariablene kan ha sammenheng med hverandre. Inntekt har eksempelvis ofte sammenheng med utdanningsnivå. Forskjeller i sosiale relasjoner som er relatert til inntekt kan dermed være et indirekte resultat av utdanningsforskjeller. Det kan også være at vi indirekte måler virkningen av andre kjennetegn som er knyttet til forklaringsvariabelen. Eksempelvis vil også yrkestilknytning ha en sammenheng med inntekt. Dersom det å være utenfor arbeidsmarkedet bidrar til mindre nettverk, og manglende yrkestilknytning også er knyttet til lavere inntekt, kan vi måle inntektsforskjeller i nettverksstørrelse som i større eller indre grad bør tilskrives variasjoner i yrkestilknytning. Vi foretar derfor en multivariat analyse hvor vi i tillegg til kjønn, alder, utdanningsnivå og husholdningsinntekt også inkluderer variablene innvandringskategori, bostedsstrøk, selvdefinert økonomisk status og husholdningstype.

Vi benytter oss av analysemetoden logistisk regresjon. Logistisk regresjon er en metode som brukes når vi har en avhengig dikotom variabel. At variabelen er dikotom betyr at variabelen har to mulige verdier. Verdien

til den avhengige variabelen (Y) forteller om enheten har en gitt egenskap (verdi lik 1), eller ikke (verdi lik 0). Den logistiske modellen ser slik ut (Ringdal 2001, s.429-434):

$$\ln\left(\frac{P}{1-P}\right) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_p X_p$$

Her er X_1, X_2, \dots, X_p forklaringsvariablene (de uavhengige variablene) og $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_p$ parameterne i modellen. P er sannsynligheten for $Y = 1$ og $\frac{P}{1-P}$ er odds for $Y = 1$.

For hver av de uavhengige variablene har vi definert en referansegruppe som de øvrige gruppene sammenlignes med, merket som «ref» i tabellene. Eksempelvis er aldersgruppen 45-66 år valgt som referansegruppe for variabelen alder. Den logistiske regresjonsmodellen viser i hvilken grad en av gruppene har høyere eller lavere odds, og dermed også sannsynlighet, for at enheten har den gitte egenskapen (verdi lik 1), sammenlignet med referansegruppen, gitt likhet i de andre demografiske og sosiale kjennetegnene. For å måle sannsynligheten, ser vi på oddsraten. Oddsraten er to odds dividert med hverandre, og uttrykker den relative sjansen for at en hendelse skal inntreffe sammenliknet med en referansekategori. Dersom det er like sannsynlig at både gruppen av interesse og referansegruppen har den aktuelle egenskapen eller ikke, er oddsraten lik 1. Er oddsraten større enn 1, er det mer sannsynlig at gruppen vi ser på har egenskapen sammenlignet med referansegruppen. Er derimot oddsraten mindre enn 1, innebærer det at det er mer sannsynlig at referansegruppen innehar den aktuelle egenskapen sammenlignet med gruppen av interesse. Hvis eksempelvis oddsraten til aldersgruppen 16-24 år for en bestemt egenskap er større enn 1, betyr det at personer i alderen 16-24 år har en større sannsynlighet for å inneha den aktuelle egenskapen sammenlignet med referansegruppen, personer i alderen 45-66 år.

Noen begrensninger ved analysen

Analysen i de følgende kapitlene har to viktige begrensninger som det kan være grunn til å si noe om. For det første tar vi ikke sikte på å si noe om i hvilken grad det er årsakssammenhenger mellom sosioøkonomiske ressurser og sosiale relasjoner. Tverrsnittsdata gir uansett et mangelfullt grunnlag for å trekke slutninger om kausalitet, og vi har heller ikke forsøkt å trekke inn alle potensielle årsaksfaktorer i analysen, slik som fysisk og mental helse. At vi ikke kan si noe om årsaker, gjør ikke nødvendigvis resultatene mindre verdifulle. Å vise hvilke befolkningsgrupper som er

mest utsatt for sosial isolasjon, lav tillit og liten støtte er interessant i seg selv, som utgangspunkt for å diskutere konsekvenser og mulige tiltak. Resultatene kan også danne utgangspunkt for mer inngående forskning på et seinere tidspunkt, for eksempel ved å ta i bruk paneldataene i Levekårsundersøkelsen EU-SILC.

En annen viktig begrensning ligger i hvordan de økonomiske ressursene er operasjonalisert. I denne rapporten har vi som vist valgt å bruke husholdningsinntekt per forbruksenhet, inndelt i kvartiler. Det finnes imidlertid mange alternativer til denne måten å måle husholdningens økonomiske situasjon på. Noen vil mene at formue og materielle eiendeler også er en viktig side ved økonomien, og at dette burde vært tatt med. I en undersøkelse (Böhnke 2008) ble det vist at forskjellige måter å definere og måle fattigdom på hadde konsekvenser for resultatene (se også Normann 2011a). Fattigdom definert som manglende tilgang til visse basisgoder i husholdningen, fordi en ikke har råd, var sterkere korrelert med sosial integrasjon enn det å tilhøre laveste kvartil i inntektsfordelingen. I en svensk undersøkelse ble det vist at også ensomhet korrelerte langt sterkere med fattigdom målt på grunnlag av goder – og tjenester som en ikke hadde råd til enn på grunnlag av lav inntekt (Halleröd og Larsson 2008). Folks egenvurdering og opplevelse av den økonomiske situasjonen er en tredje metode. Den økonomiske situasjonen kan blant annet måles gjennom å spørre om en kan skaffe til veie en viss sum penger i løpet av en uke, om det skulle være nødvendig, og om husholdningen har økonomiske problemer. Mål på fattigdom med utgangspunkt i slike vurderinger har også vist seg å korrelere sterkere med dårlige sosiale relasjoner enn mål på inntektsfattigdom (Mood og Jonsson 2015).

Selv om det altså finnes gode grunner til å se nærmere på alternative mål for økonomiske ressurser og husholdningens økonomi, har vi i denne rapporten holdt oss til et tradisjonelt inntektsmål. Ved en seinere oppfølging, kan det være en prioritert oppgave å se nærmere på disse, som det finnes flere av i Levekårsundersøkelsen EU-SILC.

3. Barrierer for deltaking

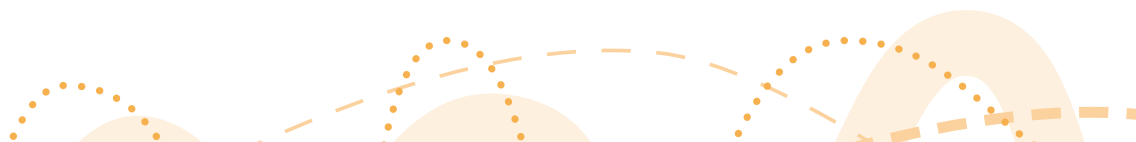
Den første av de seks dimensjonene i indikatorsettet for sosiale relasjoner er barrierer for deltaking. Som navnet på indikatorsettet antyder, er barrierer for (sosial) deltaking direkte knyttet til dimensjonen sosial deltakelse (se kapittel 5). Barrierer for deltakelse er også nært knyttet til dimensjonen tillit (se kapittel 4). Jo høyere tillit, jo større er sannsynligheten for sosial deltaking. Samtidig kan deltakingen også bidra til å bygge tillit.

I dette kapitlet ser vi nærmere på om det er noen demografiske og sosiale grupper som er mer utsatt for hindringer i sosial deltakelse enn andre. Det finnes mange typer barrierer for sosial deltakelse, både på makro- og mikronivå. I kapitlet måler vi hindringer på mikronivå. På mikronivå er personens helse, økonomi, tid og nettverk viktige ressurser for å kunne delta sosialt. For å kartlegge barrierer for sosial deltakelse tar vi utgangspunkt i konkrete spørsmål om hvorvidt en er hindret i å gjøre bestemte sosiale aktiviteter, og dersom en er hindret, om årsakene er økonomiske, helsemessige, tidsmessige eller andre.

Lav utdanning og inntekt: større barrierer for sosial deltakelse

For å belyse barrierer for sosial deltakelse, ser vi på andelen som oppgir at de er hindret i å delta sosialt (se tekstboks for mer informasjon). Vi ser også på årsaker til at man er hindret ved å kartlegge andelen som oppgir at de ikke deltar sosialt grunnet helseproblemer, ytre miljø, lite tid eller dårlig råd, samt fordi en ikke har noen å gjøre aktiviteten sammen med.

Alt i alt er det én av fire personer i alderen 16 år og over som ikke deltar i minst en av syv ulike sosiale aktiviteter på fritiden, og som oppgir at de opplever hindringer for slik deltakelse (se tekstboks for hvilke aktiviteter som inngår). Som Figur 2 viser, opplever kvinner i større grad enn menn barrierer for sosial deltaking. Nær tre av ti kvinner oppgir at de er hindret fra å delta sosialt, mot drøyt to av ti menn. Med mindre noe annet er nevnt, er alle forskjeller som beskrives her statistisk signifikante.

Hindret i å delta sosialt:

Andel av befolkningen (16 år og over) som ikke deltar i minst en av syv ulike sosiale aktiviteter på fritiden de siste 12 måneder, og som oppgir at de opplever hindringer for deltakelse på en eller flere av disse aktivitetene. Kilde: Levekårsundersøkelsen 2012.

Sosiale aktiviteter: sport og idrett sammen med andre, frivillig arbeid, dyrke hobbyer/interesser med andre, delta i kulturelle aktiviteter, besøke familie og venner, gå på kafe/restaurant/bar med andre, dra på utflukter, helgeturer, ferieturer med andre.

Hindret i å delta sosialt ...

... grunnet helseproblemer: Andel av befolkningen (16 år og over) som har blitt hindret i å delta på minst én av syv ulike sosiale aktiviteter på fritiden siste 12 måneder grunnet helseproblemer, sykdom, skade eller funksjonsvansker.

... grunnet ytre miljø: Andel av befolkningen (16 år og over) som har blitt hindret i å delta på minst én av syv ulike sosiale aktiviteter på fritiden siste 12 måneder grunnet hindringer slik som vanskelig fremkommelig utemiljø, transport, o.l.

... fordi en ikke har noen å delta sosialt med: Andel av befolkningen (16 år og over) som har blitt hindret i å delta på minst én av syv ulike sosiale aktiviteter på fritiden siste 12 måneder fordi en mangler noen å gå sammen med/besøke.

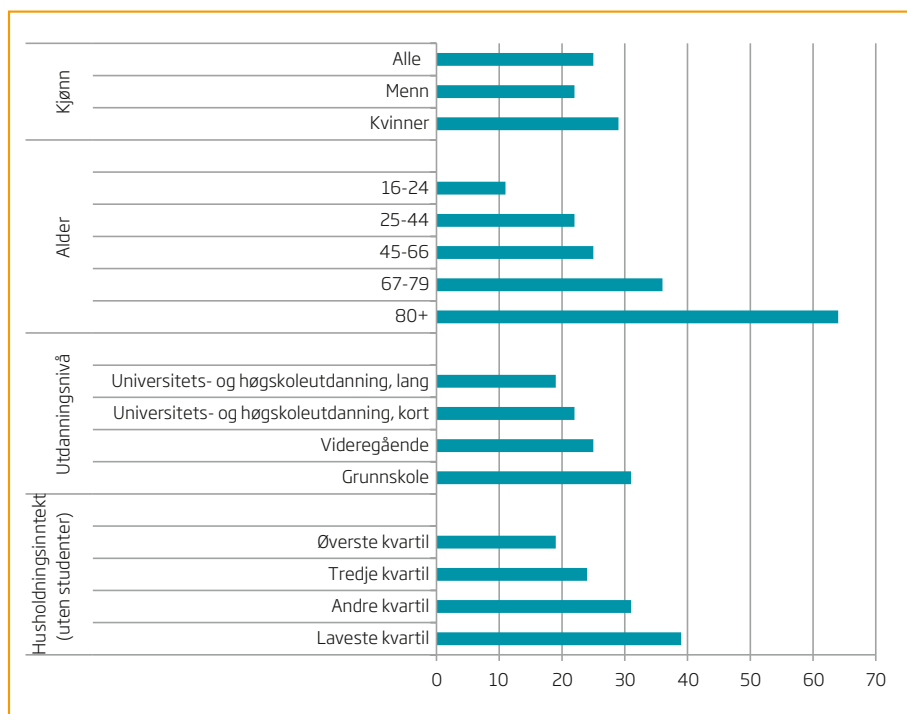
... fordi en ikke har tid eller råd: Andel av befolkningen (16 år og over) som har blitt hindret i å delta på minst én av syv ulike sosiale aktiviteter på fritiden siste 12 måneder fordi en ikke har tid eller råd.

Kilde: Levekårsundersøkelsen om Helse, 2012. Statistisk sentralbyrå

Det å være hindret i å delta sosialt er klart sammenfallende med økende alder. Hele 64 prosent av personer 80 år og over har vært hindret i å delta sosialt, sammenlignet med bare 11 prosent i den yngste aldersgruppen.

Barrierer for sosial deltakelse avtar med økende utdanningsnivå. Personer med grunnskole som høyeste fullførte utdanningsnivå opplever i større grad hindre for å delta sosialt, enn personer med høyere utdanningsnivå. Tre av ti med grunnskoleutdanning har opplevd barrierer for sosial deltakelse. Tilsvarende andel blant personer med universitets- og høyskoleutdanning er drøyt to av ti.

Figur 2. Hindret i å delta sosialt. 2012. Befolkningen 16 år og over. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012. Statistisk sentralbyrå.

Det å oppleve barrierer for sosial deltaking er også knyttet til husholdningsinntekt. Nærmere fire av ti personer¹ som tilhører husholdninger i laveste inntektskvartil har vært hindret i å delta sosialt. For andre kvartil reduseres andelen som er hindret til tre av ti, og blant personer som tilhører øverste inntektskvartil er det færre enn to av ti som ikke deltar sosialt grunnet hindringer.

1 Når vi sammenligner personer som tilhører ulike husholdningsinntektskvartiler, har vi ekskludert respondenter som oppgir at de er studenter

Svakheter ved indikatorene hindret i å delta sosialt

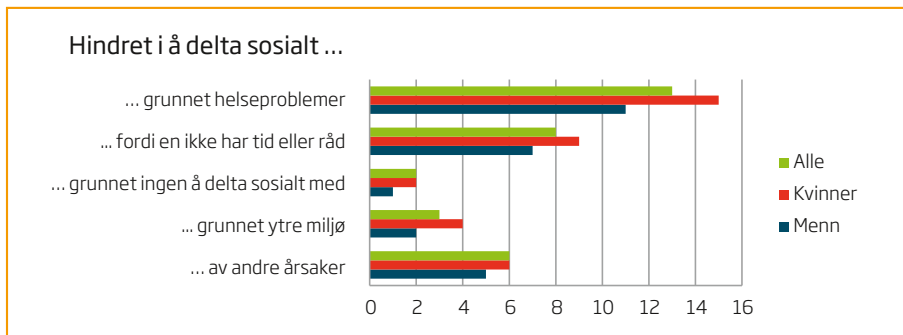
Spørsmålene som er stilt om dette i levekårsundersøkelsen har noen svakheter, som det er grunn til å være oppmerksom på. Spørsmålet om hindringer går bare til dem som ikke har deltatt i de forskjellige aktivitetene. Det betyr at spørsmålet under vurderer omfanget av hindringer. Selv om en for eksempel har deltatt i frivillig arbeid det siste året (og dermed ikke får spørsmålet om hindringer), kan en likevel ha opplevd hindringer som gjør at en deltar mindre i frivillig arbeid enn ønsket. En annen mulig feilkilde er at det er opp til den som svarer å definere hva «hindringer» innebærer. Det kan være at intervjupersonen i større grad ville kommet fram til at det finnes hindringer for deltaking om han eller hun var blitt presentert for en liste over mulige hindringer (bare de som svarer at det finnes hindringer får en slik liste). Et siste problem er at hindringene som er oppgitt på listen styrer oppmerksomheten i en bestemt retning, og at andre svaralternativer kunne gitt andre svar.

Helseproblemer største hinder for sosial deltakelse

I de fleste tilfeller er helseproblemer, sykdom, skade eller funksjonsvansker årsaken til at man har blitt hindret i å delta. Tidsmessige eller økonomiske begrensninger på muligheten til sosial deltaking er også en viktig forklaring. Mangel på tid eller råd forekommer likevel i noe mindre grad sammenlignet med begrensninger grunnet helse. I alt er det 8 prosent som oppgir at de ikke har tid eller råd til å delta på minst én av syv sosiale aktiviteter. Her er det ikke mulig å skille mellom dem som ikke har tid og dem som ikke har råd.

En mindre andel oppgir vanskelig fremkommelig utemiljø eller transport som hinder for deltakelse. Enda færre oppgir manglende nettverk (ingen å delta med) som årsak til at en ikke deltar sosialt. Men det er også andre årsaker til at man er forhindret i å delta sosialt. I alt 6 prosent oppgir andre årsaker enn de konkrete, navngitte hindringene, til at de er forhindret i å delta. Som Figur 3 viser, er kvinner i større grad hindret i sosial deltakelse sammenlignet med menn, også når en ser på de ulike formene for barrierer hver for seg.

Figur 3. Barriere for sosial deltakelse, etter kjønn. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent

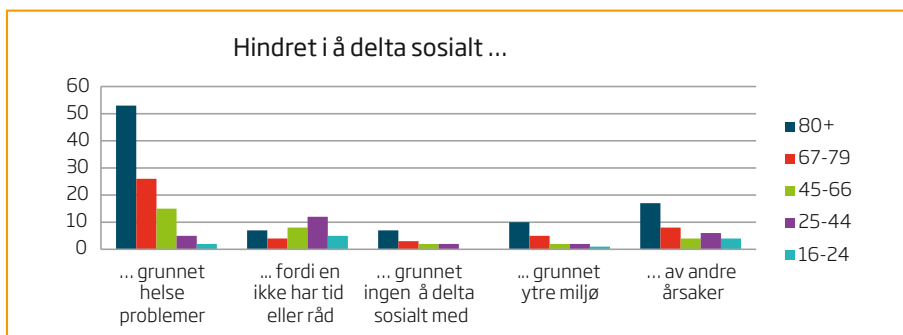
Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012. Statistisk sentralbyrå.

Eldre hindres av helseproblemer...

Blant de eldre er det framfor alt helseproblemer som er årsak til at de hindres i sin sosiale deltaking. Drøyt halvparten av personer 80 år og over er hindret i sosial deltakelse grunnet helse. For personer i alderen 25-44 år gjelder dette 5 prosent (Figur 4).

Sammenlignet med helseproblemer, er det er en klart lavere andel som er hindret av vanskelig fremkommelig utemiljø. De to eldste aldersgruppene er signifikant mer utsatt. 10 prosent av personer 80 år og over, og 5 prosent av personer i alderen 67-79 år er hindret i sosial deltakelse grunnet vanskelig fremkommelig utemiljø. Blant de yngre aldersgruppene gjelder dette 1-2 prosent.

Figur 4. Barrierer for sosial deltakelse, etter alder. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012. Statistisk sentralbyrå.

... men aldersgruppen 25-44 år har i mindre grad tid eller råd

I alt 7 prosent av personer 80 år og over har opplevd å være hindret i å delta sosialt fordi en mangler noen å være sosial med. Blant personer under 80 år gjelder dette 0-3 prosent. Det å være hindret i sosial deltakelse fordi en ikke har tid eller råd følger ikke den samme tendensen som de foregående årsakene til sosiale barrierer. Her er det personer i alderen 25-44 år som er mest utsatt. 12 prosent av personer i denne aldersgruppen har enten ikke tid eller råd til å delta sosialt. For personer 80 år og over er andelen lavere, 7 prosent. Det at 25-44-åringene i større grad oppgir tid eller råd som årsak, kan ha sammenheng med livsfase. Mange i aldersgruppen 25-44 år er i småbarnsfasen, og personer i denne aldersgruppen har mindre fritid enn andre (Vaage 2012).

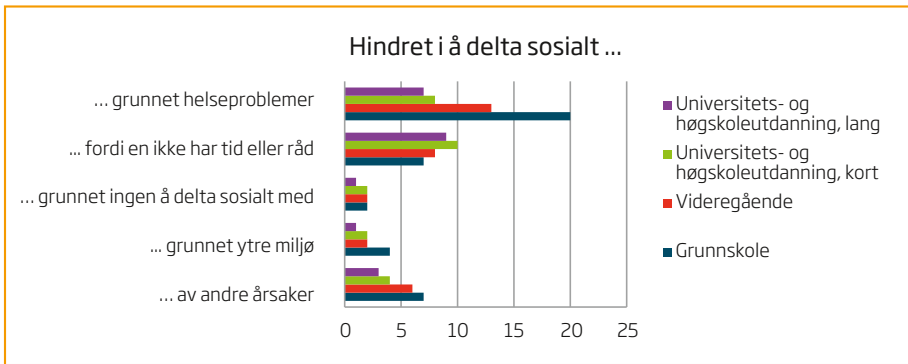
Helseproblemer hindrer sosial deltakelse blant personer med lav utdanning

Det er en sammenheng mellom utdanningsnivået og hva som forårsaker barrieren for sosial deltakelse. Mens helseproblemer, sykdom, skade eller funksjonsvansker utgjør det største hinderet for sosial deltakelse blant personer med grunnskole eller videregående som høyeste fullførte utdanning, er det å ikke ha tid eller råd den største barrieren for dem med universitets- eller høgskoleutdanning. To av ti personer med bare grunnskole har vært hindret i å delta sosialt grunnet helseproblemer. Blant personer med universitets- eller høgskoleutdanning gjelder dette 7-8 prosent.

Forskjellene er mindre når vi ser på det å være hindret av vanskelig fremkommelig utemiljø. Ser vi på det å være hindret fordi en ikke ha noen å delta sosialt med, finner vi ingen forskjell mellom personer med ulikt utdanningsnivå.

Figur 5. Barrierer for sosial deltakelse, etter utdanningsnivå. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent

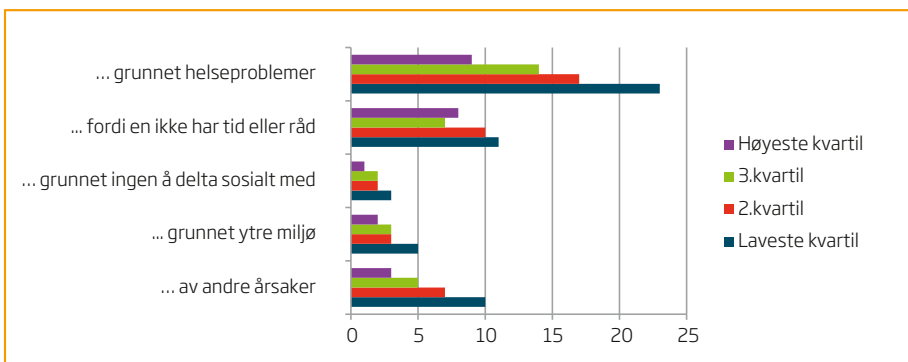

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012. Statistisk sentralbyrå.

... og blant personer med lav inntekt

Personer med høy inntekt har i større grad god helse, sammenlignet med personer med lavere inntekt (Helse- og omsorgsdepartementet 2003). Som Figur 6 viser, er helseproblemer som hindring for sosial deltakelse også klart synkende med økende inntekt. Nær én av fire som tilhører laveste inntektskvartil deltar ikke sosialt grunnet problemer med helsen. Blant personer som tilhører høyeste inntektskvartil er tilsvarende andel én av ti.

Figur 6. Barrierer for sosial deltakelse, etter husholdningsinntekt. Befolkningen 16 år og over, eksklusiv studenter. 2012. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012. Statistisk sentralbyrå.

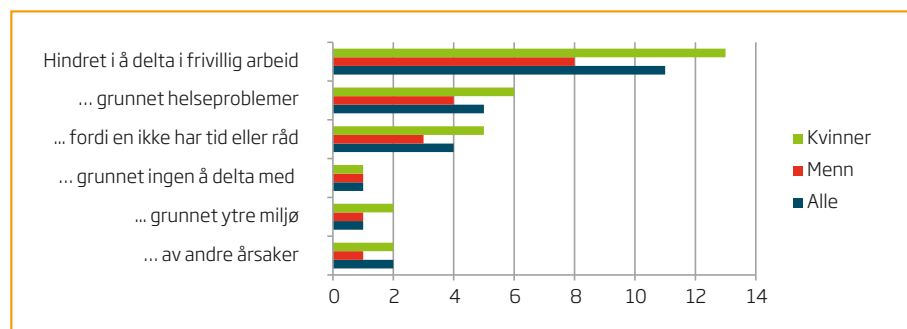
Selv om forskjellene ikke er like store som for helseproblemer, finner vi den samme tendensen når vi tar for oss dem som er hindret i sosial deltakelse på grunn av tidsknapphet eller økonomi og dem som er hindret

grunnet vanskelig fremkommelig utemiljø. Lavere inntekt innebærer større barrierer. I motsetning til funnene for utdanningsnivå, ser vi at personer som tilhører de lavere inntektskvartilene også i større grad er hindret i å delta sosialt fordi de mangler noen å gå sammen med.

Kvinner mer hindret i frivillig arbeid

Vi har også sett spesifikt på en av de kartlagte sosiale aktivitetene: hindret i å delta i frivillig arbeid. Hindringer for å delta i frivillig arbeid kan sies å ha en særlig interesse, siden det er et politisk mål å øke andelen som deltar i slikt arbeid. Én av ti oppgir at de ikke har deltatt i frivillig i arbeid fordi de har blitt hindret fra å delta. Helseproblemer ser ut til å være det største hinderet (se Figur 7). Etter helse, er det å være hindret i å delta i frivillig arbeid fordi en opplever at enten tid eller økonomi ikke strekker til, den hyppigst oppgitte årsak til hindring. Kvinner er i noe større grad enn menn hindret i å delta, også når vi ser på de ulike barrierene for frivillig arbeid. Det er kun for barrieren *ingen å delta med* at vi ikke finner noen kjønnsforskjell.

Figur 7. Barrierer for deltakelse i frivillige arbeid, etter kjønn. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012. Statistisk sentralbyrå.

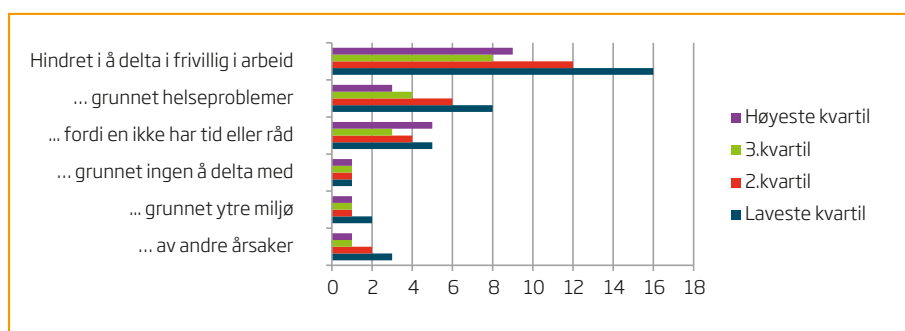
I rapporten *Betingelser for frivillig innsats* (Wollebæk mfl. 2015) er faktorer som knapphet på tid, dårlig helse, manglende interesse og svake sosiale nettverk listet opp som de viktigste hindringene for frivillig innsats. Rangeringen av barrierene i den nevnte rapporten er likevel ikke helt i samsvar med resultatene vi presenterer her. Hos Wollebæk mfl. er det ikke helse, men tidsknapphet som er det største hinderet for deltakelse. Etter tidsknapphet følger manglende nettverksressurser og så kommer helseproblemer. Forskjellen i resultater kan skyldes spørsmålsformuleringene. Som nevnt blir intervjupersonene i levekårsunder-

søkelsen spurt om barrierer for deltakelse bare dersom intervjupersonen sier at hun eller han *er hindret i å delta*. I studien til Wollebæk et al. (2015) er spørsmålet om årsaker til ikke å delta stilt til alle respondenter. Svaralternativene er heller ikke identiske, og kan også bidra til å gi forskjellige svar.

Livsfase har stor effekt på resultatene i studien utført av Wollebæk et al. (2015). Gitt at livsfase i stor grad er aldersbetinget, ser vi også tegn til at barrierer for frivillig arbeid er livsfasebestemt. Tallene fra levekårsundersøkelsen om helse, 2012, viser en sammenheng mellom alder og hvorvidt man opplever å være hindret i å delta i frivillig arbeid. Personer i alderen 67 år og eldre er oftere hindret i å delta i frivillig arbeid enn personer 66 år og yngre. Eldre oppgir i større grad helseproblemer, vanskelig fremkommelig utemiljø og det å mangle noen å delta sammen med som hindring. For personer i alderen 25-44 år er det derimot i større grad tid eller økonomi som er årsak til at man ikke deltar.

Personer med lavere utdanningsnivå er i noe større grad hindret i å delta i frivillig arbeid enn personer med høyere utdanningsnivå. 13 prosent av personer med grunnskole som høyeste fullførte utdanning deltok ikke fordi noe hindret dem. Blant personer med universitets- og høgskoleutdanning er tilsvarende andel 9 prosent. Og mens personer med lavere utdanning i større grad oppgir helseproblemer som hinder, er det å ikke ha tid eller råd mer utbredt blant høyt utdannede.

Figur 8. Hindret i å delta i frivillig arbeid, etter inntekt. Befolkningen 16 år og over, eksklusive studenter. 2012. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012. Statistisk sentralbyrå.

Den samme tendensen finner man når man ser på husholdningsinntekt (se Figur 8). Personer med lavest inntekt er oftere hindret i å delta i frivillig arbeid, sammenlignet med dem som tilhører de øverste inntektskvartilene. Helseproblemer er det vanligste hinderet for frivillig arbeid

blant personer som tilhører laveste inntektskvartil, mens personer som tilhører høyeste inntektskvartil i større grad blir hindret fordi en ikke har tid eller råd. I studien til Wollebæk mfl., (2015) er «tidsklemmebegrunnelser» mest utbredt blant personer med høyere utdanning og/eller høyere husholdningsinntekt, mens hindringer grunnet helseproblemer i større grad rammer lavere utdannings- og inntektsnivå. Selv om vi ikke finner forskjeller i frivillig arbeid når vi ser på ulike inntektsgrupper, finner vi at personer med lavere utdanning i større grad er hindret i frivillig arbeid fordi en ikke har noen å gå sammen med.

Økonomiske barrierer for sosial deltakelse

Vi skal nå gå over til å se nærmere på de økonomiske barrierene for deltaking, og vil da benytte oss av en annen datakilde enn i det foregående. For å kartlegge disse hindringene, ser vi på andelen som oppgir at de ikke har deltatt i ulike sosiale aktiviteter av økonomiske årsaker (se tekstboks). Spørsmålene knyttet til økonomiske barrierer for sosial deltakelse er en del av EUs undersøkelse om inntekt og levekår (EU-SILC). Spørsmålene er derfor utformet med formål å kartlegge, samt sammenligne, sosiale mangler i alle europeiske land, og kan dermed ha noe svakere relevans for å fange opp deprivasjon i Norge sammenlignet med eksempelvis Bulgaria.

Økonomiske barrierer for sosial deltakelse

Andel av befolkningen (16 år og over) som av økonomiske årsaker enten ikke

- går ut for å spise/drikke med familie/venner minst en gang i måneden i løpet av de siste 12 måneder

og/eller ikke

- deltar regelmessig på fritidsaktiviteter som for eksempel å gå på kino, konsert e.l., trene eller delta i organisasjoner eller foreninger etc. i løpet av de siste 12 måneder.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014. Statistisk sentralbyrå

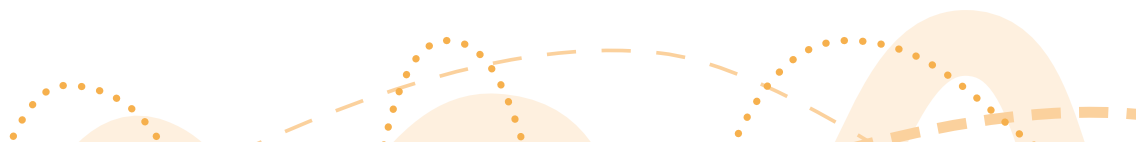
Det er relativt få i Norge som er hindret i å delta sosialt av økonomiske grunner, i hvert fall når en holder seg til de sosiale aktivitetene som er nevnt i disse spørsmålene. Fem prosent av befolkningen 16 år og over oppgir at de av økonomiske årsaker ikke kan delta i en eller begge de nevnte sosiale aktivitetene minst en gang i måneden. Dette er lavere enn andelen som oppga å være hindret i å delta på minst én av syv ulike sosiale aktiviteter på fritiden fordi en ikke har tid eller råd (se kapittel Helseproblemer største hinder for sosial deltakelse). Selv om indikatorene ikke måler sosial deltakelse likt, kan forskjellen tyde på at andelen som oppgir at en *ikke har tid eller råd* i større grad måler det å *ikke ha tid* enn det å *ikke ha råd*.

Som Figur 9 viser, er det enkelte grupper som opplever større økonomiske hindringer for å kunne delta sosialt enn andre. Kvinner deltar i noe mindre grad enn menn grunnet dårlig økonomi. Selv om forskjellen er liten er forskjellen statistisk signifikant. Det å ikke ha råd til å delta sosialt ser ut til å avta med alderen. Kun én prosent av dem som er 80 år og eldre er hindret sosialt av økonomiske årsaker. Blant personer i alderen 25-44 år gjelder dette 6 prosent.

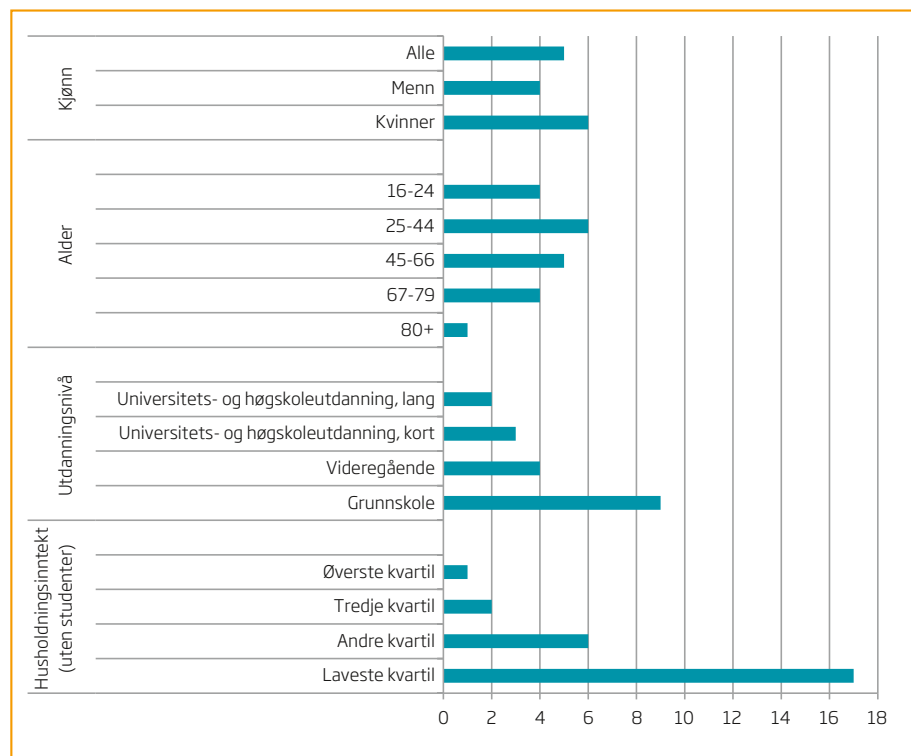
Personer med mindre sosioøkonomisk ressurser har oftere økonomiske barrierer for sosial deltaking

Ser vi på utdanning og inntekt, finner vi klare sosioøkonomiske ulikheter i økonomiske barrierer for sosial deltaking. Blant personer med grunnskole som høyeste fullførte utdanning er en høyere andel hindret i å delta sosialt av økonomiske årsaker sammenlignet med befolkningen generelt. Personer med utdanning fra universitet eller høgskole har derimot en lavere andel med økonomiske barrierer sammenlignet med befolkningen som helhet.

Utdanningsnivå korrelerer positivt med inntektsnivå. I likhet med utdanningsnivå, er de økonomiske barrierene for sosial deltakelse synkende med stigende inntekt. Inntektsforskjellene er, kanskje ikke så overraskende, mer påfallende enn utdanningsforskjellene. Hele 17 prosent av befolkningen med husholdningsinntekt i laveste inntektskvartil opplever at økonomien er et hinder for å delta sosialt. Til sammenligning gjelder dette bare én av hundre blant dem som tilhører høyeste inntektskvartil.

Figur 9. Økonomiske barrierer for sosial deltaking. Etter kjønn, alder, utdanning og inntekt. 2014. Personer 16 år og over. Prosent.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014. Statistisk sentralbyrå.

Utdanning har forskjellig effekt på kvinners og menns barrierer for sosial deltakelse

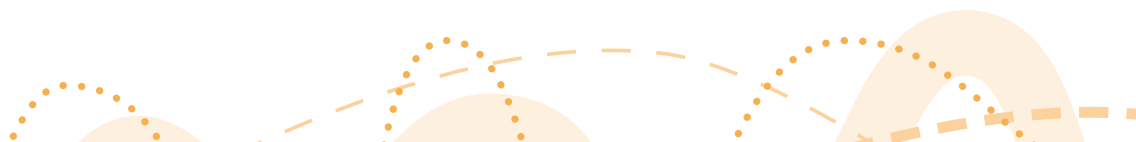
Tidligere har vi sett at sosioøkonomiske bakgrunnsvariabler som utdanning og inntekt har sammenheng med hvorvidt man opplever barrierer for å delta sosialt eller ikke (for nærmere beskrivelse, se tidligere tekstboks *Hindret i å delta sosialt*). Disse forskjellene kan også være påvirket av andre sosiale faktorer, som husholdningstype og selvdefinert økonomisk status. For å undersøke om inntekt og utdanning er forbundet med å være hindret i å delta sosialt når vi også tar hensyn til andre bakgrunnsfaktorer har vi foretatt en multivariat analyse (for beskrivelse av multivariat analyse, se kapittel 2, Logistisk regresjon). I tillegg til husholdningsinntekt, utdanning og alder har vi inkludert forklaringsvariablene innvandringskategori, bostedsstrøk, selvdefinert økonomisk status og husholdningstype. Vi har også valgt å se på kvinner og menn separat for å avdekke hvorvidt forklaringsvariablene har ulik sammenheng med sannsynligheten for å være hindret i å delta sosialt blant menn og kvinner.

Tabell 4 viser hvordan de ulike kjennetegnene påvirker sannsynligheten for å være hindret i å delta sosialt, gitt likhet i de andre bakgrunnsvariablene, for kvinner og for menn separat. Som den multivariate analysen viser, påvirker enkelte av bakgrunnsvariablene sannsynligheten for sosiale barrierer ulikt avhengig av om vi ser på kvinner eller menn.

Sannsynligheten for sosiale barrierer øker med alderen. Alder har noe større effekt på menn enn kvinner for de yngre aldersgruppene, mens alderseffekten er sterkere blant kvinner for de eldre aldersgruppene. Det å være innvandrere er forbundet med en høyere sannsynlighet for å være hindret i å delta sosialt, sammenlignet med personer født i Norge, både for kvinner og menn. Ser vi på kvinner og menn separat, er det kun for innvandrerkvinner fra Afrika, Asia og Latin Amerika etc. at vi finner en signifikant forskjell mellom norskfødte og innvandrere.

I Figur 2 fant vi at personer med lavere utdanningsnivå i større grad er hindret i å delta sosialt sammenlignet med personer med høyere utdanningsnivå. Ser vi på utslagene utdanning har for kvinner og menn separat, gitt likhet i de andre bakgrunnsvariablene, er ikke utdannings-effekten like påtagelig. For kvinner er utdanningsnivå ikke forbundet med særlige forskjeller i sannsynlighet for å være hindret i å delta sosialt. For menn er det å ha grunnskole som høyeste fullførte utdanning derimot forbundet med en høyere sannsynlighet for å være hindret i sosial deltakelse, sammenlignet med menn med universitets- eller høgskoleutdanning. Som tabell A.1 viser, «forklarer» (statistisk sett) inntektsnivå og yrkestilknytning (selvdefinert økonomisk status) mye av sammenhengen med utdanning. Det ser ut til at utdanningsforskjeller indirekte fanger opp deler av effekten inntekt og tilknytning til arbeidsmarkedet har på sannsynligheten for barrierer for sosial deltakelse.

For både kvinner og menn innebærer det å tilhøre laveste inntektskvartil en signifikant høyere sannsynlighet for å være hindret i å delta sosialt, selv når vi kontrollerer for tilknytning til arbeidsmarkedet (selvdefinert økonomisk status), utdanningsnivå og husholdningstype. Sammenhengen mellom husholdningsinntekt og barrierer for deltakelse er sterkere blant kvinner enn blant menn. Som tabell A.1 viser, reduseres effekten av inntekt noe når vi inkluderer forklaringsvariabelen selvdefinert økonomisk status. Tilknytning til arbeidsmarkedet forklarer med andre ord noe av effekten inntekt har på sosial deltakelse.

Tabell 4. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom det å være hindret i å delta sosialt og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2012. Oddsrate

	Oddsrate		
	Alle	Menn	Kvinner
Kjønn (Ref: mann)			
Kvinne	1,23 **		
Alder (Ref: 45-66 år)			
16-24 år	0,39 **	0,22 **	0,65
25-44 år	0,90	0,77	0,98
67-79 år	1,53 **	1,26	1,82 *
80 år og over	4,10 **	3,98 **	4,50 **
Innvandrer (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land etc.	1,40 *	1,38	1,41
Asia, Afrika og Latin-Amerika etc.	1,48 **	1,37	1,52 *
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	1,06	1,02	1,05
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	0,87	0,92	0,81
Tettsted med 100 000 innbyggere	0,97	1,08	0,86
Ikke oppgitt	1,11	1,66	0,97
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	1,13	1,59 **	0,92
Videregående	1,01	1,26	0,87
Universitet og høyskole, høyere nivå	0,89	0,89	1,10
Ikke oppgitt	0,78	2,09 *	0,23 **
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil	1,66 **	1,63 *	1,71 **
2.kvartil	1,32 **	1,25	1,38 *
3.kvartil	1,04	1,09	0,99
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))			
Yrkesaktiv deltid	1,10	1,04	1,19
Arbeidsledig	2,17 **	2,05	2,25 *
Student	1,44	1,28	1,57 *
Pensjonist (alder eller afp)	1,79 **	1,55	2,13 **
Ufør	7,54 **	8,22 **	7,88 **
Ikke oppgitt	2,00 **	1,90	2,19 **
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)			
Par med barn	1,34 **	1,18	1,52 **
Enslige uten barn	0,96	1,01	0,86
Enslige forsørgere	1,69 **	1,35	1,90 **

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012. Statistisk sentralbyrå.

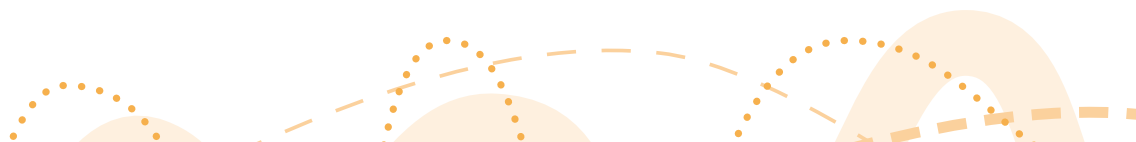
Det å definere seg selv som *ufør* er sterkt korrelert med sannsynligheten for å være hindret i å delta sosialt, sammenlignet med heltids yrkesaktive. Også arbeidsledige har en større risiko for sosiale barrierer.

Den siste forklaringsvariabelen vi kontrollerer for er husholdningstype. Med husholdningstype ser vi på forskjeller mellom enslig uten barn, enslig forsørger, par uten barn og par med barn. Som Tabell 4 viser er det ingen signifikant forskjell i sannsynligheten for å være hindret i sosial deltakelse blant menn som tilhører ulike husholdningstyper. For kvinner, derimot, er det å ha barn, enten man er i par eller enslig forsørger, forbundet med høyere risiko for å være hindret i sosial deltakelse sammenlignet med kvinner uten barn.

Oppsummering

I dette kapittelet har vi sett at én av fire opplever barrierer for sosial deltakelse. Enkelte grupper skiller seg ut. Kvinner møter i større grad barrierer enn menn. Barrierer for sosial deltakelse øker generelt med alderen, men økonomiske barrierer forekommer mest blant unge voksne og middelaldrende. Personer med lav utdanning, lav inntekt og ikke-yrkesaktive, opplever i større grad å være hindret fra sosial deltakelse sammenlignet med personer med mer sosioøkonomiske ressurser.

Ser vi på årsaker til at en er hindret, er helseproblemer det største hinderet. Helsen kommer oftere i veien for sosial deltakelse blant kvinner enn blant menn. Helse som hindring er, ikke overraskende, også økende med alder. Mens det å ikke ha tid eller råd er et større hinder blant de yngste. Personer med mindre sosioøkonomiske ressurser oppgir i større grad å være hindret grunnet problemer med helse, mens personer med mer sosioøkonomiske ressurser i større grad er hindret fordi en ikke har tid eller råd. Uførepensjonister skiller seg ut med en særlig høy andel som ikke deltar sosialt, og som oppgir hindringer for slik deltaking, selv ved kontroll for inntekts- og utdanningsforskjeller.

4. Tillit

Tillit er nært knyttet til barrierer for deltaking, da tillit fremmer samarbeid, demokratisk medvirkning og sosial deltaking i et sosialt system. En generelt tillitsfull holdning gjør det lettere å få kontakt med andre. Tillit deles gjerne opp i kategoriene horisontal tillit og vertikal tillit. Horisontal tillit handler om tillit til andre mennesker, og er et sentralt mål på sosial kapital (Wollebæk og Seggaard, 2011). Vertikal tillit handler om tilliten til sentrale samfunnsinstitusjoner som politi, rettsvesen og de styrende organer i samfunnet, og er dermed sentral for samfunnsdeltakelse. Vi skal i dette kapittelet ta for oss både horisontal og vertikal tillit, og hvordan denne ressursen er fordelt i ulike sosiale og demografiske samfunnsgrupper.

Høy horisontal tillit

Norge er blant de land i verden som har høyest tillitsnivå i befolkningen, uavhengig av hvilke mål en benytter for tillit. Nordmenn har også blitt mer tillitsfulle de siste 20 årene. I likhet med de andre nordiske land, har tilliten til andre økt i perioden 1980 - 2010 (Wollebæk og Seggaard 2011). For å måle mellommenneskelig (horisontal) tillit her, har vi sett på følgende spørsmål fra Levekårsundersøkelsen EU-SILC:

«Folk flest er til å stole på (10), eller en kan ikke være for forsiktig (0)» og «Folk flest vil behandle deg rettferdig (10) eller de vil utnytte deg (0)»

Ved å legge sammen skårene for de to spørsmålene, får vi et mål på tillit som varierer fra 0 til 20. Personer som skårer minst fjorten klassifiseres som personer med *høy mellommenneskelig tillit*². Som Figur 10 viser, har hele syv av ti personer høy tillit, målt på denne måten. Tallene viser videre at kvinner er mer tillitsfulle enn menn. Med mindre annet er nevnt, er alle forskjellene som beskrives her statistisk signifikante.

Det er i aldersgruppen 45-66 år at vi finner den største andelen med høy mellommenneskelig tillit. Hele 76 prosent av personer i denne aldersgruppen skårer i gjennomsnitt minst fjorten på de to påstandene som kartlegger mellommenneskelig tillit. De yngste, derimot, har minst tillit til folk flest. Seks av ti personer i alderen 16-24 år skårer høyt på

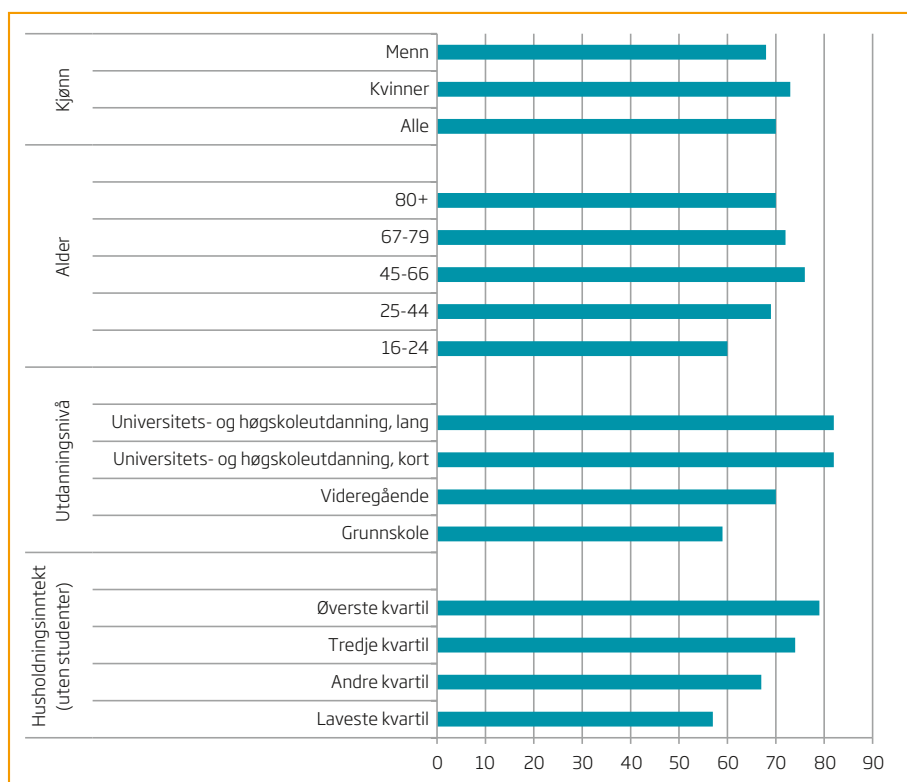
2 Gjennomsnittlig skår på de to tillitsspørsmålene hver for seg er henholdsvis 7,3 og 7,6. Når vi ser på de to tillitsspørsmålene samlet, har vi valgt å klassifisere dem som skårer minst 14 som personer med høy mellommenneskelig tillit. Slike grenseverdier kan diskuteres, men våre resultater stemmer godt overens med annen statistikk og forskning (se blant annet Vrålstad 2012a og Saltkjel og Malmberg-Heimonen 2014).

mellommenneskelig tillit. Andre studier viser likevel at yngre i dag er mer tillitsfulle sammenlignet med tidligere generasjoners unge (Wollebæk og Segard 2011).

Personer med lavere sosioøkonomisk status er mindre tillitsfulle

De mest påfallende forskjellene finner vi når vi sammenligner ulike sosioøkonomiske grupper. I tråd med annen forskning på feltet, er høyere utdanning forbundet med høyere tillit (Wollebæk og Segard 2011). Andelen med høy mellommenneskelig tillit øker med stigende utdanningsnivå og husholdningsinntekt³. Mens åtte av ti med universitets- eller høyskoleutdanning har høy tillit til sine medmennesker, gjelder dette kun seks av ti med grunnskole som høyeste fullførte utdanning.

Figur 10. Andel med høy mellommenneskelig tillit. 2014. Personer 16 år og over. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

³ Når vi sammenligner personer som tilhører ulike husholdningsinntektskvartiler, har vi ekskludert respondenter som oppgir at de er studenter

Som Figur 10 viser, øker andelen som har en tillitsfull holdning til andre også med inntektsnivået i husholdningen. 57 prosent av dem som tilhører laveste inntektskvartil skårer høyt på mellommenneskelig tillit. Ser vi på dem som tilhører andre kvartil, har andelen økt til 67 prosent. Blant de øverste inntektskvartilene, er det derimot godt over sytti prosent med en tillitsfull holdning, og hele 79 prosent av dem som tilhører øverste kvartil skårer minst 14 på de aktuelle tillitspåstandene. Dette er også i samsvar med funnene til Wollebæk og Seggaard (2011).

Kvinner har høyere tillit til andre

For å undersøke hvorvidt kjønn, alder, husholdningsinntekt og utdanning har sammenheng med graden av mellommenneskelig tillit, selv når en tar hensyn til andre sosiale og demografiske kjennetegn, har vi foretatt en logistisk regresjonsanalyse der disse variablene blir tatt hensyn til (for mer informasjon, se kapittel 2, Logistisk regresjon).

Den multivariate analysen, presentert i Tabell 5, viser at det å være kvinne er forbundet med høyere mellommenneskelig tillit sammenlignet med menn, selv etter at vi har kontrollert for andre bakgrunnsvariabler som inntekt, utdanning og selvdefinert økonomisk status. Vi finner også at de demografiske og sosiale bakgrunnsvariablene har ulik sammenheng med høy mellommenneskelig tillit, avhengig av om man ser på kvinner eller menn.

I Figur 10 finner vi at personer i de yngste aldersgruppene i mindre grad har tillit til andre mennesker, sammenlignet med de eldre aldersgruppene. Også når vi kontrollerer for andre forklaringsvariabler ser vi at yngre har lavere sannsynlighet for å ha høy mellommenneskelig tillit. Forskjellen mellom de yngre aldersgruppene og middelaldrende (referansegruppen) er statistisk signifikant på 1-prosent nivå både for kvinner og menn. Alder ser likevel ut til å ha større nettoeffekt blant kvinner.

Tabell 5. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom høy mellommenneskelig tillit og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsratene

	Begge	Menn	Kvinner
Kjønn (Ref: Menn)			
Kvinne	1,29 **		
Alder (Ref: 45-66 år)			
16-24 år	0,56 **	0,72 *	0,40 **
25-44 år	0,61 **	0,66 **	0,58 **
67-79 år	0,95	1,03	0,84
80 år og over	1,10	1,04	1,03
Innvandrere (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land etc.	0,75 *	0,89	0,60 **
Asia, Afrika og Latin-Amerika etc.	0,37 **	0,42 **	0,32 **
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	1,08	0,97	1,21
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	1,03	0,94	1,14
Tettsted med 100 000 innbyggere	1,15	1,01	1,32 *
Ikke oppgitt			
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	0,43 **	0,53 **	0,36 **
Videregående	0,56 **	0,57 **	0,57 **
Universitet og høyskole, høyere nivå	1,04	1,15	0,93
Ikke oppgitt	0,57 *	0,71	0,45 *
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil	0,72 **	0,69 **	0,73 *
2.kvartil	0,80 **	0,79 *	0,80
3.kvartil	0,92	0,92	0,90
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))			
Yrkesaktiv deltid	1,06	0,84	1,16
Arbeidsledig	0,57 **	0,62	0,55 *
Student	1,21	1,45 *	1,18
Pensjonist (alder eller afp)	0,84	0,80	0,90
Ufør	0,52 **	0,53 **	0,51 **
Ikke oppgitt	0,38 **	0,21 **	0,50 **
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)			
Par med barn	1,25 *	1,28 *	1,16
Enslige uten barn	0,86 *	0,76 **	0,95
Enslige forsørgere	0,86	1,37	0,70

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Det å være innvandrere fra Afrika og Asia etc. er negativt korrelert med den mellommenneskelige tilliten. Både kvinner og menn med innvandrerbakgrunn fra disse landene har i mindre grad høy mellommenneskelig tillit enn personer født i Norge, også når en tar hensyn til andre kjennetegn. Også kvinner som har innvandret fra Norden, EU etc. har mindre tillit til sine medmennesker, sammenlignet med kvinner født i Norge. Blant menn er det ingen forskjell mellom dem som er født i Norge og dem som har innvandret fra Norden, EU etc..

Mindre tillit blant personer med lav inntekt og lav utdanning..

Som vi ser i Tabell 5 er det en negativ sammenheng mellom lav utdanning og mellommenneskelig tillit, selv når vi kontrollerer for innvandringskategori, bostedsstrøk, husholdningsinntekt og selvdefinert økonomisk status. Sammenhengen er tilnærmet lik for kvinner og menn. Personer med relativt lav inntekt har også i mindre grad høy mellommenneskelig tillit. Det å tilhøre laveste og nest laveste inntektskvartil er forbundet med lavere mellommenneskelig tillit, sammenlignet med personer som tilhører høyeste inntektskvartil. Men i tråd med funnene til Wollebæk og Seggaard (2011, s. 78) tyder det på at effekten av lav inntekt er svakere enn effekten av lav utdanning. Generelt har inntektsforskjeller også betydning for nivået på den horisontale tilliten i samfunnet. Et godt velstandsnivå uten store inntektsforskjeller er en viktig forklaring på den høye mellommenneskelige tilliten i Norge (Wollebæk og Seggaard, 2011).

..og blant uføre og arbeidsledige

Yrkestilknytning har også betydning for hvorvidt man har høy mellommenneskelig tillit eller ikke. Det å være arbeidsledig eller ufør ser ut til å ha omtrent samme betydning som det å ha lav utdanning. Arbeidsledige og uføre har lavere sannsynlighet for å ha høy tillit til andre, sammenlignet med heltids yrkesaktive, gitt likhet i de andre forklaringsvariablene. Det å være deltids yrkesaktiv eller (alder eller afp) pensjonist har derimot ingen signifikant effekt på tillit når en bruker heltids yrkesaktive som referansegruppe.

Husholdningstype ser ut til å ha større effekt på tillit blant menn enn blant kvinner. For menn er det å tilhøre husholdningstypen par med barn sterkere korrelert med høy mellommenneskelig tillit, sammenlignet med det å tilhøre kategorien par uten barn. Enslige menn uten barn har lavere

sannsynlighet for høy mellommenneskelig tillit, sammenlignet med menn i parforhold uten barn, etter å ha kontrollert for andre forklaringsvariabler. For kvinner finner vi ingen signifikante forskjeller.

Lavest tillit til det politiske systemet

Også når vi ser på vertikal tillit, skårer Norge og Norden høyere enn resten av Europa (Wollebæk og Seggaard 2011). For å kartlegge den vertikale tilliten i befolkningen, har vi sett på følgende spørsmål i Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2013:

«På en skala mellom 0 og 10, hvor stor tillit har du personlig til det politiske systemet?»

«På en skala mellom 0 og 10, hvor stor tillit har du personlig til rettsvesenet?»

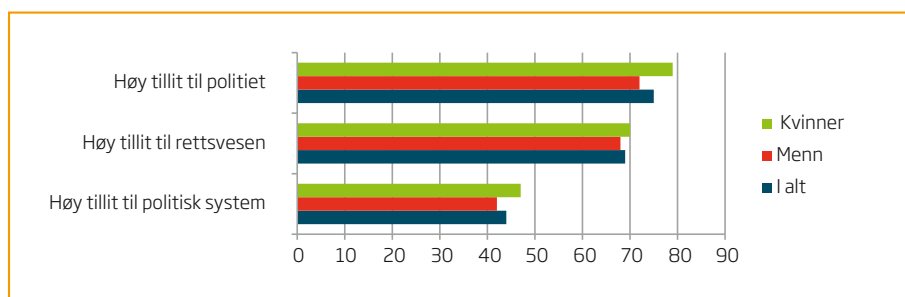
«På en skala mellom 0 og 10, hvor stor tillit har du personlig til politiet?»

Personer som skårer syv eller høyere på de ulike spørsmålene blir her karakterisert som personer med høy tillit.

Som Figur 11 viser, har befolkningen høy tillit til politiet, hele 75 prosent skårer syv eller høyere. Det er derimot mindre enn halvparten av befolkningen som har høy tillit til det politiske systemet. Tilliten til rettsvesenet er betydelig sterkere enn til det politiske systemet, men signifikant lavere enn tilliten til politiet.

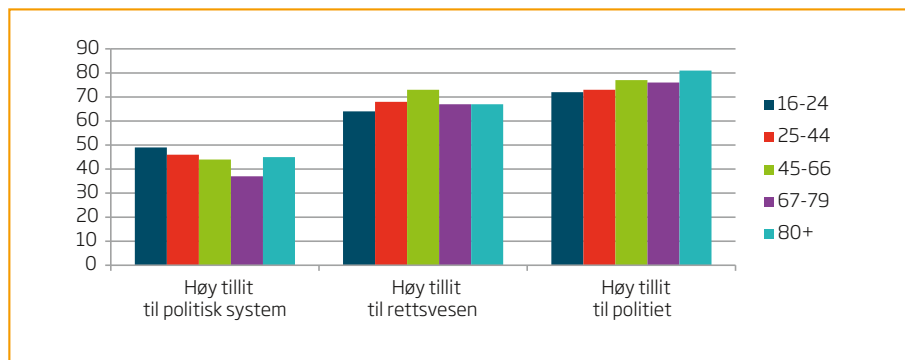
Også når vi ser på vertikal tillit, har kvinner en noe mer tillitsfull holdning enn menn. Kvinner har både høyere tillit til politiet og til det politiske systemet enn menn. Kjønnforskjellen i tillit til rettsvesenet er derimot ikke stor nok til å være statistisk sikker. Tendensen er ikke like entydig når vi ser på vertikal tillit blant ulike aldersgrupper. Det ser ut til at tillit øker med stigende alder når vi ser på tillit til politiet. Forskjellene er likevel små og kun statistisk sikker for noen av aldersgruppene.

Figur 11. Vertikal tillit. 2013. Personer 16 år og over. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2013. Statistisk sentralbyrå

Figur 12. Vertikal tillit, fordelt etter alder. 2013. Personer 16 år og over. Prosent

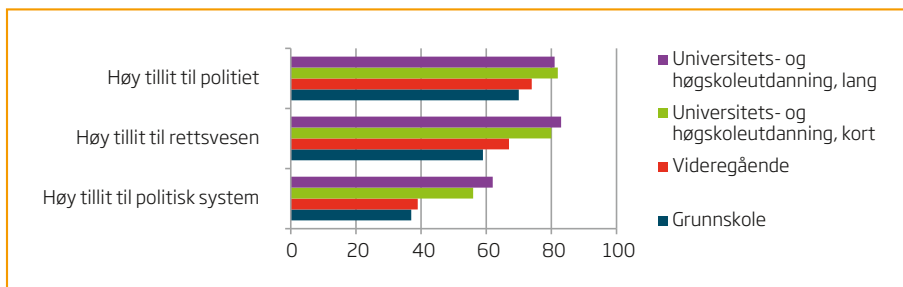
Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2013. Statistisk sentralbyrå

Større vertikal tillit i høyere sosioøkonomiske lag

I motsetning til alder, er det en klar positiv sammenheng mellom utdannings- og inntektsnivå og vertikal tillit. Som tidligere påpekt er tilliten til rettsvesenet lavere enn tilliten til politiet for befolkningen generelt. Dette ser derimot ikke ut til å gjelde personer med mer sosioøkonomiske ressurser. Som Figur 13 og Figur 14 viser, har personer med høy utdanning og høy inntekt like stor tillit til politiet som de har til rettsvesenet.

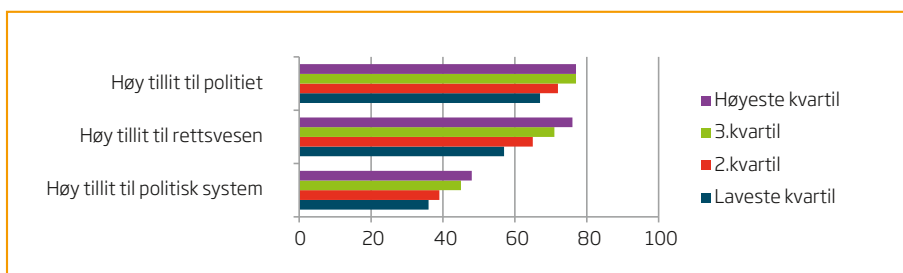
Vertikal tillit øker med utdanningsnivået (se Figur 13). Mens kun 37 prosent av personer med grunnskole som høyeste utdanningsnivå har høy tillit til det politiske systemet, er tilsvarende andel blant personer med lang universitets- og høgskoleutdanning 62 prosent. Personer med høyere utdanning har også betydelig mer tillit til rettsvesenet, drøyt åtte av ti med utdanning fra universitet eller høgskole har høy tillit. For personer med grunnskole som høyeste utdanningsnivå, gjelder det seks av ti. Selv om personer med fullført videregående har høyere tillit til rettsvesenet enn dem med kun grunnskole, har de fortsatt lavere tillit sammenlignet med personer med høyere utdanning.

Figur 13. Vertikal tillit, fordelt etter utdanning. 2013. Personer 16 år og over. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2013. Statistisk sentralbyrå

Figur 14. Vertikal tillit, fordelt etter inntektskvartiler (husholdningsinntekt). 2013. Personer 16 år og over, eksklusiv studenter. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2013. Statistisk sentralbyrå

De samme tendensene vi fant blant personer med ulikt utdanningsnivå kommer til uttrykk når vi ser på forskjeller i tillit etter inntekt. Ser vi på personer som tilhører nest høyeste og høyeste kvartil er andelen med høy tillit til det politiske systemet, til rettsvesenet og til politiet signifikant større sammenlignet med de lavere kvartilene. Blant personer som tilhører høyeste kvartil er det heller ingen statistisk sikker forskjell i andelen som har tillit til rettsvesenet og andelen som har tillit til politiet (henholdsvis 76 og 77 prosent).

Vi har også foretatt en multivariat analyse av sannsynligheten for å ha høy vertikal tillit (se Tabell 6). Også etter å ha kontrollert for andre forklaringsvariabler, har kvinner i større grad enn menn høy tillit til politi, rettsvesen og det politiske system. Den multivariate analysen viser også omtrent den samme korrelasjonen mellom alder og vertikal tillit som vi så i Figur 12.

Selv etter å ha kontrollert for andre sosiale og demografiske bakgrunnsvariabler, er lav utdanning korrelert med lavere vertikal tillit. Tillit til rettsvesenet og det politiske system er også korrelert med inntekt. Derimot finner vi ikke signifikante forskjeller mellom inntektsgruppene i tillit til politiet etter at vi har kontrollert for andre forklaringsvariabler.

Tabell 6. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom vertikal tillit og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2013. Oddsratene.

	Tillit til politiet	Tillit til rettsvesenet	Tillit til det politiske system
Kjønn (Ref: Menn)			
Kvinne	1,55 **	1,19 **	1,24 **
Alder (Ref: 45-66 år)			
16-24 år	0,82	0,81	1,23
25-44 år	0,71 **	0,68 **	0,85 *
67-79 år	1,11	0,84	0,94
80 år og over	2,09 **	1,46	1,77 **
Innvandrer (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land etc.	0,88	0,97	1,28
Asia, Afrika, Latin-Amerika etc.	0,84	1,07	1,66 **
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	0,88	0,87	0,76 **
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	0,98	0,94	0,98
Tettsted med 100 000 innbyggere	0,95	0,99	1,14
Ikke oppgitt	3,29	3,60 *	1,74
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	0,60 **	0,45 **	0,52 **
Videregående	0,68 **	0,57 **	0,56 **
Universitet og høyskole, høyere nivå	1,08	1,37 **	1,36 **
Ikke oppgitt	1,05	0,56 **	1,28
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil	0,85	0,65 **	0,79 *
2.kvartil	0,93	0,74 **	0,86
3.kvartil	1,07	0,85 *	1,00

	Tillit til politi	Tillit til rettsvesenet	Tillit til det politiske system
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltd))			
Yrkesaktiv deltid	0,84	0,85	0,95
Arbeidsledig	0,84	0,83	0,56 *
Student	1,84 **	1,86 **	2,07 **
Pensjonist (alder eller afp)	0,88	1,10	0,94
Ufør	0,71 *	0,87	0,84
Ikke oppgitt	0,78	0,88	1,45
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)			
Par med barn	1,14	1,32 **	1,30 **
Enslige uten barn	0,75 **	0,83 *	0,83 *
Enslige forsørgere	0,95	0,93	0,85

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01 .

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2013. Statistisk sentralbyrå

Ser vi på de demografiske forklaringsvariablene innvandrerbakgrunn og bostedsstrøk, er det kun for tillit til det politiske system vi finner signifikante sammenhenger. Gitt likhet i de andre forklaringsvariabler har personer med innvandrerbakgrunn fra Asia, Afrika og Latin-Amerika etc. i større grad tillit til det politiske system, sammenlignet med norskfødte. Personer som bor i spredtbygde strøk har i noe mindre grad tillit til det politiske systemet enn bosatte i tettbygde strøk, alt annet likt.

I likhet med mellommenneskelig tillit, tyder den multivariate analysen at arbeidsledige og uføre i noe mindre grad har høy vertikal tillit sammenlignet med heltids yrkesaktive, mens det å være student er forbundet med høy vertikal tillit. Også husholdningstype viser omtrent samme tendens for vertikal tillit som for mellommenneskelig tillit, hvor enslige uten barn har lavere sannsynlighet for å høy vertikal tillit sammenlignet med par uten barn, mens par med barn ser ut til å være mer tillitsfulle enn par uten barn.

Oppsummering

Kvinner har i større grad tillit til sine medmennesker, sammenlignet med menn. Mellommenneskelig tillit er videre klart økende med stigende sosioøkonomisk status (inntekts- og utdanningsnivå). Personer med lavere inntekt og utdanning har i mindre grad høy mellommenneskelig

tillit sammenlignet med dem som har høy inntekt og utdanning. Også arbeidsledige og uføre skårer lavere på tillit til sine medmennesker, sammenlignet med heltids yrkesaktive.

Den samme tendensen kommer til uttrykk når vi ser på vertikal tillit. Kvinner har i større grad tillit til politiet, til rettsvesenet og til det politiske system, sammenlignet med menn. Vertikal tillit stiger også i takt med tilgangen til sosioøkonomiske ressurser. Dess høyere utdanning eller inntekt, dess høyere tillit. I de multivariate analysene er det først og fremst utdanning som har betydning, og i mindre grad inntekt. Generelt har folk størst tillit til politiet, så rettsvesenet, og lavest tillit til det politiske system. Ser vi på personer med høyest tilgang på sosioøkonomiske ressurser, er også tilliten lavest til det politiske system. Men i motsetning til personer med minst tilgang, har personer med mest sosioøkonomiske ressurser like høy tillit til rettsvesenet som de har til politiet.

5. Sosial deltaking - hvem deltar i hva?

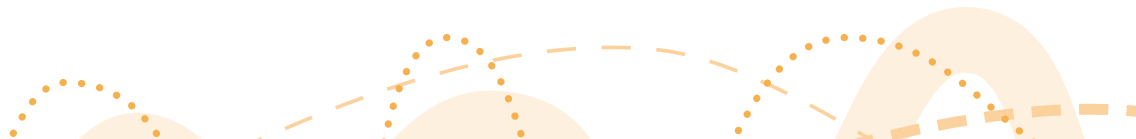
I denne delen av rapporten skal vi se nærmere på den konkrete deltakingen i, og kontakten med, forskjellige sosiale institusjoner og grupper. Her finnes det mange potensielle muligheter, fra det å være integrert i en familie med partner og barn til vennskapskontakt og deltaking i arbeidsliv og organisasjonssamfunn. Det som gjerne omtales som kulturell deltaking (i vid forstand) har også sosiale aspekter, slik som å gå på konserter, delta i gudstjenester og andre religiøse aktiviteter, og være tilskuer på idrettsarrangementer. Som tidligere nevnt (se innledningen), tyder flere undersøkelser på at det er helsebringende å ha et mangfoldig sosialt nettverk, som både inkluderer sterke familie- og vennskapsbånd og de svakere båndene til arbeidskolleger, naboer, medlemmer i organisasjoner en er med i osv. Deltaking i yrkeslivet kan i seg selv bidra til en opplevelse av fellesskap og redusere risikoen for ensomhet.

En avgrensning er imidlertid nødvendig, og i det følgende vil vi i hovedsak ta for oss disse indikatorene på sosial deltaking: Lever i parforhold, har liten familiekontakt, har liten vennekontakt (alle eksempler på sterke bånd), og deltar i organisasjonslivet (svake bånd). Deltaking i arbeidsliv eller utdanningssystem er naturligvis en viktig form for sosial integrasjon, men sammenhengen med sosioøkonomisk ulikhet er så velkjent at vi har valgt å holde den utenfor analysen i denne omgang.

Deltaking i husholdning og parforhold

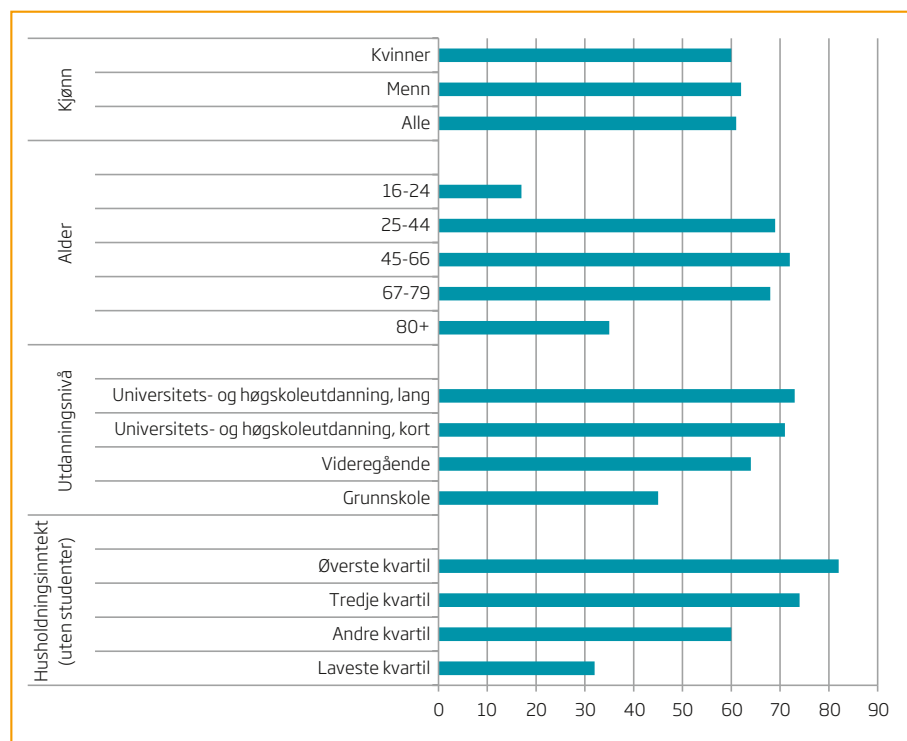
Utallige sanger, og hele biblioteker med skjønnlitteratur, beskriver parforholdets gleder og bekymringer. For mange, ikke minst menn, er parforholdet den viktigste kilden til sosial støtte. Enslige, altså de som ikke er gift eller samboende, gir langt oftere enn andre uttrykk for at de er ensomme (Barstad 2000). I tillegg kommer de økonomiske og praktiske fordelene ved å dele en husholdning med en ektefelle eller samboer. Delt husholdning gir stordriftsfordeler og tilgang til mange former for praktisk hjelp. Gjennom parforholdet får en også tilgang til samlivspartnerens sosiale nettverk – den andres familie og venner blir en del av omgangskretsen.

I den voksne befolkningen er vel seks av ti gift eller samboende (Figur 15). Andelen er høyest på «midten» av livsløpet, og lavest blant de yngste og

eldste. Det er store sosioøkonomiske forskjeller, både etter utdanning og inntekt⁴. Mens mer enn 70 prosent av dem med høyere utdanning er gift eller samboende, er andelen blant de grunnskoleutdannede 45 prosent. Forskjellene er, som ventet, enda større etter inntekt. Bare snaut en tredjedel av dem som tilhører laveste inntektskvartil er gift eller samboende.

Figur 15. Lever i parforhold. Befolkningen 16 år og over. 2014. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

Den særskilt sterke sammenhengen med inntekt skyldes, som allerede antydnet, delvis stordriftsfordelene som en felles husholdning gir, og at en i de fleste tilfeller kan basere seg på to inntekter. Samtidig kan en heller ikke se bort fra at høy inntekt har en symbolverdi og innebærer at en oppfattes som mer attraktiv på kjønnsmarkedet. Annen forskning tyder også på at økonomiske problemer i husholdningen øker risikoen for samlivsoppløsning (Lyngstad og Jalovaara 2010).

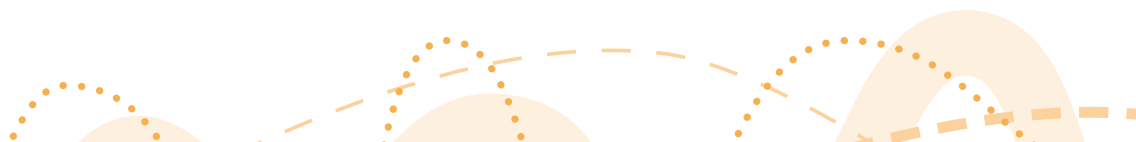
4 Når vi sammenligner personer som tilhører ulike husholdningsinntektskvartiler, har vi ekskludert respondenter som oppgir at de er studenter

Hvordan ser disse sammenhengene ut når vi kontrollerer for flere kjennetegn? Består eksempelvis sammenhengen mellom utdanningsnivå og partnerstatus, når vi kontrollerer for at personer med lav utdanning også har lav inntekt og oftere står utenfor arbeidslivet? Tabell 7 viser resultatene av en slik analyse.

Analysen bekrefter at også når vi tar hensyn til demografiske variable og til selvdefinert økonomisk status, er personer med lav utdanning og (framfor alt) lav inntekt langt oftere enslige. Sammenhengen mellom utdanning og partnerstatus er, alt annet likt, særlig sterk hos menn (det er bare blant menn at forskjellene er signifikante), og sammenhengen mellom inntekt og partnerstatus er sterkest for kvinner.

Utdanning påvirker både husholdningsinntekten og sjansene på arbeidsmarkedet. Det er derfor viktig å ta hensyn til de indirekte sammenhengene. Som tabell A.2 viser, er sammenhengen mellom utdanning og partnerstatus sterkere når vi ikke kontrollerer for inntekt og selvdefinert økonomisk status, og dessuten mer jevnt økende med lengden på utdanningen. Det er likevel ingen signifikant forskjell mellom personer med kort og lang utdanning på universitets- og høyskolenivå. Men tar vi hensyn til husholdningsinntekten, ser det ut til å være noe med det å ha lang utdanning som trekker i retning av lavere sannsynlighet for å leve i parforhold (signifikant bare for menn).

Et annet resultat som en kan lese ut fra tabellen, er at menn som står utenfor arbeidslivet, enten de er studenter, arbeidsledige eller uføre, har betydelig lavere sannsynlighet for å inngå i et parforhold enn heltids yrkesaktive, selv ved kontroll for demografiske og sosioøkonomiske forskjeller. Blant kvinner er det enten ingen sammenheng, eller sammenhengen går i motsatt retning, som når uføre kvinner noe oftere inngår i parforhold enn dem som er i jobb. Igjen er det viktig å være klar over de indirekte sammenhengene, siden det å stå utenfor arbeidslivet som regel innebærer lavere inntekt. I en modell der inntektsvariabelen er tatt ut (se tabell A.2), ser vi at sammenhengen mellom å være arbeidsledig eller ufør og partnerstatus nå er signifikant i modellen som omfatter hele befolkningen (i motsetning til Tabell 7). Når vi ikke kontrollerer for inntekt, har uføre kvinner signifikant *lavere* sannsynlighet for å være gift/samboende enn de yrkesaktive (tall ikke vist).

Tabell 7. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom det å være i parforhold og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over.2014. Oddsratene

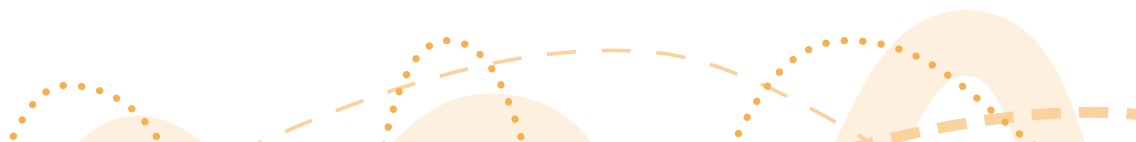
	Alle	Menn	Kvinner
Kjønn (Ref: mann)			
Kvinne	0,96		
Alder (Ref: 45-66 år)			
16-24 år	0,17 **	0,12 **	0,24 **
25-44 år	1,16	0,75 **	2,02 **
67-79 år	0,82	1,34	0,52 **
80 år og over	0,33 **	0,67	0,17 **
Innvandrer (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land	1,22	1,48	1,04
Asia, Afrika og Latin-Amerika	1,89 **	1,33	2,60 **
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	1,29 *	0,93	1,73 **
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	1,10	0,99	1,19
Tettsted med 100 000 innbyggere	0,78 **	0,76 *	0,76 *
Ikke oppgitt			
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	0,64 **	0,52 **	0,80
Videregående	0,88	0,78 *	1,04
Universitet og høyskole, høyere nivå	0,80	0,69 *	0,87
Ikke oppgitt	0,53 *	0,44 *	0,44 *
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil	0,14 **	0,30 **	0,06 **
2.kvartil	0,36 **	0,59 **	0,19 **
3.kvartil	0,61 **	0,72 **	0,46 **
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))			
Yrkesaktiv deltid	1,76 **	0,94	2,47 **
Arbeidsledig	0,68	0,25 **	1,81
Student	0,63 **	0,34 **	0,86
Pensjonist (alder eller afp)	1,56 **	1,03	2,66 **
Ufør	0,90	0,53 **	1,39 *
Ikke oppgitt/annen	2,71 **	0,76	5,60 **

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01 .

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

Stemmer disse funnene med annen forskning? De sosioøkonomiske forskjellene i samlivsandel er bestemt av to typer prosesser. Dels vil det være snakk om forskjeller i hvem som *inngår* samliv, og når i livsløpet de gjør det. Men de sosioøkonomiske forskjellene vil også være betinget av hvor varige og stabile inngåtte samliv er. Her viser en nylig utgitt kunnskapsoversikt om fruktbarhet og samliv i Norge (Dommermuth mfl. 2015) at jo høyere utdanningen er, jo lengre venter en med å inngå sitt første samliv. På den annen side viser forskningen også at andelen som før eller seinere gifter seg stiger med økende inntekt og utdanningsnivå. Wiik og Dommermuth (2014, gjengitt i Dommermuth mfl. 2015: 45) viser at sjansen for å være uten samlivserfaring blant menn i 40-årsalderen er lavest for dem med høyere utdanning. Blant kvinner er det omvendt: De høyest utdannede kvinnene har størst sjanse for å være uten slik erfaring. Empiriske studier av den andre typen prosesser, de som bestemmer om samlivet varer eller ikke, tyder på mer stabile samliv blant ektepar med lang utdanning. Et ektepar som ikke har fullført videregående utdanning har mer enn firedobbelt skilsmisserisiko sammenlignet med par der begge har høyskoleutdanning. Det ser også ut til at i kommuner med et gjennomsnittlig høyere utdanningsnivå, er skilsmisserisikoen lavere enn i andre kommuner (se referanser i Dommermuth mfl. 2015: 58-59). En finsk studie (Jalovaara 2013) fant at lav utdanning, lav inntekt og arbeidsledighet (spesielt blant menn) økte risikoen for samlivsoppløsning både blant samboere og gifte. Annen internasjonal forskning tyder på at både økonomiske problemer i husholdet og arbeidsledighet skaper større risiko for samlivsbrudd (Lyngstad og Jalovaara 2010).

Dette er funn som kan bidra til å forklare den positive sammenhengen mellom husholdningsinntekt og parstatus i Tabell 7, og den særlig negative sammenhengen mellom arbeidsledighet, uførepensjon og partnerforhold for menn. At vi ikke finner en like entydig sammenheng blant kvinner kan skyldes kjønnsroller, at menn møter en sterkere forventning om at de skal være forsørgere. Slike forventninger kan bidra til at arbeidsledige og uføretrygdede menn får større problemer på partnermarkedet enn det kvinner gjør i tilsvarende posisjoner. På den annen side er det også forskning som tyder på at høy *personinntekt* blant kvinner øker risikoen for skilsmisse (Lyngstad og Jalovaara 2010; Jalovaara 2013). Dette har vi ikke sett nærmere på her, siden vi har valgt å definere inntekt som husholdningens samlede inntekt.

Familiekontakt

Familien er mer enn bare ektefellen eller samboeren, det er også beste-foreldre og foreldre, søsken, barn, tanter og onkler, nevøer osv. Her skal vi se nærmere på dem som har liten (sjeldnere enn månedlig) kontakt, ansikt til ansikt, med nær familie, det vil si at de verken har særlig kontakt med foreldre, søsken eller barn 16 år og eldre som har flyttet hjemmefra. Det er disse formene for familiekontakt som blir kartlagt i levekårsundersøkelsene. Kontakten er best med egne barn. 19 prosent av menn og 14 prosent av kvinner hadde i 2012 liten kontakt med barna som hadde flyttet hjemmefra. Andelen av befolkningen som har liten kontakt med søsken er mer enn dobbelt så høy, henholdsvis 36 prosent blant menn og 39 prosent blant kvinner, mens om lag en fjerdedel, uansett kjønn, har liten kontakt med foreldrene.

Figur 16 viser andelen som alt i alt har liten familiekontakt. Som vi ser er det begrenset med variasjon etter alder og kjønn, med unntak av at personer i alderen 25-44 år har mindre kontakt med familien enn andre aldersgrupper. De sosioøkonomiske ulikhetene går delvis i motsatt retning av det en kunne forvente. Riktignok har de som tilhører laveste inntektskvartil minst familiekontakt, men samtidig viser tallene at personer med utdanning på universitets- og høgskolenivå også har mindre familiekontakt enn de med utdanning på videregående nivå eller lavere.

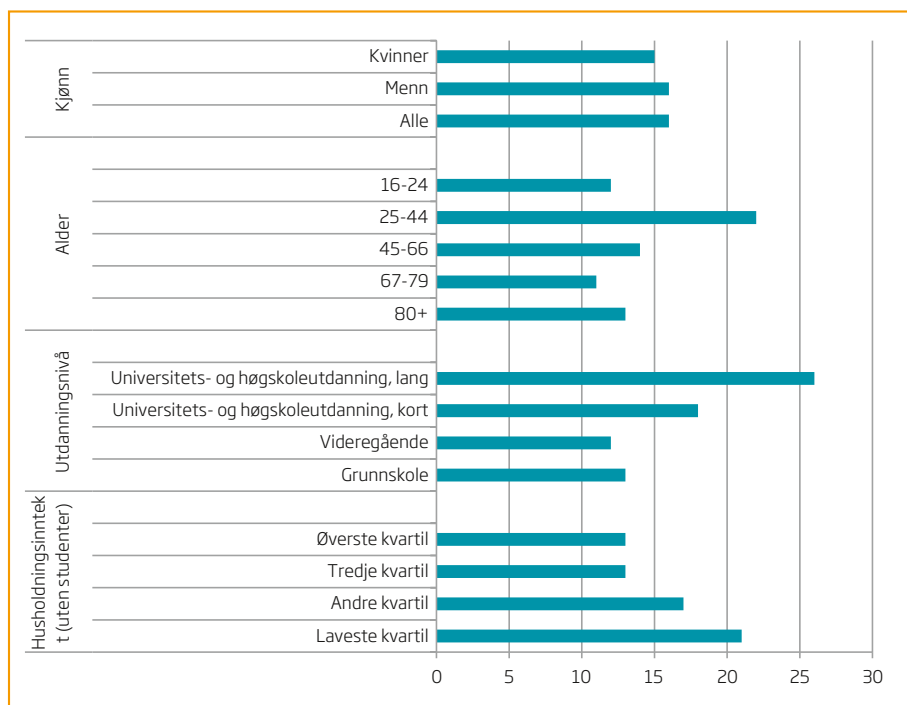
Kontaktformen som vises i tabellen er vel og merke kontakt som innebærer at en treffes ansikt til ansikt. Andre former for kontakt, gjennom telefon, e-post, Internett o.l., viser et annet mønster. Jo høyere utdanning, jo mer telefon- og annen «elektronisk» kontakt (Sandvik 2014).

En regresjonsanalyse (tall ikke vist) viser at den «omvendte» sammenhengen med utdanning også består når vi tar hensyn til andre demografiske og sosioøkonomiske kjennetegn. Personer med utdanning på grunnskole og på videregående nivå har sjeldnere liten familiekontakt enn de som har høyere utdanning. Regresjonsanalysen bekrefter også at de som tilhører laveste og nest laveste inntektskvartil har mindre familiekontakt enn den rikeste fjerdedelen. Som ventet er det mer vanlig med liten familiekontakt i bostedsstrøk med minst 20 000 innbyggere. Den mest påfallende forskjellen i familiekontakt er knyttet til innvandring. Innvandrere har langt oftere liten familiekontakt enn dem som er født i Norge.

Tidligere statistikk og forskning, med utgangspunkt i Levekårsundersøkelsen 2008, bekrefter at høyere utdanning er forbundet med mindre

familiekontakt (Normann 2010, 2011b; Vrålstad 2012b). I den mest omfattende analysen (Vrålstad 2012b) ble sammenhengen mellom utdanning og familiekontakt påvist i en multivariat analyse, der det ble kontrollert for en rekke demografiske variable, i tillegg til egenvurdert helse, lavinntekt, mottak av sosialhjelp og husholdningsstørrelse (bor alene). Å bo i en lavinntektshusholdning hadde ingen selvstendig betydning, men sosialhjelpsmottakere hadde mindre familiekontakt enn andre. Den gruppen som skilte seg mest ut med hensyn på liten familiekontakt var likevel, som i vår analyse, innvanderbefolkningen.

Figur 16. Lite familiekontakt. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, 2012. Statistisk sentralbyrå

Årsakene til at høyt utdannede relativt ofte har liten familiekontakt, er sannsynligvis flere. En av dem er knyttet til flytting; for å ta høyere utdanning er det ofte nødvendig å flytte til en av storbyene, og da (i mange tilfeller) bort fra familien på oppvekststedet. I regresjonsanalysene er det riktignok kontrollert for bostedets urbaniseringsgrad, men det er neppe et fullgodt mål på hva flyttingen betyr. Utdanningsinstitusjonene er også arenaer hvor man treffer mange likesinnede på samme alder, og tilbringer mye tid sammen med dem; de stimulerer i særlig grad til vennskapsdannelse. Som vi skal se senere, har høyt utdannede mer mangfoldige nettverk og sjeldnere liten vennekontakt.

Siden døgnet tross alt bare har 24 timer, kan det tenkes at et bredere nettverk av venner går på bekostning av tiden som kan settes av til familien.

Hvor mange barn en får er også relevant for forståelsen av familiekontakt. Hvem som får barn, og dermed (etter hvert) voksne barn som en kan ha kontakt med, er ikke helt uavhengig av samfunnets lagdeling. Lavt utdannede menn er oftest barnløse. Andelen barnløse blant menn ved 45-årsalder, født i 1960-64, var 22 prosent blant de grunnskoleutdannede, og 13 prosent blant høyskole/universitetsutdannede med høyere grad. Blant kvinner er sammenhengen omvendt. 10 prosent av kvinnene med grunnskole som høyeste utdanning i denne kohorten var barnløse ved 45 års alder, sammenlignet med 14 prosent blant kvinner med lang høyskole/universitetsutdanning. Utdanningsforskjellene blant kvinner har imidlertid avtatt over tid (Dommermuth mfl. 2015: 17).

Vennskapskontakt

Å ha en partner, og være del av en familie med barn, søsken og foreldre, betyr mye for livskvaliteten, men gir ikke noe uttømmende bilde av de «sterke bånd». Vennskap er også en viktig del av det gode liv for mange mennesker. Mens familien først og fremst gir følelsesmessig trygghet, har samværet med venner et sterkere innslag av eventyr og spenning. Venner gjør ofte lystbetonte og morsomme ting sammen (Barstad 2009a).

Hva vet vi så om kontakten med gode venner? I Levekårsundersøkelsene er det spurt om intervjupersonen har gode venner, enten på bostedet eller andre steder, og hvor ofte han eller hun treffer disse. Av hele befolkningen er det 7 prosent som har liten vennekontakt, definert som personer som enten ikke har slike venner, eller som har kontakt med dem sjeldnere enn månedlig (Figur 17). Det er ingen kjønnsforskjeller, men liten vennekontakt er mere vanlig jo eldre en er, og blant dem som er over 80 har en av fem liten vennekontakt. De sosioøkonomiske forskjellene er gjennomgående små, men personer som tilhører gruppene med lavest utdanning og lavest inntekt har oftere liten vennekontakt enn andre.

De sosioøkonomiske forskjellene viser seg å bestå når vi tar hensyn til andre kjennetegn ved dem som har lav utdanning og inntekt (Tabell 8). Andre grupper som har liten vennekontakt er arbeidsledige, uføre og innvandrere. Det viser seg for øvrig at alternative måter å bestemme hyppigheten av vennekontakt på, gir litt forskjellige resultater. Når vi

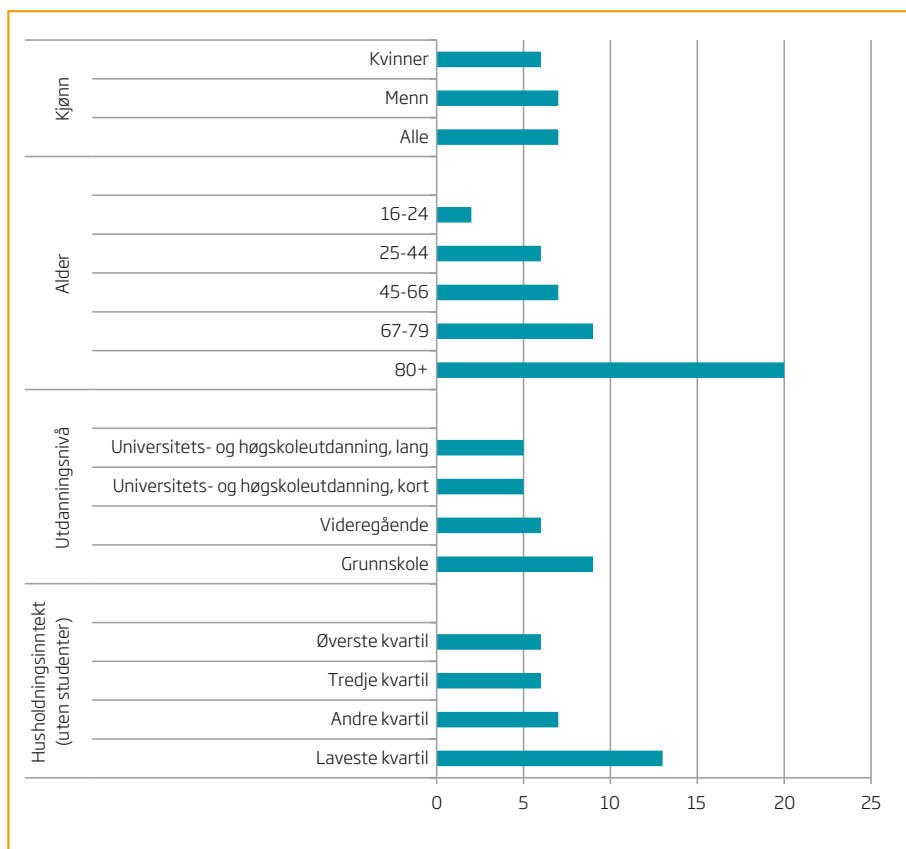
bruker andelen som har vennekontakt sjeldnere enn ukentlig som avhengig variabel i analysen, er det for eksempel ingen forskjeller etter utdanning (tall ikke vist).

En tidligere analyse, basert på LOGG-undersøkelsen fra 2007, fant at høyere utdanning var forbundet med lavere risiko for å være helt uten gode venner, og for ikke å ha noen å regne med utenom nær familie når personlige problemer oppstår (Barstad 2009b). Men utdanningsnivået hadde ikke noe å si for savnet av en virkelig nær venn, kontrollert for andre kjennetegn.

Vrålstad (2012b) baserer sin analyse på levekårsundersøkelsen 2008. I motsetning til oss finner hun ingen signifikant sammenheng mellom utdanning og liten vennekontakt, i en multivariat analyse. Heller ikke lavinntekt har betydning, alt annet likt. Derimot viser hun, i tråd med hva vi finner, at innvandrere sjeldnere har kontakt med venner, og at det samme gjelder for sosialhjelpsmottakere. Forklaringen på at resultatene blir noe forskjellige, kan ha sammenheng med at variablene er ulikt definert (i vår analyse ser vi for eksempel på inntektskvartiler, mens det i analysen til Vrålstad bare skilles mellom lavinntektsgruppen og andre) og at kontrollvariablene ikke er identiske. Vrålstad kontrollerer for egenvurdert helse, som ikke gjøres i denne analysen. Dårlig egenvurdert helse er i seg selv forbundet med økt risiko for liten vennekontakt (Vrålstad 2012b, se også Normann 2010).

Figur 17. Andel som treffer gode venner sjeldnere enn månedlig. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, 2012. Statistisk sentralbyrå

Tabell 8. Logistisk regresjon. Sammenhengen mellom å treffe venner sjeldnere enn månedlig og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. Oddsratioer. 2012

	Oddsratio
Kjønn (Ref: mann)	
Kvinne	0,67 **
Alder (Ref: 45-66 år)	
16-24 år	0,30 **
25-44 år	0,78
67-79 år	1,05
80 år og over	2,41 **
Innvandrere (Ref: Født i Norge)	
Nordiske og EU/EØS land	1,67 *
Asia, Afrika og Latin-Amerika	2,17 **
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)	
Spredtbygd, under 200 innbyggere	0,72
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	0,83
Tettsted med 100 000 innbyggere	0,69 *
Ikke oppgitt	0,68
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)	
Grunnskole	1,62 **
Videregående	1,13
Universitet og høyskole, høyere nivå	0,91
Ikke oppgitt	2,05 *
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)	
Laveste kvartil	1,53 *
2.kvartil	0,87
3.kvartil	0,94

	Oddsratio
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))	
Yrkesaktiv deltid	1,37
Arbeidsledig	2,15 *
Student	0,34 *
Pensjonist (alder eller afp)	1,66
Ufør	2,23 **
Ikke oppgitt	2,64 *
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)	
Par med barn	0,96
Enslige uten barn	0,78
Enslige forsørgere	0,39

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, 2012. Statistisk sentralbyrå

Sosial isolasjon

Hvem er de sosialt isolerte? Sosial isolasjon kan defineres på mange forskjellige måter. En metode for å gjøre dette er å ta utgangspunkt i hyppigheten av kontakt (ansikt til ansikt), og definere isolasjon som det å bo alene og i tillegg ikke ha samvær med familie og venner minst ukentlig. Dette er en svært liten gruppe (vi vil se nærmere på andre definisjoner i kapitlet om sosial støtte). I alt var det i 2012 bare to prosent av den voksne befolkningen som oppfylte kriteriene i denne definisjonen. Selv om dette er få i prosent, er det likevel anslagsvis 70 000 personer som opplever denne formen for ekstrem isolasjon. Det er særlig de aller eldste (80+) som er utsatt, men også blant disse er det få som er isolert (6 prosent). Sosioøkonomisk sett varierer andelen isolerte mest etter inntekt. Mens en prosent av dem som tilhører den rikeste fjerdedelen er sosialt isolert, er andelen seks prosent i fjerdedelen med lavest husholdningsinntekt.

En multivariat regresjonsmodell, der vi kontrollerer for demografiske variable og utdanning, inntekt og selvdefinert økonomisk status, gir få signifikante forskjeller (tall ikke vist), men bekrefter at personer som tilhører laveste inntektskvartil oftere er isolerte enn de rikeste (oddsratio 3.63, signifikant på 1 prosent nivå). Dette ser ut til å stemme bra med

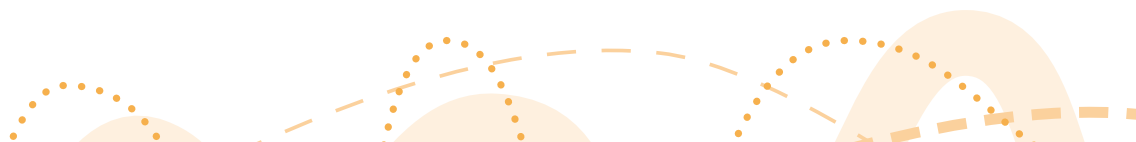
tidligere forskning på norske data, som også finner en sammenheng mellom denne formen for isolasjon og økonomiske ressurser; større ressurser (inntekt, materielle goder) var forbundet med lavere risiko for isolasjon, mens utdanning ikke hadde noen effekt (Barstad 2000). Den sistnevnte analysen (basert på levekårsundersøkelsene 1980 og 1995) viste også at både redusert funksjonsevne og dårlig psykisk helse var forbundet med større risiko for isolasjon (signifikant bare blant kvinner).

Organisasjoner og frivillig arbeid

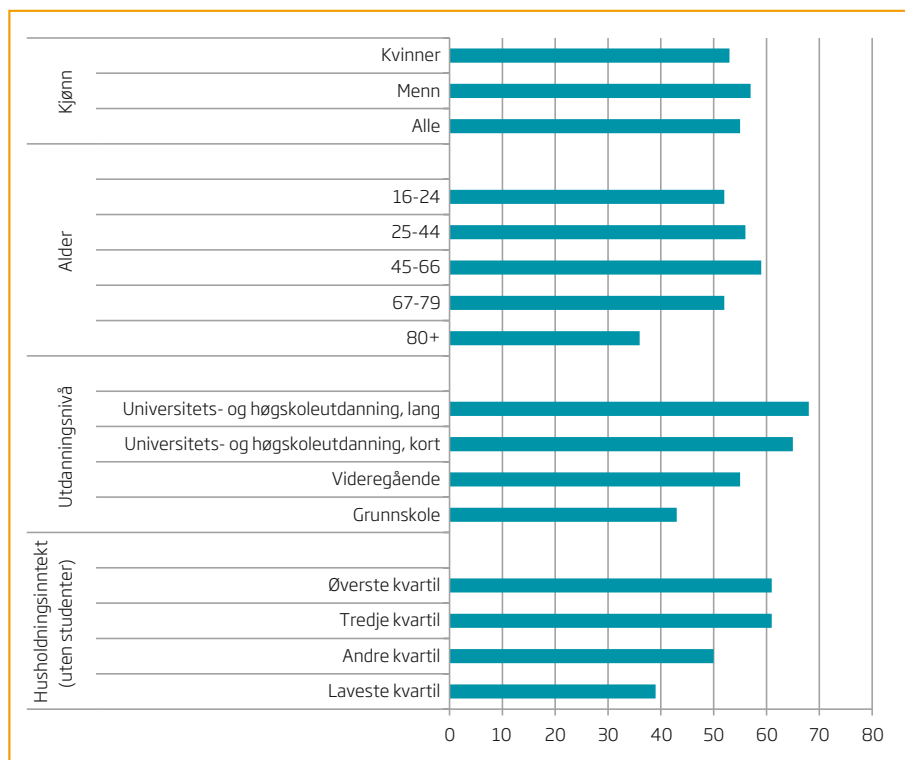
I Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014 ble det stilt en rekke spørsmål om organisasjonsmedlemskap og -aktivitet i 10 forskjellige organisasjonstyper, i tillegg til en «annet»-kategori. Spørsmålene om aktivitet går bare til dem som oppgir at de er medlemmer av en organisasjon. Mange kan likevel være aktive i en organisasjon uten nødvendigvis å være medlem. Vi har derfor også tatt med personer som oppgir at de har utført frivillig arbeid, det vil si gratisarbeid for en organisasjon, klubb eller forening i løpet av de siste 12 måneder. Her skal en også regne med organisasjoner som en ikke er medlem av. Vi kommer i denne sammenheng ikke til å se nærmere på deltakingen i forskjellige typer foreninger, men i kapitlet om demokratisk medvirkning er deltakingen i fagforeninger og arbeidstakerorganisasjoner nærmere beskrevet.

I 2014 var det i alt noe over halvparten av den voksne befolkningen, 55 prosent, som enten var aktive medlemmer av minst en organisasjon og/eller som hadde utført frivillig arbeid i løpet av de siste 12 måneder. I det følgende vil vi bruke uttrykket «organisasjonsaktive» om disse, siden det frivillige arbeidet også er utført for en organisasjon.

Det er påfallende store forskjeller etter inntekt og framfor alt etter utdanningsnivå (Figur 18). Mens de organisasjonsaktive utgjør 43 prosent blant dem med utdanning på grunnskolenivå, er andelen hele 68 prosent blant dem med lang utdanning på universitets- og høgskolenivå. Ellers er det små forskjeller, med unntak av at den aller eldste aldersgruppen (80+) er betydelig mindre aktive enn andre aldersgrupper, særlig i sammenligning med de «godt voksne» (45-66 år). Menn er noe mer aktive enn kvinner.

Figur 18. Andel av befolkningen som er aktiv i organisasjoner og/eller gjør frivillig arbeid for en organisasjon, klubb eller forening. Befolkningen 16 år og over. 2014. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

Den multivariate analysen, gjengitt i Tabell 9, viser at de klare sammenhengene mellom utdanning, inntekt og organisasjonsaktivitet i liten grad forandres ved kontroll for demografiske faktorer, selvdefinert økonomisk status og husholdningstype. Stigende utdanning og inntekt er, hver for seg, forbundet med økt sannsynlighet for å delta i organisasjonslivet og gjøre en frivillig innsats. Sammenhengene er særlig sterke med hensyn på utdanning. Både de som har utdanning på grunnskolenivå og på videregående nivå har signifikant lavere odds for å delta enn personer med utdanning på høyskole- eller universitetsnivå.

Tabell 9. Logistisk regresjon: Sammenhengen mellom å være aktivt medlem i en organisasjon og/eller har utført arbeid i en organisasjon og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over, 2014. Oddsrat

	Begge	Menn	Kvinner
Kjønn (Ref: mann)			
Kvinne	0,89 *		
Alder (Ref: 45-66 år)			
16-24 år	0,89	0,98	0,74
25-44 år	0,66 **	0,63 **	0,71 **
67-79 år	1,18	1,05	1,34
80 år og over	0,79	0,60	0,97
Innvandrere (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land	0,61 **	0,59 **	0,61 **
Asia, Afrika og Latin-Amerika	0,59 **	0,59 **	0,58 **
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	1,59 **	1,22	2,11 **
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	1,08	0,90	1,26
Tettsted med 100 000 innbyggere	1,00	0,94	1,06
Ikke oppgitt			
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	0,47 **	0,54 **	0,39 **
Videregående	0,64 **	0,68 **	0,60 **
Universitet og høyskole, høyere nivå	1,16	1,13	1,25
Ikke oppgitt	0,58 *	0,60	0,56
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil	0,67 **	0,76 *	0,58 **
2.kvartil	0,81 **	0,81 *	0,81
3.kvartil	1,06	1,13	1,01
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))			
Yrkesaktiv deltid	0,87	0,79	0,98
Arbeidsledig	0,70	0,54 *	0,97
Student	1,38 **	1,13	1,91 **
Pensjonist (alder eller afp)	0,72 *	0,67 *	0,80
Ufør	0,63 **	0,50 **	0,78
Ikke oppgitt	0,52 **	0,26 *	0,69
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)			
Par med barn	2,15 **	2,09 **	2,12 **
Enslige uten barn	1,10	0,98	1,24 *
Enslige forsørgere	1,71 **	1,88 *	1,77 **

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Supplerende analyser (tall ikke vist) viser forøvrig at sammenhengen mellom utdanning og organisasjonsaktivitet er omtrent like sterk i modeller der det ikke kontrolleres for inntekt, økonomisk status og husholdningstype. Det ser med andre ord ut til å være lite av «effekten» av utdanning som lar seg forklare, statistisk sett, av at de som har høy utdanning også har høy inntekt, er godt forankret i yrkeslivet og noe sjeldnere (blant menn) er barnløse.

Analysen viser ellers at organisasjonsaktiviteten, alt annet likt, er høyere blant dem som er født i Norge og som bor i spredtbygde strøk. Enda mer slående enn dette er imidlertid betydningen av husholdningstype. Sammenlignet med par uten barn, er oddsen for å delta i organisasjonslivet mer enn dobbelt så høy for par med barn. Også enslige forsørgere er mere aktive enn enslige. Endelig ser vi også at det å stå utenfor, eller i randsonen av, arbeidslivet er negativt forbundet med organisasjonsaktivitet blant menn (med unntak av å være student), mens det betyr mindre for kvinner. I den sistnevnte gruppen er det studentene som skiller seg ut, med et enda høyere aktivitetsnivå enn de yrkesaktive.

Separate analyser av å gjøre frivillig arbeid versus å være aktivt organisasjonsmedlem gir svært like resultater. Men på ett område er det en forskjell: Å ha barn gir atskillig sterkere utslag på sannsynligheten for å gjøre frivillig arbeid enn på sannsynligheten for å delta i organisasjoner. Det virker rimelig, siden mye av dugnadsarbeidet som foreldre bidrar med ofte vil være på vegne av organisasjoner som *barna* er medlem av, mens de selv ikke har noen formell medlemstilknytning (slik som idrettslag, korps mm.).

Stemmer resultatene som vi har kommet fram til med tidligere forskning i en norsk kontekst? Arnesen mfl. (2013) gir en oversikt over forskning i Norge vedrørende frivillig deltakelse. Et gjennomgående funn er viktigheten av utdanning, noe de får bekreftet gjennom en egen analyse av både norske og nordiske surveydata (blant annet Eurobarometerundersøkelsen 2011). En nylig analyse basert på en undersøkelse om frivillig innsats fra 2014, bekrefter bildet av betydelige utdanningsforskjeller i hvor mange som deltar i frivillig arbeid (Wollebæk mfl. 2015). Men utdanningsnivået skilte først og fremst mellom deltaker og ikke-deltaker, det hadde mindre å si for hvor mange timer som ble lagt ned i det frivillige arbeidet. Relevant i denne sammenheng er også studien til Saltkjel og Malmberg-Heimonen (2014), som lager en indeks for medborgerlig deltaking («civic engagement»), der deltaking i ulike typer organisasjoner og i religiøse aktiviteter inngår. Den medborgerlige

deltakingen økte med stigende utdanningsnivå. I tillegg var denne deltakingen også noe høyere blant sysselsatte enn ikke-sysselsatte.

Noen undersøkelser peker også på betydningen av inntekt, men her er resultatene mer sprikende. Wollebæk og Sivesind (2010) analyserer surveydata fra 2009, og viser at høyere inntekter innebærer større sannsynlighet for frivillig arbeid. Derimot var det ingen sammenheng mellom inntekt og omfanget (i timer) av frivillighet. I motsetning til inntekt predikerte høyere utdanning både høyere deltakelse og større omfang. En annen studie viste at inntektsfattige var mindre organisasjonsaktive enn befolkningen for øvrig, uavhengig av hvor lenge de hadde vært fattige og hvor inntektsgrensen ble satt (Dahl mfl. 2008). Grunnen til at personer med lav inntekt gjør mindre frivillig arbeid, har blant annet sammenheng med at de i større grad enn andre sliter med helseproblemer. På spørsmål om hvorfor de ikke er mer aktive svarer de også noe oftere enn andre at «jeg vet ikke hvor jeg skal starte» (Wollebæk og Sivesind 2010: 46). Det ser ut til at de opplever det som vanskeligere å finne fram i mylderet av tilbud og aktiviteter i organisasjons- samfunnet. Se ellers kapitlet om barrierer for deltaking i denne rapporten.

En del, men langt fra alle, undersøkelser bekrefter den positive betydningen av barn i husholdet for frivillig arbeid, og at folk i spredtbygde strøk er mere aktive enn bosatte i urbaniserte strøk (Arnesen mfl. 2013; Wollebæk mfl. 2015). Resultatene angående frivillig arbeid og yrkesaktivitet er ikke helt entydige. Wollebæk og Sivesind (2010) rapporterer at det å være arbeidsledig eller ufør er negativt korrelert med frivillig arbeid, også når det kontrolleres for en rekke andre kjennetegn i en multivariat analyse. Wollebæk mfl. (2015) finner også at yrkesaktive på heltid oftere gjør frivillig arbeid enn de som verken er yrkesaktive eller studenter, mens Arnesen mfl. (2013) ikke finner noen effekt av arbeidsledighet, i en analyse basert på Eurobarometerundersøkelsen 2011.

Det alle er samstemte om er betydningen av utdanning, som også er et hovedfunn i vår analyse. Utdanningsnivået ser ut til å bety mer for deltakelsen i frivillig arbeid i Norge enn i de andre nordiske land (Arnesen mfl. 2013).

Hva er årsakene til at høyt utdannede oftere deltar i frivillig arbeid? I et nylig utgitt arbeid har Wollebæk mfl. (2015) sett nærmere på dette i norsk sammenheng. Høyt utdannede blir for det første oftere spurt om å delta. Som vi har sett i dette kapitlet (og som vi også vil se i neste kapittel) har høyt utdannede bredere sosiale nettverk, og de omgås dessuten andre

med samme utdanningsnivå. Begge disse faktorene bidrar til at de oftere blir spurt. Høyt utdannede kan i tillegg oppfattes som mer attraktive «kandidater» for dem som rekrutterer, fordi man antar at de vil gjøre en bedre jobb for organisasjonen eller «saken». For det andre opplever de høyt utdannede i større grad at nytten av det frivillige arbeidet overstiger kostnadene. Høyt utdannede opplever relativt ofte at det frivillige arbeidet er morsomt og spennende, og sjeldnere at det har emosjonelle kostnader (er frustrerende, slitsomt mv.). Hvorfor det er slik kan ha med kognitive ferdigheter å gjøre, eller alternativt med større selvtillit og tro på egen mestringsevne, som også er korrelert med utdanningsnivå. For det tredje er de høyt utdannede mer motiverte for frivillig arbeid. Forskjeller i motivasjon kan igjen ha sammenheng med hvem man omgås og hvilke forventninger nettverkene formidler, men også med at utdanningsinstitusjonene bidrar til å skape økt bevissthet om, og interesse for, hva som skjer i samfunnet. I en empirisk analyse bidrar alle de tre mekanismene til å «forklare» (statistisk sett) hvorfor høyt utdannede oftere deltar i frivillig arbeid (Wollebæk mfl. 2015: 53-55).

I denne rapporten har vi ikke sett nærmere på utviklingen over tid, men ifølge analysen til Wollebæk og Sivesind (2010), som tar for seg utviklingen fra 1997 til 2009, er det økende sosiale forskjeller i det norske organisasjonssamfunnet. «Grupper som statistisk sett sliter på mange andre arenaer...faller systematisk utenfor også i sivilsamfunnet». Siden deltakingen gir tilgang til ressurser og bidrar til høyere livskvalitet betyr det også at «.. organisasjonssamfunnet (forsterker) forskjellene i samfunnet istedenfor å utjevne dem (Wollebæk og Sivesind 2010: 99).

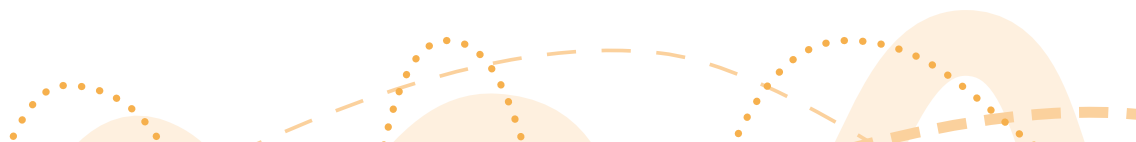
Oppsummering

Gjennomgående har vi sett at det er en klar sammenheng mellom sosial deltaking og sosioøkonomiske ressurser, både i bivariate og multivariate analyser. Lav husholdningsinntekt, det vil si å tilhøre den laveste kvartilen i inntektsfordelingen, er forbundet med mindre deltaking, enten det er i form av å være uten partner, ha liten familie- eller vennskapskontakt, være sosialt isolert eller ikke delta i organisasjoner/gjøre frivillig arbeid. I vurderingen av disse sammenhengene må en ta i betraktning at noen av dem først og fremst skyldes at deltakingen gir større inntekter. Det gjelder framfor alt den sterke sammenhengen mellom inntekt og parforhold.

Det er også klare forskjeller i sosial deltaking avhengig av utdanningsnivå, med unntak av familiekontakten, der vi ser et sjeldent eksempel på en

«omvendt» sosial gradient. Forskjellene er likevel ikke jevnt stigende med økende utdanningsnivå; det er forskjellen mellom å ha oppnådd høgskole/universitetsutdanning eller ikke som slår mest ut. Det skal også sies at forskjellene er små i noen sammenhenger og bare til stede for de grunnskoleutdannede (liten vennekontakt). De er særlig store med hensyn på å inngå i parforhold og være aktiv i, og for, organisasjoner.

Et gjennomgående funn er også at noen av dem som er marginalisert eller ekskludert på arbeidsmarkedet (arbeidsledige og uføre) deltar mindre sosialt enn de yrkesaktive. Integrasjonen på arbeidsmarkedet er i seg selv en viktig form for deltaking, og mangelfull integrasjon i denne delen av samfunnslivet innebærer større sannsynlighet for å falle utenfor også i andre sosiale sammenhenger. Arbeidsledige og uføre er oftere uten samlivspartner, har relativt liten vennekontakt, og er mindre organisasjonsaktive (signifikant blant menn). Endelig har vi også sett at innvandrere er en utsatt gruppe, sammenlignet med de «innfødte» har de oftere liten familie- og vennekontakt og er sjeldnere aktiv i organisasjoner. Disse forskjellene er til stede selv når vi kontrollerer for inntekts- og utdanningsforskjeller samt integrasjonen på arbeidsmarkedet.

6. Sosial støtte og andre nettverksressurser

Innledning

I dette kapitlet skal vi se nærmere på hvilke ressurser som den sosiale deltakingen gir tilgang til. Hvilken støtte opplever en å kunne motta fra andre, og hvor mange kjenner en som kan gi støtte?

Det finnes ulike definisjoner av sosial støtte (det følgende er basert på gjennomgangen i Barstad 2008: 10-11). En ofte sitert og klassisk definisjon er den som ble utformet av Cobb (1976). Sosial støtte innebærer i følge denne definisjonen tre spesifikke typer informasjon. For det første informasjon som leder til at en person føler seg elsket, for det andre informasjon som fører til at han eller hun føler seg verdsatt, og for det tredje informasjon som leder til at personen ser seg selv som del av et kommunikasjonsnettverk med gjensidige forpliktelser. Dette er med andre ord en definisjon som definerer sosial støtte med utgangspunkt i konsekvensene, slik de blir opplevd av den enkelte. Andre definisjoner er mer objektive, som når House og Kahn (1985) kort og godt definerer sosial støtte som «...ressursene som andre personer gir tilgang til». De skiller videre mellom fire typer støtte: emosjonell støtte (uttrykk for kjærlighet og omsorg), vurderingsstøtte (hjelp til å vurdere og gi mening til vanskelige livssituasjoner), informasjonsstøtte (informasjon om ressurser og relevante måter å håndtere en situasjon på) og endelig instrumentell støtte (praktisk eller materiell hjelp).

Mye forskning tyder på at sosial støtte er særlig viktig når et individ må håndtere en stressende situasjon, men støtten har også en allment positiv betydning for psykisk helse, uavhengig av stress (Turner og Turner 1999). Den sosiale støtten kan komme fra mange kilder, men som regel vil nære venner og familie være hovedkilden til emosjonell støtte og en opplevelse av å være elsket. I praksis vil nok det samme være tilfelle for de andre støtteformene. Likevel kan også arbeidskolleger og andre representanter for «svake bånd» gi viktig støtte, ikke minst knyttet til vurdering og informasjon. I denne rapporten har vi ikke sett nærmere på sosial støtte innenfor arbeidslivet. En nylig norsk studie fant at lav støtte fra nærmeste leder var en av de arbeidsmiljøfaktorene som var sterkest forbundet med risikoen for sykefravær (Aagestad mfl. 2014).

I det følgende skal vi se nærmere på to typer støtte, den ene knyttet til emosjonell støtte og en mer generell opplevelse av at det er hjelp å få når en trenger det, og hvor mange kan en regne med slik hjelp fra. Den andre typen har mer med informasjonsstøtte og adgangen til praktisk og instrumentell hjelp å gjøre. Det må sies at indikatorene vi ser på her gir et nokså begrenset bilde av nettverksressurser og sosial støtte. Mer nyanserte og rike data kunne gitt et annet bilde. Vi spør for eksempel om man har noen å få råd eller hjelp fra i ulike situasjoner, men vi har ikke kartlagt kvaliteten på hjelpen. Å få råd fra en lege i omgangskretsen er noe annet enn å få råd fra en venn uten helsefaglig bakgrunn. Rike familiemedlemmer kan gi større og mer generøse lån enn de mindre bemidlede osv.

Emosjonell støtte

I levekårsundersøkelsen 2012 er det stilt følgende spørsmål: «Har du noen som står deg nær, og som du kan snakke fortrolig med?» Her skal respondenten enten svare ja eller nei. Videre er det også spurt: «Hvor mange står deg så nær at du kan regne med dem hvis du får store personlige problemer?». Her skal den intervjuede inkludere nærmeste familie. Svaralternativene er ingen, en, to, tre-fire og fem+. Spørsmålsformuleringen «står deg nær» leder tankene hen mot emosjonell støtte, og det at en kan snakke fortrolig sammen er også en indikator på at den intervjuede har tilgang til kjærighet og omsorg fra andre. Men tilgangen til fortrolige samtalepartnere kan også innebære tilgang til vurderings- og informasjonsstøtte. At en kan regne med noen ved personlige problemer kan i prinsippet omfatte alle de fire formene for støtte som ble nevnt i innledningen.

Det er ikke anledning til å gå like detaljert inn i begge spørsmålstypene, og vi skal her konsentrere oss om dem som har få (to eller færre) som de kan regne med ved personlige problemer, og om dem som har mange (5+). Fordelen med dette spørsmålet er at det sannsynligvis fanger opp flere former for støtte enn det som ligger i tilgangen til fortrolige samtaler, og at det dessuten sier noe om størrelsen på det sosiale støttenettverket. Fortrolige samtaler er viktige, men neppe like viktige for alle. En relasjon uten særlig fortrolighet kan likevel være preget av mye kjærighet og omsorg.

Årsaken til at vi velger å se på dem som har to eller færre å stole på, og ikke dem som bare har en eller ingen, er at de sistnevnte kategoriene er relativt fåtallige. Bare to prosent har ingen å regne med, seks prosent har

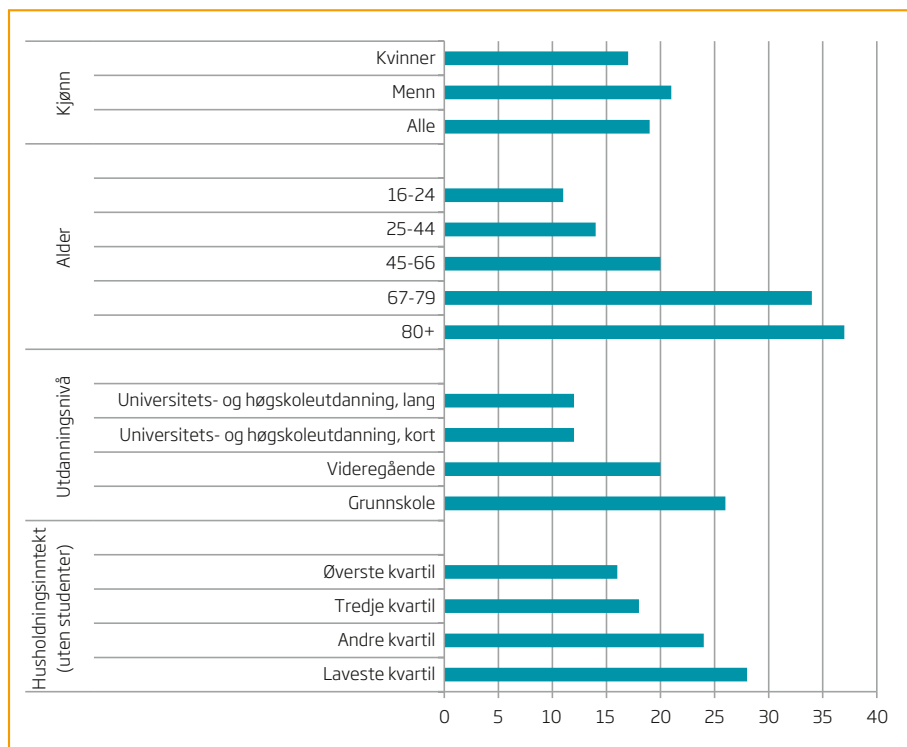
bare en. Tidligere analyser viser dessuten at skillet mellom ikke å ha noen og å ha en til to som stiller opp, betyr lite for opplevelsen av ensomhet. Det er først når en person oppgir å ha minst tre å regne med at risikoen for ensomhet minskes i sterk grad (Normann 2010: 97).

I hele den voksne befolkningen var det i 2012 snaut en av fem som hadde to eller færre personer å regne med hvis store personlige problemer skulle oppstå. Menn har i noe større grad enn kvinner få de kan regne med, men det er ikke snakk om store forskjeller (Figur 19). Derimot er det som ventet store forskjeller etter alder. Tre ganger så mange har få de kan regne med blant eldre 67 år og eldre, sammenlignet med de unge. Det ser også ut til å være en sosioøkonomisk gradient. Sannsynligheten for å ha få å regne med synker nokså jevnt med økende husholdningsinntekt⁵ og utdanning. Det er imidlertid ingen forskjell mellom dem med kort og lang høgskole- og universitetsutdanning.

Hvordan ser disse forskjellene ut når vi tar for oss dem som har relativt store nettverk av støttespillere, det vil si dem som har minst fem å regne med? I alt er det 52 prosent av befolkningen som har et såpass stort nettverk av nærstående. Figur 20 viser at de relative forskjellene gjennomgående er mindre enn de vi så i Figur 19. Til gjengjeld er de absolutte forskjellene, målt i prosentpoeng, større. Mens eksempelvis avstanden mellom grunnskoleutdannede og de med lang universitetsutdanning er 14 prosentpoeng når vi tar for oss andelen med få å regne med, øker avstanden til 19 prosentpoeng når støttenettverket omfatter fem eller flere personer. Relativt sett er likevel avstanden størst i det førstnevnte tilfellet (henholdsvis mer enn dobbelt så høy andel og 42 prosent høyere andel). Et lignende mønster ser vi for inntekt.

5 Når vi sammenligner personer som tilhører ulike husholdningsinntektskvartiler, har vi ekskludert respondenter som oppgir at de er studenter

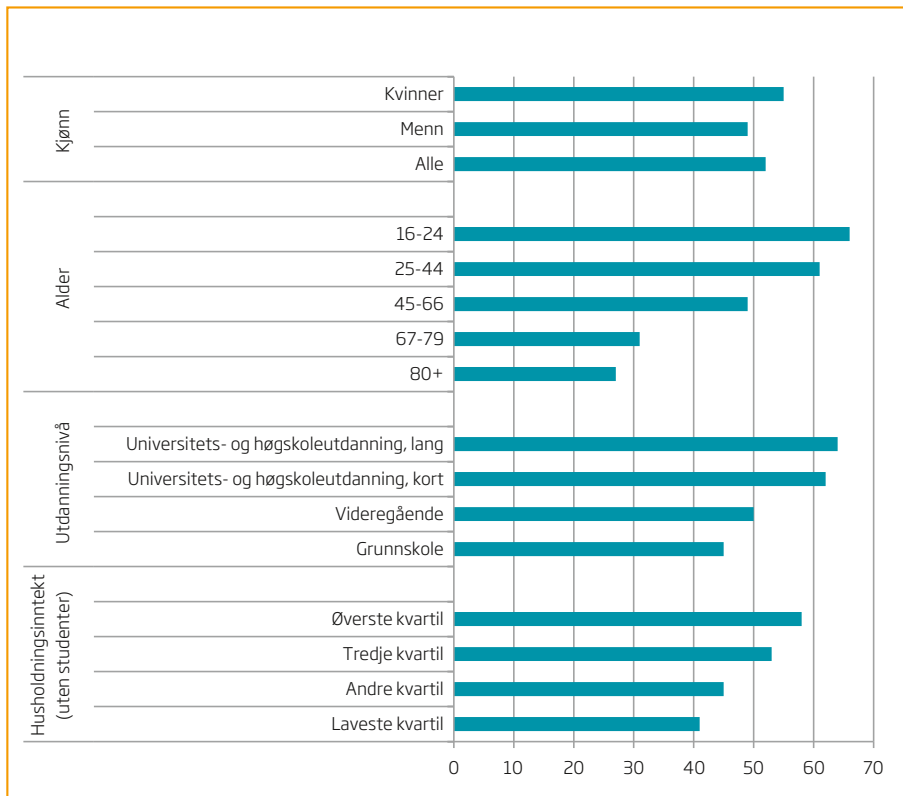
Figur 19. Få (to eller færre) personer en kan regne med. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, 2012. Statistisk sentralbyrå

Holder disse forskjellene seg når vi kontrollerer for andre kjennetegn, i en multivariat analyse? Tabell 10 viser resultatene av en analyse der andelen med få å regne med er avhengig variabel, mens Tabell 11 viser tilsvarende resultater for en analyse der avhengig variabel er andelen som har minst fem å regne med. For utdanning ser vi at dem med grunnskoleutdanning og utdanning på videregående nivå både har større risiko for å ha et lite nettverk, og sjeldnere enn de med høy utdanning har mange å stole på når det «røyner på». Forskjellene etter inntekt varierer derimot, avhengig av hvilken av disse indikatorene som legges til grunn i analysen. Mens personer med lav inntekt ikke har større risiko enn andre for å ha få de kan regne med, har de noe sjeldnere enn andre minst fem å regne med. Forskjellen sammenlignet med 4. kvartil er signifikant både for det laveste og nest laveste kvartilet i inntektsfordelingen. Utdanning ser ut til å bety mer for støttenettverket blant kvinner enn blant menn. For menn er det de med lang høyskole- og universitetsdanning som ofte har mange å støtte seg til, mens hovedskillet blant kvinner går mellom de som har utdanning på høyskole-/universitetsnivå eller ikke, uavhengig av om vi analyserer små eller store nettverk.

Figur 20. Mange (fem eller flere) personer en kan regne med. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, 2012. Statistisk sentralbyrå

Tabell 10. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen med å ha få (to eller færre) personer en kan regne med og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2012. Oddsrat

	Alle	Menn	Kvinner
Kjønn (Ref: mann)			
Kvinne	0,67 **		
Alder (Ref: 45-66 år)			
16-24 år	0,34 **	0,31 **	0,39 **
25-44 år	0,64 **	0,66 **	0,56 **
67-79 år	1,68 **	1,82 **	1,51
80 år og over	1,66 *	1,68	1,57
Innvandrere (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land	1,87 **	1,42	2,73 **
Asia, Afrika og Latin-Amerika	3,29 **	2,81 **	4,29 **
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	1,06	0,93	1,29
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	1,11	0,95	1,32
Tettsted med 100 000 innbyggere	0,83	0,82	0,85
Ikke oppgitt	0,80	0,51	0,94
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	1,88 **	1,40	2,56 **
Videregående	1,49 **	1,12	1,99 **
Universitet og høyskole, høyere nivå	0,95	0,74	1,15
Ikke oppgitt	1,46	0,79	2,76 **
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil	1,13	1,18	1,07
2.kvartil	1,04	1,01	1,12
3.kvartil	0,96	0,95	1,04
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))			
Yrkesaktiv deltid	1,81 **	1,34	2,07 **
Arbeidsledig	1,55	1,56	1,53
Student	1,00	0,78	1,23
Pensjonist (alder eller afp)	1,54 *	1,21	2,09 **
Ufør	2,45 **	2,91 **	2,30 **
Ikke oppgitt/annet	2,48 **	2,79 *	2,38 **
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)			
Par med barn	0,98	0,791	1,32
Enslige uten barn	1,44 **	1,38 *	1,50 **
Enslige forsørgere	1,13	1,04	1,32

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Tabell 11. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å ha mange (fem eller flere) personer en kan regne med og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over, 2012. Oddsrat

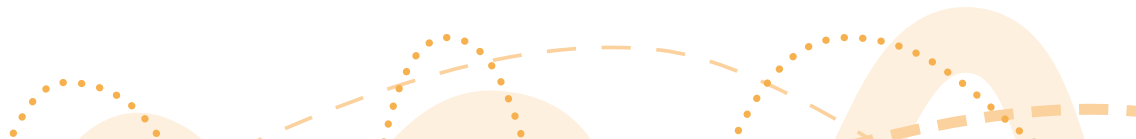
	Alle	Menn	Kvinner
Kjønn (Ref: mann)			
Kvinne	1,47 **		
Alder (Ref: 45-66 år)			
16-24 år	2,69 **	2,67 **	2,71 **
25-44 år	1,77 **	1,72 **	1,84 **
67-79 år	0,53 **	0,57 **	0,49 **
80 år og over	0,52 **	0,63	0,44 **
Innvandrer (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land	0,61 **	0,69	0,52 **
Asia, Afrika og Latin-Amerika	0,35 **	0,41 **	0,29 **
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	0,96	0,98	0,90
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	0,96	1,00	0,94
Tettsted med 100 000 innbyggere	1,20 *	1,12	1,32 *
Ikke oppgitt	0,44 **	0,36 *	0,48 **
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	0,66 **	0,90	0,49 **
Videregående	0,74 **	0,94	0,61 **
Universitet og høyskole, høyere nivå	1,15	1,40 *	1,08
Ikke oppgitt	0,68 *	0,98	0,49 **
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil	0,81 *	0,78	0,88
2.kvartil	0,81 *	0,77 *	0,84
3.kvartil	0,90	0,86	0,94
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))			
Yrkesaktiv deltid	0,64 **	0,59	0,67 **
Arbeidsledig	0,47 **	0,54	0,42 **
Student	1,08	1,41	0,87
Pensjonist (alder eller afp)	0,78	0,72	0,86
Ufør	0,50 **	0,36 **	0,62 **
Ikke oppgitt/annen	0,49 **	0,20 **	0,65
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)			
Par med barn	0,99	1,093	0,89
Enslige uten barn	0,77 **	0,80	0,73 **
Enslige forsørgere	0,86	1,02	0,78

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Analysene viser ellers sterke utslag av innvandringsstatus. Det er framfor alt innvandrere fra Asia, Afrika mm., kvinner mer enn menn, som har stor risiko for å ha et lite nettverk av nærstående å støtte seg til, og som relativt sjelden har minst fem de kan regne med ved personlige problemer. Ikke overraskende har enslige uten barn færre å regne med, både blant menn og kvinner, og uansett hvordan det måles. Forankringen på arbeidsmarkedet har også vesentlig betydning. At arbeidsledige og uføre har små støttenettverk er som forventet. Mer uventet er at det å jobbe deltid også kan se ut til å ha en kostnad i form av et mindre nettverk. Personer som er yrkesaktive på deltid har en overraskende høy risiko for å ha få å støtte seg til, og likeledes er det færre i denne gruppen som har minst fem de regner med vil være der for dem i en nødssituasjon. En mulig forklaring er at når tiden som tilbringes på jobben reduseres, blir det også mindre tid til å dyrke kontakten med kolleger og etablere vennskap i arbeidslivet. Men det er også andre mulige forklaringer, som at de som jobber redusert i større grad har helseproblemer enn de heltidsarbeidende, og at det er dette som reduserer størrelsen på nettverket. I den grad det er helseproblemer som er forklaringen, burde en imidlertid ha forventet større forskjeller mellom deltidsarbeidende og uføre. For å forklare disse funnene kreves det mer inngående analyser som det ikke er rom for å gjøre her.

I en supplerende analyse har vi også sett nærmere på dem som ikke har noen fortrolige. Denne gruppen utgjør i alt 5 prosent av befolkningen, 7 prosent blant menn og 4 prosent blant kvinner. Andelen stiger jevnt med alderen og når en topp blant de over 80 (12 prosent). Resultatene av en logistisk regresjonsanalyse er svært like resultatene i Tabell 10 (tall ikke vist). De grunnskoleutdannede har, alt annet likt, en høyere risiko for å mangle fortrolige enn de som har utdanning på høgskolenivå og høyere (OR=2.1, signifikant på 1 prosent nivå). Derimot er det ingen signifikant sammenheng med husholdningsinntekt. Ellers viser analysen at det er en særlig sterk sammenheng mellom å være innvandrer fra land i Asia, Afrika etc. og en mangel på fortrolige relasjoner (OR=3.5, sammenlignet med dem som er født i Norge, signifikant på 1 prosent nivå). Arbeidsledige og enslige uten barn er også grupper som skiller seg ut med en forhøyet risiko for å være uten en fortrolig relasjon. Derimot finner vi ikke i denne analysen at de som jobber deltid oftere er uten en fortrolig relasjon enn de heltidsarbeidende.

Annen forskning, basert på tidligere levekårsundersøkelser, gir mye av det samme bildet som vist her. Blant annet viser en analyse på grunnlag av Levekårsundersøkelsen 2008 (Vrålstad 2012b) at høyere utdanning er

forbundet med lavere sannsynlighet for ikke å ha noen å regne med ved personlige problemer. Det var ingen tilsvarende sammenheng med lavinntekt, men sosialhjelpsmottakere var signifikant mer utsatt for å mangle noen som stiller opp i en krisetid. Det samme gjaldt innvandrere. I denne analysen var det også kontrollert for egenvurdert helse. Dårligere helse innebærer større sannsynlighet for å være uten noen som vil stille opp. Dårlig helse øker også risikoen for å mangle en fortrolig relasjon i aldersgruppene over 50 (Normann 2011b).

Støtte og forståelse fra partner

Som nevnt i innledningen er det grunn til å tro at støtten fra ektefelle/samboer eller kjæreste har særlig stor betydning for livskvaliteten. Støtten er en sentral del av parforholdets kvalitet. Både i levekårsundersøkelsen fra 2005 og 2012 ble det stilt fire spørsmål om samliv og samlivsproblemer, inkludert spørsmål om partner var «generelt forståelsesfull». Det er for mange som ikke har besvart disse spørsmålene i den siste levekårsundersøkelsen til at vi har kunnet bruke dem som indikator. En analyse av 2005-undersøkelsen tyder ikke på at det finnes vesentlige sosioøkonomiske forskjeller i samlivskvalitet, men kvinner hadde et mindre tilfredsstillende samliv enn menn (Clanch-Aas mfl. 2009). En annen studie av samlivskvalitet, basert på LOGG-undersøkelsen fra 2007, fant heller ikke forskjeller i samlivskvalitet etter utdanning og inntekt i multivariate analyser, med unntak av at det var noe større risiko for dårlig samlivskvalitet blant menn med høy utdanning som hadde en partner som også var høyt utdannet (Barstad 2014b). En svakhet ved denne analysen var at en brukte personinntekt og ikke husholdningsinntekt som mål på inntekt. For kvinner, men ikke menn, var høyere personinntekt forbundet med en noe høyere risiko for et lite tilfredsstillende samliv. Derimot var det en sterk sammenheng mellom økonomiske problemer og samlivskvalitet blant begge kjønn. Personer som oppga at det var vanskelig eller litt vanskelig å få «endene til å møtes» hadde betydelig høyere risiko enn andre for dårlig samlivskvalitet. En redusert helse-tilstand var også forbundet med et mindre tilfredsstillende samliv.

Instrumentell og praktisk støtte

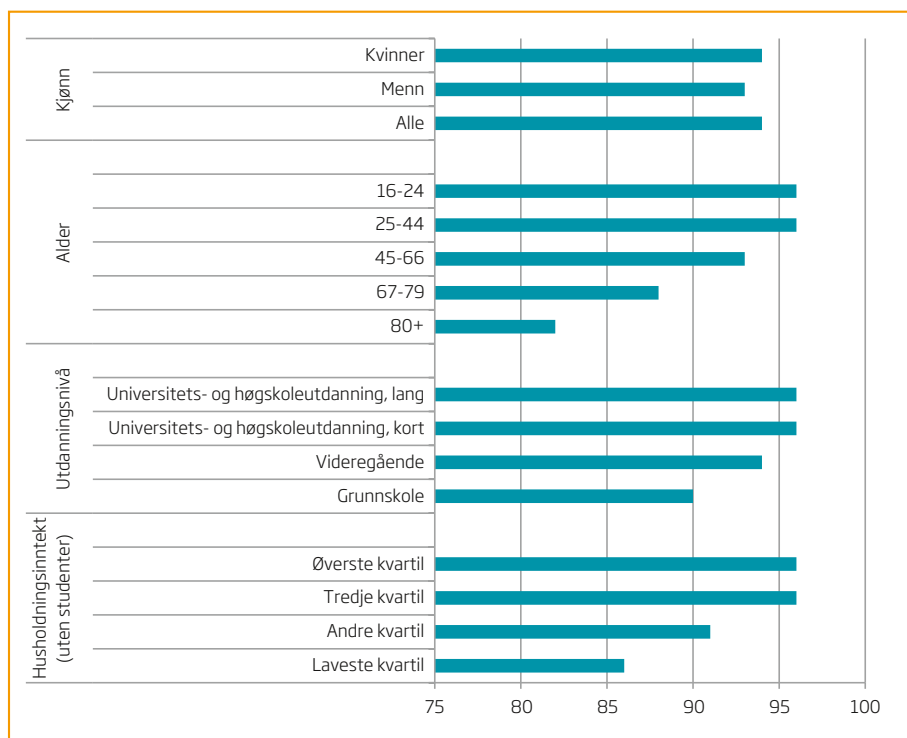
I levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014 er det spurt om man har familie, venner eller naboer som kan yte praktisk hjelp i ulike situasjoner: Vedlikehold eller reparasjoner på boligen, hjelp med PC/datamaskin, se på problemer med bilen og frakte større gjenstander. I tillegg er det spurt om

en har familie, venner eller naboer en kan spørre om råd angående forskjellige temaer: Helseproblemer, en alvorlig konflikt, finne fram i offentlig byråkrati. Endelig ble det også spurt om en hadde familie, venner eller naboer som en kunne spørre om å få låne en mindre sum penger av, for å dekke en uforutsett utgift.

De ulike situasjonene varierer i alvorlighetsgrad, og i denne analysen har vi skjønsmessig valgt ut fire situasjoner der vi antar at det er særlig viktig å ha tilgang til et uformelt nettverk av hjelpere: Når en har helseproblemer, når en trenger et mindre lån, når en trenger vedlikehold eller reparasjon av boligen og når en har behov for å finne fram i offentlig byråkrati.

De aller fleste har tilgang til hjelp i minst to av de fire situasjonene, det er bare seks prosent som ikke har slik tilgang. Andelen som mangler tilgang i minst to av situasjonene øker med alderen, og varierer noe med utdanning og inntekt. Sammenhengen er sterkest med inntekt. Andelen som ikke har tilgang i minst to av de nevnte situasjonene er 14 prosent blant dem som tilhører laveste inntektskvartil, sammenlignet med 4 prosent av personer i høyeste kvartil (se Figur 21).

Figur 21. Noen å spørre om råd eller hjelp i minst to av fire situasjoner. Befolkningen 16 år og over. 2014. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

Tabell 12 viser resultatene av en logistisk regresjonsanalyse, der alder, utdanning og inntekt inngår, sammen med andre demografiske og sosiale kjennetegn. Analysen bekrefter inntrykket fra figuren. Selv ved kontroll for andre demografiske og sosiale kjennetegn, har personer med relativt lav husholdningsinntekt høyere odds enn de med høy inntekt for å mangle tilgang til hjelp i minst to av de fire situasjonene. Men utdanning har også en selvstendig betydning: grunnskoleutdannede er signifikant oftere uten tilgang. Videre ser vi at noen av gruppene i randsonen av, eller utenfor, arbeidsmarkedet (arbeidsledige og uføre) oftere mangler tilgang til råd eller annen hjelp, det samme gjelder enslige uten barn og (blant kvinner) enslige forsørgere. Enda sterkere utslag enn dette gir imidlertid innvandringsstatus, særlig om en er innvandrer fra land i Asia, Afrika etc. I denne gruppen er det særlig mange som har liten tilgang til hjelp.

Tabell 12. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å ha noen å spørre om råd eller hjelp i minst to av fire situasjoner og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsrat

	Alle	Menn	Kvinner
Kjønn (Ref: mann)			
Kvinne	1,47 **		
Alder (Ref: 45-66 år)			
16-24 år	4,07 **	2,75 **	10,84 **
25-44 år	2,85 **	2,87 **	2,86 **
67-79 år	0,53 *	0,31 **	1,14
80 år og over	0,48 *	0,29 **	1,00
Innvandrer (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land etc.	0,47 **	0,48 *	0,45 *
Asia, Afrika og Latin-Amerika etc.	0,21 **	0,27 **	0,15 **
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	0,79	0,57	1,13
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	0,74	0,66	0,80
Tettsted med 100 000 innbyggere	0,67 *	0,46 **	0,94
Ikke oppgitt			
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	0,62 **	0,68	0,53 *
Videregående	0,87	0,76	0,95
Universitet og høyskole, høyere nivå	0,92	0,95	0,85
Ikke oppgitt	0,27 **	0,19 **	0,54

	Alle	Menn	Kvinner
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil	0,47 **	0,42 **	0,59
2.kvartil	0,65 *	0,60 *	0,78
3.kvartil	0,98	0,93	1,10
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltdid))			
Yrkesaktiv deltid	1,22	1,39	1,21
Arbeidsledig	0,49 **	0,42 *	0,60
Student	1,63	3,01 *	0,71
Pensjonist (alder eller afp)	1,03	1,51	0,57
Ufør	0,48 **	0,43 **	0,51 *
Ikke oppgitt	1,12	0,65	1,59
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)			
Par med barn	1,41	1,51	1,20
Enslige uten barn	0,71 *	0,75	0,58 *
Enslige forsørgere	0,60	1,37	0,42 *

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

En del av sammenhengen mellom tilgang til hjelp og utdanning ser ut til å bli formidlet av inntekt; sammenhengen med utdanning blir vesentlig svakere nå inntekt tas inn i modellen (se tabell A.3).

Vi har også sett nærmere på et spørsmål stilt i Levekårsundersøkelsen 2012, om hvor vanskelig en tror det ville være å få praktisk hjelp fra naboer om en skulle trenge det. Andelen som mener det ville være vanskelig eller svært vanskelig å få slik hjelp fra naboer utgjorde i alt 11 prosent av den voksne befolkningen i 2012. Gjennomgående viser fordelingene på dette spørsmålet mindre demografiske og sosiale forskjeller enn mange andre indikatorer og spørsmål om sosiale relasjoner. De som har lavest utdanning og inntekt er, alt annet likt, noe mer tilbøyelige til å mene at det vil være vanskelig å få hjelp. Selvdefinert økonomisk status er derimot ikke forbundet med ulike oppfatninger om dette, og alder har heller ikke særlig mye å si. Kvinner synes noe oftere at det vil være vanskelig å få hjelp enn menn, mens par med barn sjeldnere har en slik oppfatning (tall ikke vist). Bostedsstrøk har betydning, det er færre i spredtbygde strøk og relativt lite urbaniserte områder som tror det ville vært vanskelig å få nabohjelp dersom om en skulle trenge det.

Oppsummering

Vi har sett at sannsynligheten for å ha et lite nettverk av støttespillere synker med økende inntekt og utdanning, mens tilgangen til et stort nettverk tvert imot øker med størrelsen på de sosioøkonomiske ressursene. Når vi kontrollerte for andre demografiske og sosiale egenskaper i en multivariat analyse, var sammenhengen med utdanning sterkest, og særlig blant kvinner. Personer med lav inntekt har ikke større risiko enn andre for å ha få de kan regne med ved personlige problemer, men har noe sjeldnere enn de med høy inntekt minst fem å stole på. Tilgangen til råd og praktisk hjelp har derimot sterkere sammenheng med inntekt enn med utdanning. Selv ved kontroll for andre demografiske og sosiale kjennetegn, har personer som tilhører de to laveste kvartilene i inntektsfordelingen høyere odds enn de rikeste for å mangle tilgang til hjelp i minst to av fire utvalgte situasjoner. Utdanning har likevel, alt annet likt, også betydning; Personer med grunnskole som høyeste utdanning er oftere uten tilgang til råd og praktisk hjelp.

Analysene viser ellers sterke utslag av innvandringsstatus. Støttenettverkene er mindre blant innvandrere, særlig de som kommer fra land i Asia, Afrika mm., og innvandrere mangler langt oftere enn norskfødte tilgang til råd og praktisk hjelp i viktige situasjoner. Forankringen på arbeidsmarkedet ser også ut til å ha betydning. Sammenlignet med heltids yrkesaktive har arbeidsledige og uføre små støttenettverk, og sjeldnere tilgang til råd og hjelp. Noe overraskende har også de som jobber deltid et mindre omfattende støttenettverk enn heltidsarbeidende. Enslige uten barn har færre nettverksressurser enn dem som er gift eller samboende.

7. Demokratisk medvirkning

Befolkningens demokratiske deltakelse er ikke bare viktig for et vel-fungerende samfunn, men også for individet selv. Gjennom demokratisk deltakelse har en mulighet til å påvirke og forme samfunnet rundt en, noe som kan styrke opplevelsen av autonomi. Opplevelsen av autonomi er i følge Deci og Ryan (2000) en av forutsetningene for høy livskvalitet. Demokratisk medvirkning, gjennom organisasjoner og foreninger, utvider også individets nettverksressurser og er dermed en viktig kilde til sosial kapital.

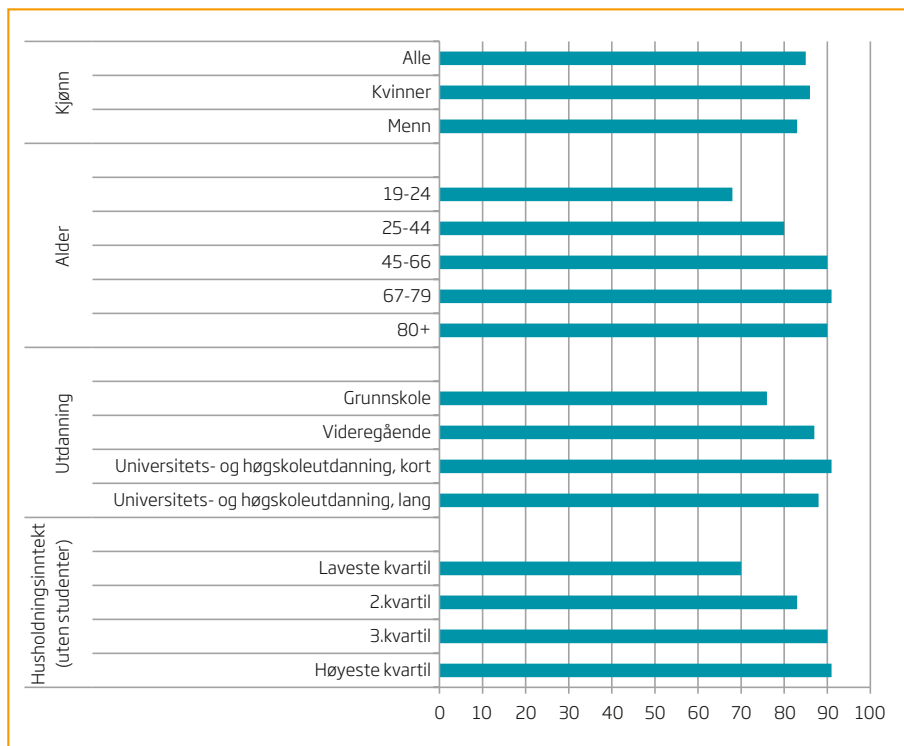
Det er flere former for demokratisk deltakelse. Å stemme ved valg er den mest direkte formen, men langt i fra den eneste. I følge Listhaug og Grønflaten (2007) har demokratisk deltakelse holdt seg stabil de siste 25 årene ved at andre former for politisk deltakelse og demokratisk medvirkning har økt, samtidig som valgdeltakelsen i Norge har gått ned. Vi har i dette kapitlet forsøkt å dekke både den formelle og uformelle demokratiske deltakelsen. Med formell deltakelse mener vi deltakelse som er direkte knyttet til den demokratiske prosessen, slik som valg, medlemskap i politisk parti og aktivt medlemskap i en fagforening eller yrkesorganisasjon. Med uformell deltakelse mener vi mulighet til å sette dagsorden og påvirke offentligheten utenfor de formelle kanalene, ved å skrive innlegg i avis eller på Internett, ha direkte kontakt med embetsmenn/kvinner eller ved å demonstrere.

Høyere valgdeltakelse blant kvinner

For å måle formell demokratisk deltakelse har vi sett på spørsmålet «Stemte du ved forrige Stortingsvalg (2013)?»⁶. Som presentert i Figur 22, oppgir kvinner i større grad at de benyttet seg av sin stemmerett, sammenlignet med menn. Dette er i samsvar med SSBs valgstatistikk (www.ssb.no/valg/nokkeltall/valg).

6 Spørsmålet er hentet fra utvalgundersøkelsen Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Utvalgundersøkelsen er ikke den samme som Stortingsvalget, valgundersøkelsen 2013, Statistisk sentralbyrå, og tallene for valgdeltakelse vil derfor ikke nødvendigvis være like.

Figur 22. Valgdeltakelse for stemmeberettigede ved stortingsvalget 2013, etter kjønn, alder, utdanning og inntekt. Personer i stemmeberettiget alder. 2014. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

Vi finner også at valgdeltakelsen øker med alderen. Kun syv av ti av de i stemmeberettiget alder under 25 år sier at de stemte ved stortingsvalget 2013. Til sammenligning gjelder dette ni av ti blant middelaldrende (i alderen 45-66 år). Det ser likevel ut til at en høyere andel yngre stemmeberettigede gikk til valgurnene i 2013 sammenlignet med 2009. Valgundersøkelsen 2013 viser en økt valgdeltakelse i perioden 2009 - 2013 blant de yngre velgerne og spesielt blant førstegangselgere (Aardal og Bergh, 2015). Aardal og Bergh (2015) finner videre at det er unge kvinners valgdeltakelse som har økt mest, samt at kvinner har en større stemmetilbøyelighet sammenlignet med menn frem til de er i 60-årene. Blant de eldste er derimot menn oftere representert ved valget.

Mindre tilgang til sosioøkonomisk ressurser går sammen med lav valgdeltakelse

I samsvar med SSBs valgstatistikk er personer med grunnskole som høyeste utdanningsnivå mindre tilbøyelige til å stemme, sammenlignet med personer med høyere utdanning. 76 prosent av personer med grunnskole som høyeste utdanningsnivå sier at de stemte ved stortingsvalget i 2013. For personer med høyere utdanningsnivå er tilsvarende andeler 87-91 prosent. Som Figur 22 viser, øker også tilbøyeligheten til å stemme med inntekt⁷. Syv av ti som tilhører laveste inntektskvartil oppgir at de stemte ved valget i 2013. Blant personer som tilhører nest øverste og øverste inntektskvartil gjelder det hele ni av ti.

Vi har kontrollert for andre forklaringsvariabler som innvandrerkategori, bostedsstrøk, selvdefinert økonomisk status og husholdningstype for å undersøke om inntekts- og utdanningsforskjellene i valgdeltakelse holder seg når vi tar hensyn til disse kjennetegnene ved personer med ulik inntekt og utdanning (for mer informasjon se kapittel 2, Logistisk regresjon).

Kvinner har fortsatt større tilbøyelighet til å stemme ved valg, selv når man kontrollerer for andre forklaringsvariabler (se Tabell 13). Regresjonsanalysen viser videre, i likhet med resultatene fra Figur 22, en positiv sammenheng mellom alder og valgdeltakelse.

7 Når vi sammenligner personer som tilhører ulike husholdningsinntektskvartiler, har vi ekskludert respondenter som oppgir at de er studenter

Tabell 13. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å ha avgitt stemme ved Stortingsvalget 2013 og ulike bakgrunnsvariabler. Personer med norsk statsborgerskap, 19 år og over, 2014. Oddsrat

	Alle	Menn	Kvinner
Kjønn (Ref: mann)			
Kvinne	1,24 *		
Alder (Ref: 45-66 år)			
19-24 år	0,32 **	0,37 **	0,23 **
25-44 år	0,51 **	0,53 **	0,48 **
67-79 år	0,98	0,92	1,05
80 år og over	1,31	4,56 *	0,85
Innvandrer (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land etc.	0,65	0,96	0,55
Asia, Afrika og Latin-Amerika etc.	0,46 **	0,54	0,40 **
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	0,85	1,00	0,70
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	0,88	1,13	0,69
Tettsted med 100 000 innbyggere	1,21	1,29	1,16
Ikke oppgitt			
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	0,26 **	0,19 **	0,33 **
Videregående	0,46 **	0,38 **	0,53 **
Universitet og høyskole, høyere nivå	0,96	1,10	0,78
Ikke oppgitt	1,14	1,12	0,80
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil	0,42 **	0,35 **	0,58 *
2.kvartil	0,69 *	0,61 *	0,87
3.kvartil	1,00	0,81	1,43
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))			
Yrkesaktiv deltid	1,21	1,03	1,35
Arbeidsledig	0,70	0,58	0,90
Student	1,19	0,86	1,86 *
Pensjonist (alder eller afp)	1,33	1,21	1,35
Ufør	0,98	1,01	0,90
Ikke oppgitt/annet	0,59	0,67	0,55
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)			
Par med barn	1,05	0,90	1,23
Enslige uten barn	0,65 **	0,68 *	0,60 **
Enslige forsørgere	0,65 **	0,75	0,54 *

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

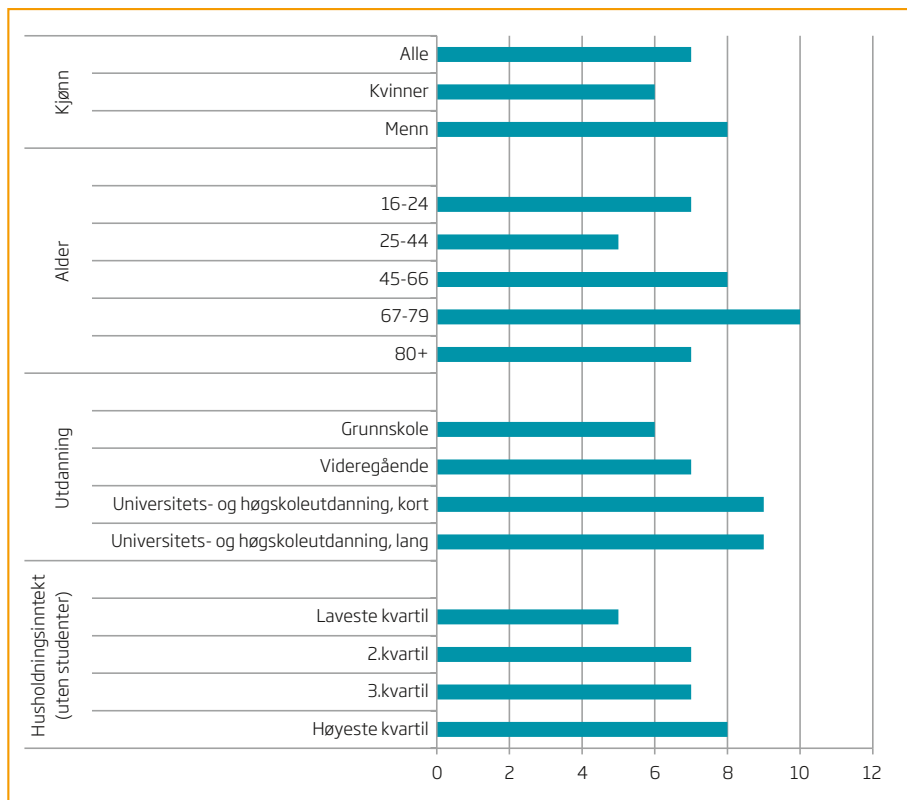
Det er en negativ sammenheng mellom valgdeltakelse og det å være innvandrere fra Asia, Afrika etc. sammenlignet med det å være født i Norge. Ser vi på kvinner og menn separat, er det kun for kvinner som har innvandret fra Asia, Afrika etc. at sammenhengen er signifikant. I forbindelse med Stortingsvalget 2013 ble det gjort en egen Valgundersøkelse blant innvandrere, og denne undersøkelsen bekrefter at valgdeltakingen er betydelig lavere blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre enn ellers i befolkningen. Særlig lav var den blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre fra Øst-Europa og fra Asia, Afrika etc. Mens stemmeandelen var 78 prosent blant alle stemmeberettigede, var den bare henholdsvis 47 og 51 prosent i disse to gruppene⁸. Tabell 13 viser videre at sannsynligheten for valgdeltakelse øker med stigende utdanningsnivå og husholdningsinntekt, selv gitt likhet i de andre forklaringsvariablene. Ser vi på husholdningstype, finner vi at det å være enslig uten barn er forbundet med lavere sannsynlighet for valgdeltakelse sammenlignet med dem som tilhører husholdningstypen par med barn.

Formell medvirkning utover valgdeltakelse

Valgdeltakelse er ikke den eneste formen for formell demokratisk medvirkning. Vi har derfor også sett på medlemskap i et politisk parti og aktivt medlemskap i en arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon. I alt 7 prosent av befolkningen oppgir at de er medlem i et politisk parti (se Figur 23). I motsetning til valgdeltakelse, er menn i større grad enn kvinner medlem av et politisk parti. Det er ingen entydig sammenheng mellom alder og medlemskap i et politisk parti, men personer i alderen 45-79 år er i størst grad medlem.

⁸ Kjønnsforskjellen var likevel ikke den samme som i tabell 13, ifølge Valgundersøkelsen. Blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre deltok kvinnene noe mer enn menn. Se www.ssb.no/valg/statistikker/vundinnv/hvert-4-aar/2014-01-16, lest 27.10. 2015

Figur 23. Medlemskap i et politisk parti, etter kjønn, alder, utdanning og husholdningsinntekt. Personer 16 år og over. 2014. Prosent.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

I likhet med valgdeltakelse, er medlemskap i et politisk parti mer utbredt blant personer med høyere sosioøkonomisk status. Personer med universitets- eller høyskoleutdanning er i større grad medlem, sammenlignet med personer med lavere utdanning. Og mens andelen medlemmer blant dem som tilhører laveste inntektskvartil er noe lavere enn i befolkningen som helhet, ligger andelen blant dem som tilhører øverste inntektskvartil over befolkningsgjennomsnittet.

Tabell 14. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å være medlem i et politisk parti og ulike bakgrunnsvariabler. Personer 16 år og over. 2014. Oddsrat

	Medlemskap politisk parti
Kjønn (Ref: mann)	
Kvinne	0,75 **
Alder (Ref: 45-66 år)	
16-24 år	0,58 *
25-44 år	0,60 **
67-79 år	1,49
80 år og over	1,33
Innvandrere (Ref: Født i Norge)	
Nordiske og EU/EØS land etc.	0,58
Asia, Afrika og Latin-Amerika etc.	0,86
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)	
Spredtbygd, under 200 innbyggere	1,80 **
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	1,25
Tettsted med 100 000 innbyggere	0,87
Ikke oppgitt	:
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)	
Grunnskole	0,55 **
Videregående	0,71 **
Universitet og høyskole, høyere nivå	1,13
Ikke oppgitt	0,16 *
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)	
Laveste kvartil	0,80
2.kvartil	1,00
3.kvartil	0,99
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))	
Yrkesaktiv deltid	0,82
Arbeidsledig	1,23
Student	2,18 **
Pensjonist (alder eller afp)	0,81
Ufør	0,68
Ikke oppgitt	0,30
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)	
Par med barn	0,95
Enslige uten barn	0,93
Enslige forsørgere	1,19

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

I likhet med Figur 23, viser den multivariate analysen, fremstilt i Tabell 14, hvor vi kontrollerer for bakgrunnsvariablene innvandrerkategori, bostedsstrøk, selvdefinert økonomisk status og husholdningstype, at kvinner har lavere sannsynlighet for å være medlem i et politisk parti, sammenlignet med menn. Resultatene viser også at utdanningsnivå har positiv sammenheng med partipolitisk medlemskap, alt annet likt.

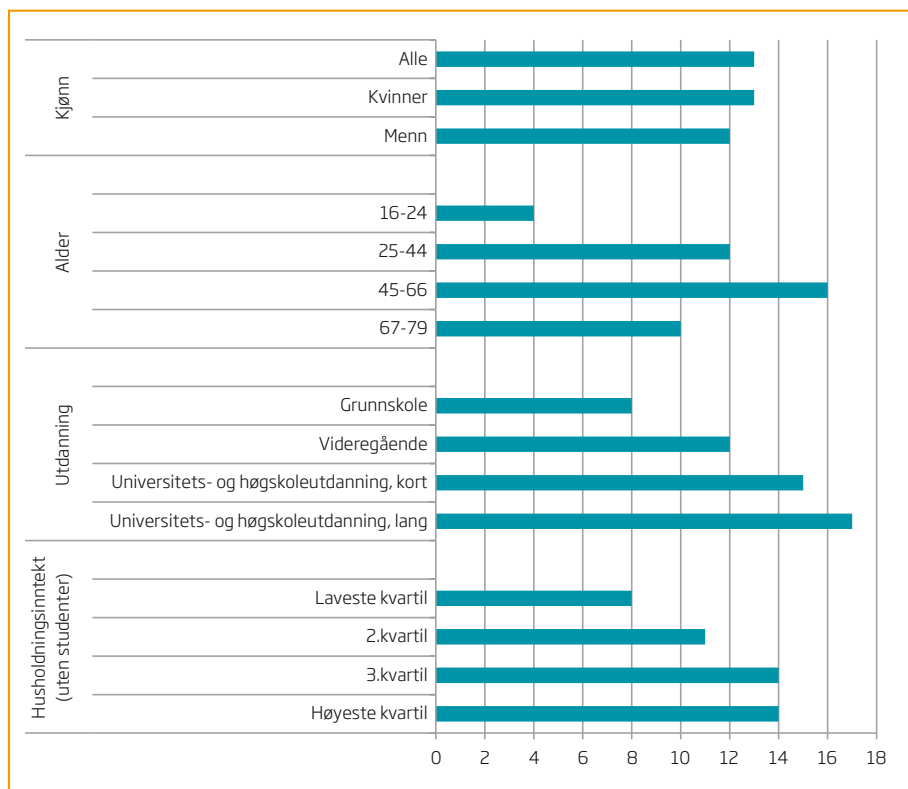
Betydningen av inntekt endres når vi tar hensyn til andre forskjeller mellom personer med høy og lav inntekt. Som vist i Figur 23 er høyere inntekt forbundet med en større andel som er medlem i et politisk parti. Når vi kontrollerer for andre forklaringsvariabler, finner vi derimot ingen signifikant sammenheng mellom inntektsnivå og sannsynlighet for å være medlem i et politisk parti.

Høy sosioøkonomisk status og aktivt medlem i arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon

For å måle aktivt medlemskap i en arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon, har vi kun sett på befolkningen 16 år og over som er sysselsatt. Vi har slått sammen to spørsmål fra Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014 som fanger opp både de som er svært aktivt eller noe aktivt medlem i en fagforening eller arbeidstakerorganisasjon og de som er svært aktivt eller noe aktivt medlem i en bransje, nærings- eller yrkesorganisasjon. 13 prosent av sysselsatte personer som er 16 år og eldre er aktivt medlem i en arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon. Som Figur 24 viser, er det liten forskjell mellom kvinner og menn.

Figur 24. Aktivt medlem i en arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon, etter kjønn, alder, utdanning og husholdningsinntekt. Sysselsatte 16 år og over. 2014. Prosent.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

Andelen aktive medlemmer øker med alderen frem til man er 67 år. Aktivitetsnivået er størst blant middelaldrende i alderen 45-66 år, hvor 16 prosent oppgir å være noe eller svært aktivt medlem. Blant de yngste (16-24 år) gjelder det knappe 4 prosent av de sysselsatte. Aktivitetsnivået er nok i stor grad livsfasebestemt, hvor personer i alderen 25-66 år har størst tilknytning til yrkeslivet. I Figur 24 har vi utelatt personer som er 80 år og eldre, da det naturlig nok knapt er noen som er sysselsatt i denne alderen.

Ser vi på forskjeller i andelen aktive i en arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon blant ulike sosioøkonomiske grupper, finner vi de samme tendensene som vi fant for valgdeltakelse. 8 prosent av sysselsatte personer med grunnskole som høyeste fullførte utdanning er aktivt medlem i en arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon. For sysselsatte med universitets- eller høyskoleutdanning gjelder dette 15-17 prosent. Selv om forskjellene ikke er like store, er personer som tilhører laveste inn-

tekstskvartil i mindre grad aktive sammenlignet med nest høyeste og høyeste inntektskvartil (henholdsvis 8 og 14 prosent er aktive medlemmer).

Ved å kontrollere for flere bakgrunnsvariabler i en multivariat analyse (tall ikke vist) finner vi ingen signifikante sammenhenger mellom forklaringsvariablene utdanning og inntekt og aktivt medlemskap i en arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon. Det er kun alder som ser ut til å ha en signifikant effekt. De yngste (personer i alderen 16-24 år) er mindre aktive enn personer i alderen 45-66 år.

Menn mer aktive i uformell politisk påvirkning

Vi har til nå sett på formelle former for politisk deltaking. Men det finnes også andre former for politisk deltakelse. For å måle dette ser vi på indikatoren *uformell politisk påvirkning* (se tekstboks).

Som vist i Figur 25, har de demografiske bakgrunnsvariablene (kjønn og alder) en annen effekt på den uformelle påvirkningen enn på valgdeltakelse. Menn er mer tilbøyelige enn kvinner til å utøve uformell politisk påvirkning. Også når vi ser vi på de ulike aldersgruppene, er sammenhengen forskjellig fra valgdeltakelse. Mens valgdeltakelsen økte med alderen, finner vi ingen signifikante forskjeller i uformell politisk påvirkning blant personer under 80 år.

Uformell politisk påvirkning

Andel av befolkningen (16 år og over) som utførte minst to av fem politiske aktiviteter siste 12 måneder med hensikt å forbedre ulike forhold i samfunnet.

Politiske aktiviteter:

- skrevet innlegg i avis eller tidsskrift.
- skrevet innlegg på Internett, for eksempel blogg eller nettavis. Meldinger på sosiale medier er ikke inkludert.
- kontaktet en politiker eller en statlig, kommunal eller fylkeskommunal tjenestemann.
- prøvd å påvirke en sak ved å gjøre en frivillig innsats for et politisk parti, organisasjon eller en aksjonsgruppe.
- deltatt i en lovlig offentlig demonstrasjon.

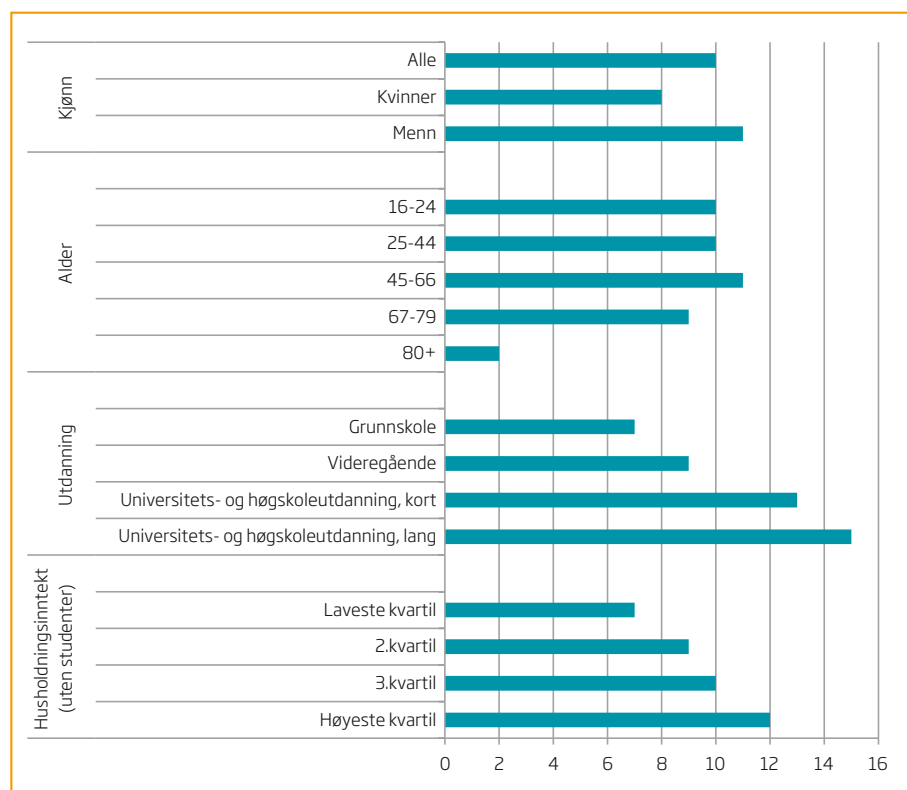
Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014

Høyere utdanning - mer tilbøyelig til uformell politisk påvirkning

De sosiale bakgrunnsvariablene har derimot tilnærmet samme effekt på uformell politisk påvirkning som på valgdeltakelse. Som Figur 25 viser, øker tilbøyeligheten til å delta i uformell politisk påvirkning med økt inntekt, fra 7 prosent blant personer som tilhører laveste inntektskvartil til 12 prosent blant personer som tilhører øverste kvartil.

Uformell politisk påvirkning er også klart stigende med økende utdanningsnivå. Mens 7 prosent av personer med grunnskole som høyeste utdanningsnivå har utført minst to av fem politiske deltakelsesformer i løpet av de siste 12 måneder, er tilsvarende andel blant personer med lang universitets- og høgskoleutdanning 15 prosent. Som Figur 25 viser er andelen som har deltatt i uformell politisk påvirkning blant personer med grunnskole eller videregående som høyeste fullførte utdanning lavere enn for befolkningen generelt, mens andelen er høyere for personer med universitets- eller høgskoleutdanning.

Figur 25. Uformell politisk påvirkning, etter kjønn, alder, utdanning og inntekt. Befolkningen 16 år og over. Prosent. 2014

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

Når vi kontrollerer for andre bakgrunnsvariabler (Tabell 15), har kvinner fortsatt en lavere sannsynlighet for å utøve uformell politisk påvirkning. Den multivariate analysen viser også at personer i alderen 45-79 år har høyest tilbøyelighet til uformell politisk deltakelse, alt annet likt.

Innvandrerbakgrunn i seg selv ser ikke ut til å ha en innvirkning på tilbøyeligheten for uformell politisk deltakelse. Men hvor du bor i Norge har betydning, selv etter å ha kontrollert for andre bakgrunnsvariabler. Personer som bor i spredtbygde strøk er mer tilbøyelige til å utøve uformell politisk påvirkning, sammenlignet med personer som bor på tettsteder med mer enn 20 000 innbyggere.

Personer med lav utdanning utøver i mindre grad enn høyt utdannede uformell politisk påvirkning, selv når vi kontrollerer for andre sosiale og demografiske forklaringsvariabler. Men ved å inkludere andre demografiske og sosiale forklaringsvariabler finner vi ingen sammenheng mellom husholdningsinntekt og uformell politisk påvirkning.

Tabell 15. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å utøve uformell politisk påvirkning og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsratene

	Alle	Menn	Kvinner
Kjønn (Ref: mann)			
Kvinne	0,71 **		
Alder (Ref: 45-66 år)			
16-24 år	0,68	0,67 *	0,65 *
25-44 år	0,81 *	0,76 **	0,82
67-79 år	1,09	1,30	0,76
80 år og over	0,31 **	0,56	0,11 **
Innvandrere (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land etc.	0,74	0,81	0,68
Asia, Afrika og Latin-Amerika etc.	0,67	0,63	0,76
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	1,55 **	1,35 *	1,82 **
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	1,28	1,28	1,27
Tettsted med 100 000 innbyggere	1,00	1,05	0,95
Ikke oppgitt			
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	0,49 **	0,47 **	0,50 **
Videregående	0,57 **	0,65 **	0,48 **
Universitet og høyskole, høyere nivå	1,19	1,10	1,34
Ikke oppgitt	0,54	0,67	0,27
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil	0,95	0,91	1,06
2.kvartil	1,02	0,91	1,19
3.kvartil	0,94	0,91	0,99
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltdig))			
Yrkesaktiv deltid	0,81	0,72	0,84
Arbeidsledig	1,63	2,13 **	0,95
Student	1,85 **	1,32	2,56 **
Pensjonist (alder eller afp)	0,77	0,66 *	1,06
Ufør	0,92	0,84	1,04
Ikke oppgitt/annet	0,92	1,03	1,85
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)			
Par med barn	1,09	0,90	1,45 **
Enslige uten barn	1,04	1,01	1,16
Enslige forsørgere	1,35	1,15	1,58 *

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

Vi kan ellers legge merke til at arbeidsledighet i seg selv ikke er forbundet med mindre uformell aktivitet, snarere det motsatte for menn. For deltaking i Stortingsvalg var tendensen (ikke signifikant) heller den motsatte. Videre kan vi se at det å ha barn er knyttet til større grad av uformell medvirkning og aktivitet blant kvinner, men i dette tilfelle ikke blant menn. Studenter, framfor alt kvinner, framtrer som særlig aktive, noe som understreker sammenhengen mellom utdanning og medborgerlig engasjement.

Personer med lav inntekt deltar politisk på Internett

Uformell politisk påvirkning består som sagt av ulike former for demokratisk deltakelse. Det kan derfor være demografiske eller sosiale forskjeller i de ulike aktivitetene som ikke kommer til syne i samleindikatoren. Tabell A.4 presenterer en multivariat analyse på hver av de ulike uformelle deltakelsesformene. Vi vil her presentere funn fra tabellen som viser et litt mer nyansert bilde enn funn fra analysen over uformell politisk påvirkning.

Også tabell A.4. viser at menn i større grad enn kvinner utøver uformell politisk påvirkning. Menn skriver i større grad innlegg i avis, innlegg på internett og kontakter i større grad en politiker for å påvirke en sak. Kvinner har på den andre siden noe større tilbøyelighet til å delta i en demonstrasjon sammenlignet med menn (ikke signifikant).

Alder korrelerer noe forskjellig med sannsynligheten for politisk deltakelse, også når vi ser på hver av delindikatorene separat. Personer i alderen 25-44 år deltar i mindre grad i uformell politisk påvirkning sammenlignet med middelaldrende (45-66 år), foruten det å påvirke politisk gjennom å skrive innlegg på Internett. Her er det nemlig personer i alderen 25-44 år som er mest representert, gitt likhet i de andre bakgrunnsvariablene.

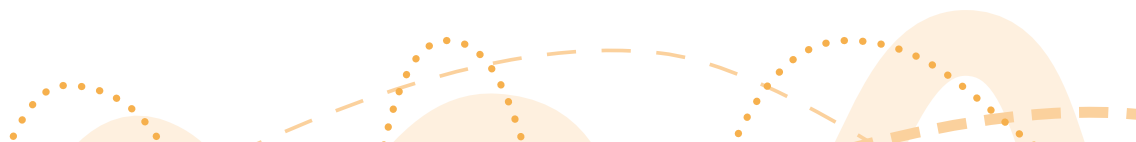
Sammenhengen mellom lav utdanning og liten grad av uformell politisk påvirkning er ikke like sterk når vi ser på det å skrive innlegg på Internett. Og mens inntekt ikke er korrelert med samleindeksen for uformell politisk påvirkning, er personer som tilhører de laveste inntektskvartilene mer tilbøyelig til å skrive innlegg på internett med hensikt å forbedre samfunnet, sammenlignet med personer som tilhører høyeste inntektskvartil. Det å kontakte en politiker direkte for å påvirke en sak, er derimot mer vanlig blant personer med høyere utdanning. Det er ingen signifikant sammenheng mellom inntektsnivå og kontakter med en politiker.

Oppsummering

Ved å se på ulike former for både formell og uformell demokratisk deltakelse finner vi at ulike demografiske grupper benytter seg av forskjellige kanaler for demokratisk medvirkning. Mens kvinner er mer tilbøyelige til å avgi stemme ved valget, er menn i større grad medlem i et politisk parti. Menn er også mer tilbøyelige til å benytte seg av de uformelle politiske påvirkningskanalene sammenlignet med kvinner.

Ser vi på de sosiale bakgrunnsvariablene: utdanning og inntekt, finner vi at uavhengig av hvilken form for demokratisk deltakelse vi ser på, er personer med høyere sosioøkonomisk status mer aktive i de forskjellige kanalene for demokratisk medvirkning. Personer med høyere utdanning og inntekt har høyere valgdeltakelse, er oftere medlem av et politisk parti, i større grad er aktive medlemmer i en arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon og har større tilbøyelighet til å utøve uformell politisk påvirkning.

Ved å kontrollere for relevante bakgrunnsvariabler i en multivariat analyse, finner vi likevel at sammenhengen mellom inntekt og demokratisk medvirkning ikke er like sterk. Det er ingen signifikant sammenheng mellom inntekt og sannsynligheten for å være medlem i et politisk parti eller for å utøve uformell politisk påvirkning. Ser vi på delkomponentene i den uformelle politiske påvirkningen, finner vi videre at personer som tilhører laveste inntektskvartil er mer tilbøyelige til å delta politisk på internett. Også den positive sammenhengen mellom sosioøkonomisk bakgrunn og aktivt medlemskap i en arbeidstaker- eller yrkesorganisasjon forsvinner når vi kontrollerer for andre bakgrunnsvariabler.

8. Tilhørighet og ensomhet

Verken tillit, sosial deltaking eller støtte er noen garanti mot ensomhet og en opplevelse av utenforskap. Ensomhet kan defineres som en negativ, følelsesmessig opplevelse som springer ut av misforholdet mellom kvantiteten og kvaliteten på de sosiale relasjonene individet faktisk har, og de som individet ønsker å oppnå (De Jong Gierveld mfl. 2006). Det er også vanlig å gjøre et skille mellom to typer ensomhet, emosjonell og sosial. Den første typen kan knyttes til fraværet av en emosjonell tilknytning, til mangelen på nærhet og fellesskap med «den ene», som regel en partner eller kjæreste. Den andre typen ensomhet har mer med fravær av et større sosialt fellesskap å gjøre, slik som savnet av kontakt med venner, arbeidskolleger eller andre (Barstad 2014a: 304).

Det er lite å hente av informasjon om dette i levekårsundersøkelsene. Et enkeltstående spørsmål om ensomhet, om en har vært plaget av følelser av ensomhet de siste 14 dager, har blitt stilt som en del av spørsmålsbatteriet HSCL-25 i levekårsundersøkelsene om helse siden 1998. HSCL skal måle forekomsten av angst og depresjon i befolkningen. Spørsmålene er laget slik at de skal gi en pekepinn på forekomsten av psykiske problemer, og er ikke spesifikt rettet inn mot å måle ensomhet som problem. Det er grunn til å tro at konteksten som spørsmålet blir stilt innenfor, i dette tilfellet mentale helseproblemer, vil påvirke svarene, men det er vanskelig å si i hvilken retning. Spørsmålet er stilt som del av det postale vedlegget. Det er en fordel siden ensomhet er et følsomt tema som en neppe kan forvente at alle vil svare ærlig på, eller like å bli spurt om, i et intervju. På den annen side er det et større frafall i den postale delen av undersøkelsen enn i den intervjubaserte, som gjør at tallenes representativitet er mer usikker. Fraffallet er særlig stort blant personer med lav utdanning.

Alt i alt er det derfor grunn til å understreke at tallene og analysen som presenteres i dette kapitlet har et sterkere innslag av usikkerhet enn det som kommer fram i de øvrige kapitlene. På den annen side ligner spørsmålet som blir stilt i levekårsundersøkelsene om helse mye på vanlige spørsmål om ensomhet som har blitt stilt i andre undersøkelser (for eksempel dette fra Levekårsundersøkelsen 1995: «Hender det ofte, av og til, sjelden eller aldri at du føler deg ensom», se Barstad 2000).

Problemet med å spørre om ensomhet direkte er at ensomhet kan oppfattes som stigmatiserende, og at det å bekrefte at en føler seg ensom innebærer å innrømme en form for «svakhet» som en helst vil skjule.

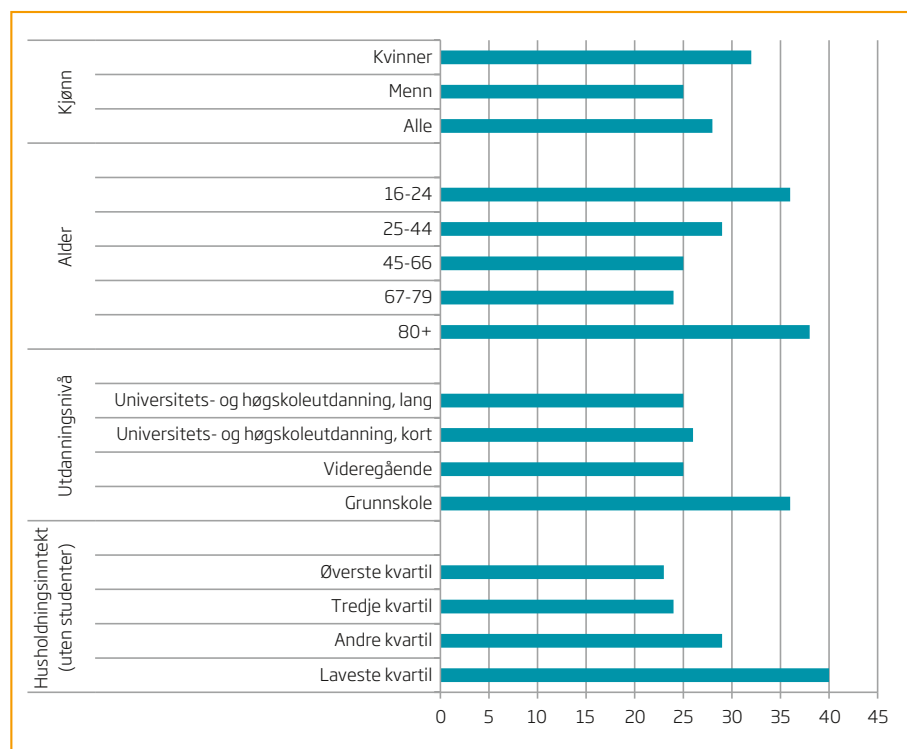
Hvis det er tilfelle kan det bidra til underrapportering. Et annet problem kan være at innholdet i ensomhetsbegrepet forstås på forskjellige måter. Noen forskere har derfor utviklet sammensatte mål (skalaer), der ordet ensomhet ikke blir brukt. To av de mest kjente skalaene for måling av ensomhet er *De Jong Gierveld Scale* og *UCLA Loneliness Scale*. Begge finnes i ulike varianter. De Jong Gierveld-skalaen er blant annet utviklet i form av et batteri på seks påstander som en skal vurdere gyldigheten av. Tre av dem er positivt formulert, eksempelvis: «Det er mange mennesker som jeg kan stole på fullstendig», mens tre er negativt formulert, slik som: «Jeg savner å ha mennesker rundt meg». De Jong Gierveld skalaen er utviklet med tanke på å måle, og skille mellom, emosjonell og sosial ensomhet, i motsetning til UCLA Loneliness Scale. Den sistnevnte skalaen finnes også i forskjellige varianter, fra den opprinnelige med 20 spørsmål ned til de helt korte med fire eller tre spørsmål. Utgaven med bare tre spørsmål kalles «The Three-Item Loneliness Scale» (T-ILS). Spørsmålene er: 1) Hvor ofte føler du deg isolert fra andre?, 2) Hvor ofte føler du, at du savner noen å være sammen med?, 3) Hvor ofte føler du deg holdt utenfor? Svaralternativene er «sjelden», «en gang i blant» og «ofte» (Lasgaard og Friis 2015). Dette gir en skår for ensomhet som varierer fra 3 til 9. Kort-versjonen har vist seg å ha høy korrelasjon med langversjonen (se referanse hos Lasgaard og Friis 2015). Vi skal seinere kort vurdere om nyere forskning tyder på at bruk av andre typer spørsmål om ensomhet gir vesentlig forskjellige resultater enn det vi kommer fram til her.

Hvor mange, og hvem, er ensomme?

28 prosent av den voksne befolkningen (16+ år) oppga i 2012 at de hadde vært litt, ganske mye eller veldig mye plaget av følelser av ensomhet i løpet av en 14-dagers periode. 7 prosent hadde vært ganske mye eller veldig mye plaget. Opplevelser av ensomhet, i milde eller sterkere varianter, ser med andre ord ut til å være nokså utbredt i befolkningen. Men dette er følelser som er mer karakteristiske for noen grupper i befolkningen enn andre. Som Figur 26 viser, er kvinner noe oftere litt eller mye plaget enn menn. Sammenhengen med alder er u-formet, andelen er høyest blant de unge under 25 år og blant de eldste, 80+. Ser vi på kvinner og menn separat, finner vi at aldersforskjellen i hovedsak er å finne blant kvinner. Hele 42 prosent av de yngste kvinnene oppgav at de var plaget av ensomhet i løpet av 14-dagersperioden, og 15 prosent var mye plaget. Tilsvarende tall for de eldste kvinnene, 80+, var 45 og 6 prosent. Vi ser også at ensomheten er mer utbredt blant personer med grunnskoleutdanning enn blant dem som har videre-

gående og høyere utdanning, Det er en tydelig sammenheng med husholdningsinntekt⁹, forekomsten av ensomhet synker med stigende husholdningsinntekt opp til 4. kvartil. Forskjellen mellom laveste og høyeste inntektskvartil er betydelig (17 prosentpoeng).

Figur 26. Andel som har vært litt, ganske mye eller veldig mye plaget av følelse av ensomhet de siste 14 dager. Befolkningen 16 år og over. 2012. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012, selvutfyllingskjema. Statistisk sentralbyrå

Igjen skal vi se om disse forskjellene endrer seg når vi bringer inn flere demografiske og sosiale egenskaper som kan påvirke opplevelsen av ensomhet, i en multivariat analyse. Som Tabell 16 viser, får vi nå et annet bilde av de sosiale forskjellene. Verken utdanning eller inntekt er, alt annet likt, forbundet med risikoen for å oppleve ensomhet. Isteden ser vi at det bare er variablene som måler sosial integrasjon, i forhold til arbeidsmarkedet og i forhold til å bo med partner og barn, som gir signifikante utslag. Det er framfor alt enslige uten barn som er plaget av ensomhetsfølelse; utslaget er særlig sterkt hos menn. Oddsen for å være plaget av ensomhet er hele 10 ganger så høy blant enslige menn

⁹ Når vi sammenligner personer som tilhører ulike husholdningsinntektskvartiler, har vi ekskludert respondenter som oppgir at de er studenter

sammenlignet med referanse kategorien menn i parforhold (uten barn). Arbeidsledige og uføre har også betydelig høyere odds enn heltids yrkesaktive for å være plaget av ensomhet, selv når det kontrolleres for inntekt, utdanning og husholdningstype. Vi ser også en forholdsvis svak, men likevel signifikant, sammenheng mellom å jobbe deltid og oppleve ensomhet, i tråd med det vi fant i kapitlet om sosial støtte.

Tabell 16. Sammenhengen mellom å være litt, ganske mye eller veldig mye plaget av ensomhet og ulike bakgrunnsfaktorer. Befolkningen 16 år og over. 2012. Oddsrat

	Alle	Menn	Kvinner
Kjønn (Ref: mann)			
Kvinne	1,35 **		
Alder (Ref: 45-66 år)			
16-24 år	0,73	0,76	0,75
25-44 år	1,28	1,25	1,32
67-79 år	0,69	0,57	0,89
80 år og over	0,89	0,70	1,25
Innvandrere (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land etc.	1,05	0,61	1,62
Asia, Afrika og Latin-Amerika etc.	1,33	1,53	1,17
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	0,79	0,89	0,70
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	0,89	1,12	0,74
Tettsted med 100 000 innbyggere	0,96	0,97	0,95
Ikke oppgitt	1,09	0,74	1,09
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	1,05	0,81	1,21
Videregående	0,88	0,64 *	1,01
Universitet og høyskole, høyere nivå	0,99	0,82	1,07
Ikke oppgitt	0,59	0,54	0,59
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil	0,94	0,84	1,09
2.kvartil	0,97	0,87	1,22
3.kvartil	0,82	0,82	0,86
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))			
Yrkesaktiv deltid	1,53 *	1,36	1,49
Arbeidsledig	2,93 **	3,66 **	2,22
Student	0,98	0,50 *	1,51
Pensjonist (alder eller afp)	1,38	1,76	1,10
Ufør	3,11 **	5,65 **	2,22 *
Ikke oppgitt/annen	1,38	2,40	1,14

	Alle	Menn	Kvinner
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)			
Par med barn	1,02	1,28	0,87
Enslige uten barn	5,78 **	10,08 **	3,57 **
Enslige forsørgere	2,67 **	4,87 **	1,85 *

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012, selvutfyllingsskjema. Statistisk sentralbyrå

Vi kan likevel ikke helt avskrive betydningen av den sosiale lagdelingen. Som vist i tabell A.5, er både lav inntekt og lav utdanning forbundet med økt risiko for ensomhet i modeller som bare inkluderer de demografiske variablene. Sammenhengen med utdanning forsvinner når kjennetegn ved integrasjonen på arbeidsmarkedet (selvdefinert økonomisk status) tas inn i analysen, mens sammenhengen med inntekt ikke lenger er signifikant når det tas hensyn til at de med lavest inntekt ofte er enslige (jfr. kapitlet om sosial deltaking, der vi fant en sterk sammenheng mellom inntekt og status som samboer eller gift). Det ser med andre ord ut til at den klare sammenhengen mellom inntekt og ensomhet, vist i Figur 26, skyldes at lavinntektsgruppen både har en overrepresentasjon av enslige og av personer med en perifer tilknytning til arbeidsmarkedet.

Noe overraskende, tatt i betraktning det vi tidligere har funnet i denne rapporten om innvandrernes sosiale deltaking og støtte, er det ingen signifikant sammenheng mellom ensomhet og status som innvandret, heller ikke i modeller som bare kontrollerer for demografiske egenskaper. Forskjellen går likevel i den forventede retningen, altså mer utbredte følelser av ensomhet i innvandrerbefolkningen. Når vi ikke finner signifikante effekter, kan forklaringen være at vi her bruker det postale utvalget i levekårsundersøkelsen, altså et skjema som intervjuobjektene skulle fylle ut selv og sende inn. Frafallet er høyere i denne delen av undersøkelsen, og siden innvandrerne i utgangspunktet er få, kan et ytterligere frafall få store konsekvenser for representativiteten.

En innvending mot den foreliggende analysen er at den favner for vidt, og at vi heller bør se på dem som opplever sterk ensomhet, altså de som oppgir at de er ganske mye eller veldig mye plaget av ensomhet. Vi har derfor gjort en tilsvarende analyse som i Tabell 16, men med andelen som er mye plaget som avhengig variabel. Resultatene blir ikke vesentlig forskjellige fra Tabell 16, med ett unntak: Når vi tar for oss dem som er mye plaget, har husholdningsinntekt signifikant betydning (tall ikke vist). Både de som tilhører laveste og nest laveste kvartil er oftere sterkt plaget

av ensomhet enn de som tilhører den rikeste fjerdedelen av befolkningen (OR henholdsvis 1.8 og 2.3). Status som enslig slår noe mindre ut for dem som er mye plaget, men husholdningstype er fremdeles den av bakgrunnsvariablene som bidrar desidert mest til å forklare variasjonene i ensomhetsopplevelse. Betydningen av selvdefinert økonomisk status er omtrent den samme i de to modellene, men yrkesaktivitet på deltid har mest å si for den sterke ensomheten.

Hvordan står disse funnene seg i forhold til annen forskning? Vrålstad (2012b) bruker det samme spørsmålet som vi gjør her, men hentet fra Levekårsundersøkelsen 2008. Hun rapporterer, i tråd med resultatene i Tabell 16, at det ikke er noen sammenheng mellom utdanning, lavinntekt og ensomhet, «alt annet likt». Derimot finner hun at sosialhjelpsmottakere er betydelig mer ensomme enn andre, og at denne forskjellen er signifikant, selv ved kontroll for en rekke andre egenskaper av demografisk og sosial art. I tillegg viser hun at dårlig egenvurdert helse er korrelert med større risiko for ensomhet, det samme gjelder status som innvandrer.

Hva så med studier som spør om ensomhet på andre måter? La oss først se nærmere på undersøkelser som analyserer svar på spørsmål om hvor ofte en opplever ensomhet (Barstad 2000; Thorsen og Clausen 2009; Nicolaisen og Thorsen 2014a). Thorsen og Clausen (2009) baserer seg på LOGG-undersøkelsen fra 2007. Ifølge denne undersøkelsen utgjør de som oppgir at de er ensomme ofte eller av og til vel en femtedel (21 prosent) av befolkningen. I en multivariat analyse finner de at andelen ensomme er relativt høy blant kvinner, enslige, personer med dårlig helse og med manglende yrkestilknytning. Inntekt hadde ingenting å si i seg selv, men ensomheten var noe mer utbredt blant de lavt utdannede. «De forholdene som har sterkest forklaringskraft, er samboerskap og helsetilstanden» (Thorsen og Clausen 2009: 77). Dette stemmer godt overens med resultatene fra vår analyse, med unntak av utdanningens betydning. Nicolaisen og Thorsen (2014a) analyserer også spørsmålet om hvor hyppig en opplever ensomhet, hentet fra LOGG-undersøkelsen 2007, men med et mindre sett av forklaringsvariable enn i den tidligere analysen (verken utdanning eller inntekt var med). I denne undersøkelsen hadde partnerstatus mest å si for ensomhet, etterfulgt av subjektiv helse. Barstad (2000) finner, i en analyse basert på Levekårsundersøkelsen 1995, at personer som ofte er ensomme er kjennetegnet av at de har lav utdanning og lav inntekt, men at denne sammenhengen bare er signifikant for kvinner. Arbeidsledige kvinner er oftere ensomme enn de heltids yrkesaktive, mens det ikke er noen forskjell blant menn.

Når partnerstatus og andre indikatorer på mangelfull integrasjon tas inn i modellen, forsvinner sammenhengen med inntekt. Blant kvinner er likevel lav utdanning fortsatt korrelert med risikoen for ensomhet, og kvinner utenfor arbeidslivet er mere ensomme enn heltids yrkesaktive. Partnerstatus framtrer også i denne analysen som den suverent sterkeste risikofaktoren for ensomhet, og særlig (som vi finner også her) blant menn.

Alt i alt ser det ut til at nyere norske undersøkelser, der en spør direkte om hvor hyppig ensomheten oppleves, stort sett bekrefter funnene i dette kapitlet. Det må imidlertid tas forbehold for at resultatene i Tabell 16 kunne endret seg om vi hadde trukket inn flere forklaringsfaktorer. Vi kan, som tidligere presisert, ikke trekke noen slutninger om kausalitet. En annen undersøkelse fant for eksempel at sammenhengen mellom yrkestilknytning og ensomhet forsvant når det ble kontrollert for både fysisk og mental helse (Thorsen og Blekesaune 2006). Samtidig bør en også være oppmerksom på faren for å «kontrollere bort» viktige sammenhenger.

Panelundersøkelser, der en følger de samme personene over tid, gir et bedre grunnlag for å trekke slutninger om årsaksforhold enn tverrsnittsundersøkelser, som vi bruker i denne rapporten. I en av de få undersøkelsene med bruk av paneldata i norsk sammenheng (NorLag), ble det gjort en analyse av hvilke faktorer som kunne forklare insidensen av ensomhet, altså at ikke-ensomme utviklet seg til å bli ensomme. Over en fem-årsperiode, begrenset til aldersgruppen 40-80, ble det vist at det særlig var endringer i partnerstatus som predikerte insidensen av ensomhet. Skilsmisse i aldersgruppen 40-59 år var assosiert med høyere odds for å utvikle ensomhet i løpet av femårsperioden blant kvinner, men ikke blant menn. På den annen side var dødsfall hos partneren sterkt forbundet med økt risiko for å bli ensom blant 60-80-åringene, og særlig for menn. Men verken utdanningsnivå på T1 eller endringer i helsetilstand eller sysselsettingsstatus fra T1 til T2 predikerte insidensen av ensomhet (Nicolaisen og Thorsen 2014b).

Men hva så med undersøkelser som ikke spør direkte om ensomhet, men heller indirekte, med bruk av forskjellige typer skalaer? I en dansk undersøkelse, med bruk av den såkalte «Three-Item Loneliness Scale» (T-ILS) som vi nevnte innledningsvis, kom en fram til at de ensomme utgjorde snaut 5 prosent av befolkningen i region Midtjylland. I en analyse av dette materialet var det framfor alt arbeidsmarkedstilknytningen som hadde betydning, med langt høyere risiko for ensomhet blant de arbeidsledige

og førtidspensjonerte. Også sivilstand (ikke gift) og lav utdanning korrelerte med risikoen for ensomhet. I denne analysen ble det ikke kontrollert for inntekt eller innvandring.

Et annet alternativ er De Jong Gierveld Loneliness Scale. En studie som sammenlignet resultatene med bruk av denne skalaen med et enkelt og direkte spørsmål om ensomhet, fant visse variasjoner. Ved bruk av De Jong Gierveld skalaen framstod menn som noe mer ensomme enn kvinner i yngre aldersgrupper, og utbredelsen av ensomhet steg nokså jevnt med alderen. Ved bruk av det direkte spørsmålet var kvinner mer ensomme enn menn, og sammenhengen med alder var u-formet (når en inkluderte både de som var ensomme ofte og de som svarte av og til). Helse var en viktigere forklaringsfaktor ifølge De Jong Gierveld skalaen enn ifølge det direkte ensomhetsspørsmålet (Nicolaisen og Thorsen 2014a). En fersk studie av 11 europeiske land, inkludert Norge, med bruk av De Jong Gierveld-skalaen, viser at ensomheten korrelerer med partnerstatus, utdanningsnivå (økende utdanningsnivå reduserte risikoen), økonomiske vansker i husholdet (forbundet med økt ensomhet) og dårlig egenvurdert helse. Sysselsetting har ingen selvstendig effekt, etter kontroll for økonomiske vansker og subjektiv helse (Hansen og Slagsvold 2015).

Som vist spriker funnene i nyere forskning en del, avhengig av faktorer som hvordan ensomheten blir målt, hvilke variable som tas inn i analysen og bruk av tverrsnittsdata versus paneldata. Likevel er det visse resultater som går igjen, ikke minst betydningen av parforholdet, som også er et hovedfunn i vår analyse. Alt i alt er det ikke store avvik mellom det vi har funnet og hva annen forskning har kommet fram til. Det største unntaket er betydningen av å være innvandrer. Innvandring er riktignok ofte ikke med som egen variabel i annen forskning, men på grunnlag av relevant forskning i Norge (blant annet Blom 2008), er det grunn til å tro at vi ikke har klart å fange opp innvandrings reelle betydning for opplevelsen av ensomhet.

Oppsummering

Ensomhet er mer utbredt blant personer med grunnskoleutdanning enn blant dem som har videregående og høyere utdanning, og forekomsten synker med stigende husholdningsinntekt. Verken utdanning eller inntekt er imidlertid, når man kontrollerer for andre demografiske og sosiale kjennetegn, forbundet med risikoen for å være litt eller mye plaget av følelser av ensomhet i løpet av en 14-dagersperiode. Sammenhengen med utdanning forsvinner når kjennetegn ved integrasjonen på arbeids-

markedet tas inn i analysen, mens sammenhengen med inntekt ikke lenger er signifikant når det tas hensyn til at de med lavest inntekt ofte er enslige. Dette er da også hovedforskjellen fra andre analyser i denne rapporten, nemlig at husholdningstype slår så sterkt ut, og framfor alt for menn. Oddsene for å være plaget av ensomhet er hele 10 ganger så høy blant enslige menn sammenlignet med referansekategorien menn i parforhold uten barn. Arbeidsledige og uføre har også betydelig høyere odds enn heltids yrkesaktive for å være plaget av ensomhet; det er også en viss effekt av å jobbe deltid. Hvis vi velger det å være mye plaget av ensomhet som avhengig variabel, er resultatene stort sett de samme, men i dette tilfellet finner vi også et utslag for husholdningsinntekt. Både de som tilhører laveste og nest laveste kvartil er oftere sterkt plaget av ensomhet enn de som tilhører den rikeste fjerdedelen av befolkningen, alt annet likt.

9. Barns sosiale relasjoner

Barn og unges sosiale relasjoner er ikke bare viktig i seg selv, men også fordi det legger grunnlaget for barnas fremtidige evner og muligheter til sosiale relasjoner. Statistikk over sosiale relasjoner blant barn er ikke like tilgjengelig som for voksne. Utvalget til levekårsundersøkelsene dekker personer som er 16 år og over, og dermed ikke barn og unge under 16 år. Enkelte levekårsundersøkelser har likevel inkludert visse levekårsspørsmål om barn og unge i selve undersøkelsen som blir besvart av de husholdningene i utvalget som har barn, eller i form av et postalt skjema som blir sendt ut til husholdninger med barn og unge.

For å kartlegge barns sosiale relasjoner, har vi utnyttet spørsmålene til eller om barn i Levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt 2012 og Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Disse spørsmålene går kun til de av husholdningene som har barn. For noen av spørsmålene får vi et noe svakt observasjonsgrunnlag når vi undersøker sosioøkonomiske forskjeller i sosiale relasjoner fordi antallet barn i utvalget er begrenset. Videre er de fleste spørsmålene vedrørende barns levekår stilt til respondenten i undersøkelsen og ikke barnet selv. Det kan derfor være at resultatene vil avvike noe fra resultatene vi ville fått dersom barnet selv svarte.

Tidligere forskning viser at foreldres sosioøkonomiske ressurser har en innvirkning på barns sosiale relasjoner (Bø og Schiefloe 2007). I dette kapittelet tar vi for oss hvordan sosioøkonomiske forskjeller, som høyeste utdanningsnivå i husholdningen og husholdningsinntekt per forbruksenhet blant barnefamiliene, henger sammen med hindringer for sosial deltakelse, faktisk sosial deltakelse, sosial støtte og ensomhet. Selv om noen av resultatene er usikre, er tendensen at barn som vokser opp i husholdninger med mindre tilgang til sosioøkonomiske ressurser har svakere sosiale relasjoner enn andre.

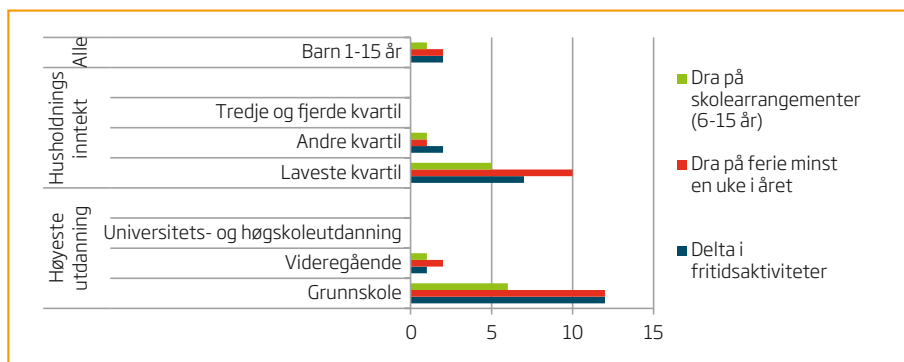
Økonomiske barrierer for sosial deltakelse

De færreste barnefamilier opplever økonomiske hindringer for barnas sosiale deltakelse. To prosent av alle barnefamilier med barn i alderen 1-15 år oppgir at de ikke har råd til å la barna delta i regelmessige fritidsaktiviteter som idrett, korps eller band, barne- og ungdomsorganisasjoner, speideren eller liknende. For en tilsvarende andel av barnefamilier er barnet av økonomiske årsaker forhindret i å dra på ferie minst en uke i

løpet av et år. Andelen barnefamilier med barn i skolepliktig alder hvor barna er forhindret i å dra på skolearrangementer grunnet dårlig økonomi er noe lavere.

Figur 27. Barn hindret i sosial deltakelse av økonomiske årsaker, etter husholdningsinntekt og husholdningens høyeste utdanningsnivå. Barnefamilier med barn i alderen 1-15 år. 2014. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014. Statistisk sentralbyrå.

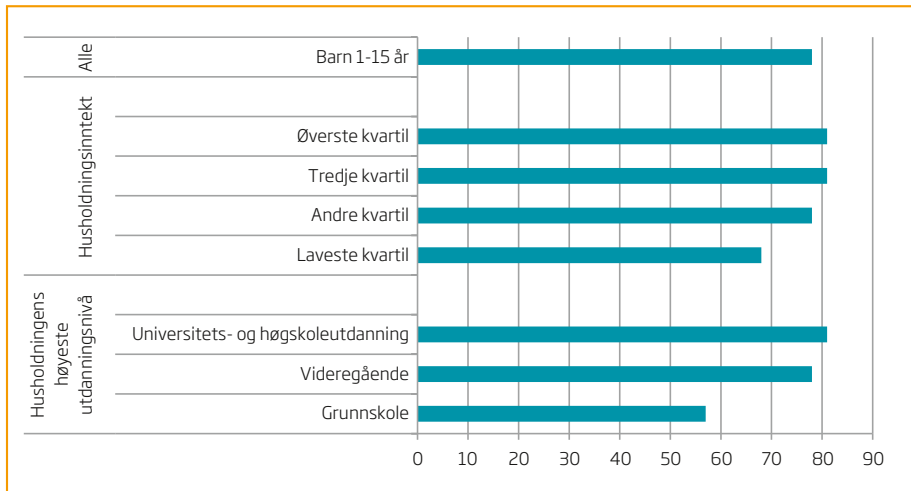
Selv om andelen er begrenset, er det fortsatt noen barnefamilier som møter økonomiske barrierer for barnas sosiale deltakelse. Som

Figur 27 viser, har økonomiske barrierer for sosial deltakelse sammenheng med husholdningsinntekt og utdanningsnivå i husholdningen. Blant barnefamilier som tilhører tredje og fjerde inntektskvartil er det knapt noen barnefamilier som har rapportert at de møter økonomiske hindringer for sosial deltakelse. Blant barnefamilier som tilhører laveste inntektskvartil gjelder dette fem til ti prosent. Den samme tendensen finner vi når vi ser på forskjeller i utdanningsnivå. Blant barnefamilier med universitets- eller høyskoleutdanning er det også knapt noen som er hindret økonomisk i å delta. Blant barnefamilier hvor høyeste fullførte utdanningsnivå er grunnskole, er det derimot mer enn en av ti som ikke deltar i fritidsaktiviteter og drar på ferie. Seks prosent av barnefamilier med lavt utdanningsnivå kan ikke sende barna på skolearrangementer grunnet dårlig økonomi. Forskjellene er statistisk signifikante.

Sosial deltakelse fallende med sosioøkonomisk status

For å måle sosial deltakelse blant barn har vi sett på barns samvær med venner og barns deltakelse i regelmessige fritidsaktiviteter som idrett, spille i korps eller band, barne- og ungdomsorganisasjoner, speideren og lignende.

Figur 28. Barn deltar regelmessig i fritidsaktiviteter, etter husholdningsinntekt og husholdningens høyeste utdanningsnivå. Barnefamilier med barn i alderen 1-15 år. 2014. Prosent

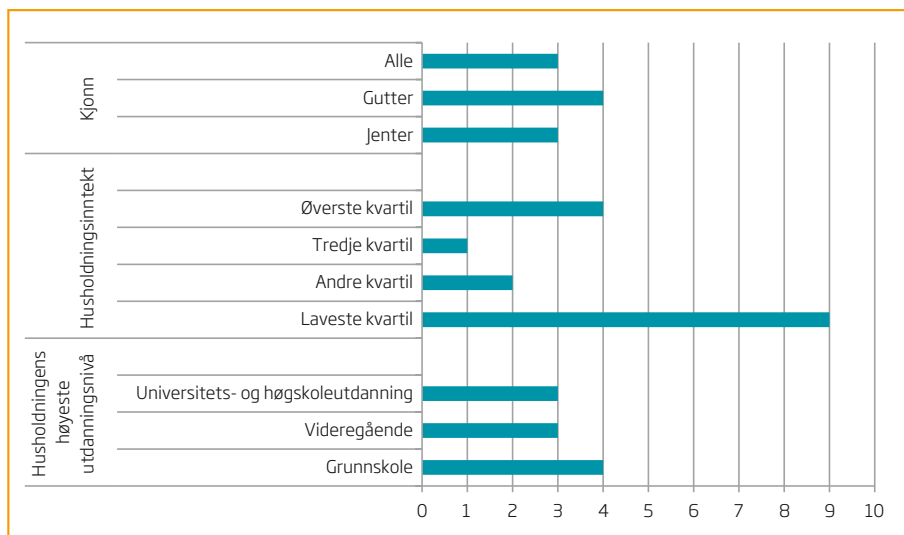
Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014. Statistisk sentralbyrå.

Nær åtte av ti barn i alderen 1-15 år deltok regelmessig i fritidsaktiviteter i 2014. Som Figur 28 viser, er også deltakelsen i regelmessige fritidsaktiviteter til en viss grad avhengig av husholdningens inntekt og utdanningsnivå. Deltakelse i fritidsaktiviteter øker fra 68 prosent blant barn i husholdningene som tilhører laveste inntektskvartil til 81 prosent blant barn som tilhører tredje og fjerde kvartil. Seks av ti barn som bor i en husholdning hvor grunnskole er høyeste utdanningsnivå deltar i fritidsaktiviteter. For barn som bor i husholdninger med universitets- eller høyskoleutdanning gjelder dette åtte av ti.

Indikatoren som måler samvær med venner viser andelen barn som har lite vennekontakt, det vil si at de er sammen med venner på fritiden sjeldnere enn ukentlig. Kun tre prosent av barn i alderen 6-15 år har så lite vennekontakt. Tidligere studier av barns sosiale relasjoner finner at jenter både har mer sosial kapital og større nettverk, sammenlignet med gutter (Bø og Schiefloe 2007). Også våre data viser at en noe større andel

gutter har lite vennekontakt (Figur 29), men forskjellen i forhold til jenter er liten og statistisk usikker.

Figur 29. Lite vennekontakt. Barn i alderen 6-15 år. 2012. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012. Statistisk sentralbyrå

I motsetning til deltakelse i fritidsaktiviteter, finner vi ingen signifikante forskjeller vedrørende sosialt samvær med venner når vi grupperer etter husholdningens høyeste utdanningsnivå, selv om våre data viser at barn i husholdninger med grunnskole som høyeste utdanningsnivå har en litt større andel med lite vennekontakt enn barn i husholdninger med høyere utdanningsnivå.

Sammenhengen mellom husholdningsinntekt og barn med lite vennekontakt er derimot tydelig. 9 prosent av barn i en husholdning som tilhører laveste inntektskvartil oppgir at de sjeldnere enn ukentlig er sammen med venner på fritiden. Til sammenligning gjelder dette 4 prosent av barn i husholdninger som tilhører høyeste inntektskvartil.

Barn i husholdninger med lav inntekt mer utsatt for mobbing og ensomhet

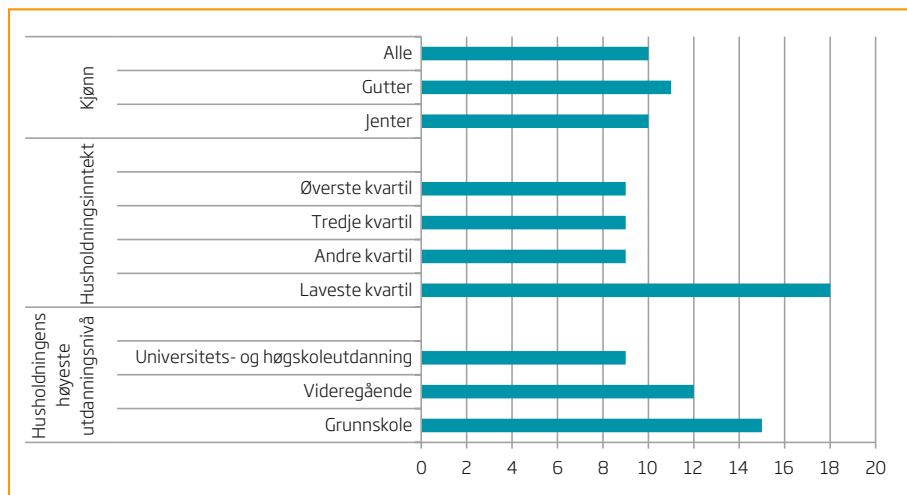
Manglende sosial støtte for barn er kartlagt ved å se på barn som er utsatt for mobbing og barn som mangler en venn de kan være fortrolige med. Indikatoren *utsatt for mobbing* gjelder barn i skolepliktig alder. Spørsmålet ble stilt til respondenter i Levekårsundersøkelsen om helse,

2012. Indikatoren *Uten en fortrolig venn* er derimot innhentet via postalt skjema, og dekker ungdom i alderen 13-15 år.

Annen norsk forskning har vist at ungdom i fattige familier oftere enn andre viser tegn på sosial isolasjon. Det er en overhyppighet av ungdom som føler seg ensomme, upopulære og uten nære relasjoner til jevnaldrende i disse familiene (Sletten 2011). Slike forskjeller kan ha betydning for hvordan det går senere i livet. Å være populær i ungdomsskolealder reduserer sjansen for marginalisering som ung voksen, selv ved kontroll for mental helse (Sletten 2013). Dette kan både skyldes at gode relasjoner til skolekamerater gir sterkere motivasjon for å fortsette på skolen, og at populariteten beskytter selvfølelsen.

Ett av ti barn oppga i 2012 at de har vært utsatt for mobbing. Det ser ut til at det å tilhøre en husholdning med lavere utdanningsnivå er forbundet med større grad av utsatthet for mobbing, selv om forskjellene ikke er signifikante (se Figur 30). Barn i husholdninger som tilhører laveste inntektskvartil er også mer utsatt for mobbing sammenlignet med barn med høyere husholdningsinntekt (henholdsvis 18 og 9 prosent, statistisk sikker forskjell).

Figur 30. Utsatt for mobbing. Barn i alderen 6 -15 år. 2012. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012. Statistisk sentralbyrå

Datagrunnlaget for ungdom i alderen 13-15 år er lite (236 observasjoner), og resultatene svært usikre når vi deler opp i undergrupper. Vi har derfor ikke med figurer hvor vi presenterer forskjeller i det å mangle en fortrolig

venn og det å være plaget av ensomhet. Vi vil likevel kort gjengi noen hovedtrekk for denne aldersgruppa, med forbehold for usikkerheten.

Nær en av ti ungdommer i alderen 13-15 år mangler en venn de kan snakke fortrolig med. Tallene indikerer at det å ikke ha en fortrolig venn er noe mer vanlig blant gutter enn blant jenter (selv om forskjellen ikke er statistisk sikker). I motsetning til mobbing, er det å mangle en fortrolig venn mer utbredt blant ungdom som tilhører en husholdning med universitets- eller høgskoleutdanning sammenlignet med ungdom som tilhører en husholdning med grunnskole som høyeste fullførte utdanning. Å mangle en fortrolig venn ser også ut til å være mer vanlig i de øverste inntektskvartilene.

Opplevelsen av ensomhet er i stor grad knyttet til sosiale relasjoner, eller mangelen på sosiale relasjoner, som vist i forrige kapittel. Det er derfor ikke så overraskende at mye av de samme tendensene vi har funnet i de foregående kapitlene, også kommer til uttrykk når vi ser på ensomhet. Hele tre av ti unge i alderen 13-15 år har vært plaget av en følelse av ensomhet de siste 14 dagene. Jenter i denne aldersgruppen er klart overrepresentert, nær fire av ti jenter oppgir at de har vært plaget av ensomhet, mot to av ti gutter.

Tallene tyder også på at ensomhet blant barn er noe høyere i husholdninger med lavere inntektsnivå, på samme måte som hos voksne. På den annen side er det liten forskjell etter utdanningsnivå.

Til tross for enkelte avvikende funn blant 13-15-åringene, som kan ha sammenheng med usikkerheten i datagrunnlaget, er helhetsinntrykket at barn og unge i familier med lavinntekt er mer utsatt for mobbing og for å føle seg ensomme enn andre, mens sammenhengen med utdanning er mindre entydig.

Oppsummering

Barns sosiale relasjoner henger sammen med familiens sosioøkonomiske bakgrunn. Både når vi ser på økonomiske barrierer for sosial deltakelse, faktisk sosial deltakelse, sosial støtte og ensomhet, kommer barn som bor i en husholdning med lav inntekt og lavt utdanningsnivå dårligere ut sammenlignet med barn som tilhører en husholdning med høy inntekt og høy utdanning.

Vedlegg A

Tabell A.1. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å være hindret i å delta sosialt og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2012. Oddsrate

	Oddsrate			
	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Kjønn (Ref: mann)				
Kvinne	1,41 **	1,37 **	1,27 **	1,23 **
Alder (Ref: 45-66 år)				
16-24 år	0,32 **	0,26 **	0,36 **	0,39 **
25-44 år	0,84 *	0,74 **	0,99	0,90
67-79 år	1,63 **	1,48 **	1,47 *	1,53 **
80 år og over	4,59 **	3,63 **	3,90 **	4,10 **
Innvandrere (Ref: Født i Norge)				
Nordiske og EU/EØS land	1,23	1,17	1,37	1,40 *
Asia, Afrika og Latin-Amerika	1,53 **	1,31	1,50 **	1,48 **
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)				
Sprettbygd, under 200 innbyggere	1,12	1,08	1,06	1,06
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	0,87	0,87	0,89	0,87
Tettsted med 100 000 innbyggere	0,95	0,94	0,95	0,97
Ikke oppgitt	1,25	1,19	1,10	1,11
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)				
Grunnskole	1,68 **	1,40 **	1,10	1,13
Videregående	1,19 *	1,09	1,00	1,01
Universitet og høyskole, høyere nivå	0,86	0,93	0,90	0,89
Ikke oppgitt	1,08	0,86	0,75	0,78
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)				
Laveste kvartil		2,26 **	1,71 **	1,66 **
2.kvartil		1,63 **	1,39 **	1,32 **
3.kvartil		1,21 *	1,08	1,04
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))				
Yrkesaktiv deltid			1,09	1,10
Arbeidsledig			2,11 **	2,17 **
Student			1,37	1,44
Pensjonist (alder eller afp)			1,66 **	1,79 **
Ufør			6,94 **	7,54 **
Ikke oppgitt			2,05 **	2,00 **

	Oddsrate			
	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)				
Par med barn				1,34 **
Enslige uten barn				0,96
Enslige forsørgere				1,69 **

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012. Statistisk sentralbyrå

Tabell A.2. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å være i parforhold og ulike bakgrunnsvariabler. Oddsrate. Befolkningen 16 år og eldre 2014.

	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Kjønn (Ref: mann)			
Kvinne	0,90	1,00	0,91
Alder (Ref: 45-66 år)			
16-24 år	0,09 **	0,13 **	0,15 **
25-44 år	0,83 **	1,09	0,85 *
67-79 år	0,90	1,15	0,74 *
80 år og over	0,26 **	0,47 **	0,21 **
Innvandrere (Ref: Født i Norge)			
Nordiske og EU/EØS land, USA, Canada, Australia og New Zealand	1,03	1,25	0,98
Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania utenom Australia og New Zealand, og Europa utenom EU/EØS	1,28	1,90 **	1,32
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)			
Spredtbygd, under 200 innbyggere	1,25 *	1,31 *	1,24 *
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	1,10	1,09	1,10
Tettsted med 100 000 innbyggere	0,87	0,77 **	0,87
Ikke oppgitt			
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)			
Grunnskole	0,45 **	0,63 **	0,49 **
Videregående	0,77 **	0,89	0,79 **
Universitet og høyskole, høyere nivå	0,98	0,79 *	0,96
Ikke oppgitt	0,44 **	0,55 *	0,45 **

	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)			
Laveste kvartil		0,14 **	
2.kvartil		0,37 **	
3.kvartil		0,62 **	
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))			
Yrkesaktiv deltid			1,40 **
Arbeidsledig			0,39 **
Student			0,39 **
Pensjonist (alder eller afp)			1,14
Ufør			0,54 **
Ikke oppgitt			1,55

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

Tabell A.3. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å ha noen å spørre om råd eller hjelp i minst 2 av 4 situasjoner og ulike bakgrunnsfaktorer. Forskjellige modeller. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsrat

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5
Kjønn (Ref: mann)					
Kvinne	1,30 *	1,31 *	1,42 **	1,42 **	1,47 **
Alder (Ref: 45-66 år)					
16-24 år	3,12 **	4,10 **	5,39 **	3,53 **	4,07 **
25-44 år	2,74 **	2,93 **	3,44 **	3,02 **	2,85 **
67-79 år	0,50 **	0,55 **	0,63 **	0,51 *	0,53 *
80 år og over	0,31 **	0,39 **	0,58 *	0,45 *	0,48 *
Innvandr (Ref: Født i Norge)					
Nordiske og EU/EØS land etc.	0,40 **	0,45 **	0,49 **	0,47 **	0,47 **
Asia, Afrika, Latin-Amerika etc.	0,16 **	0,20 **	0,24 **	0,23 **	0,21 **
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)					
Spredtbygd, under 200 innbyggere	0,78	0,83	0,82	0,80	0,79
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	0,74	0,77	0,74	0,74	0,74
Tettsted med 100 000 innbyggere	0,75	0,71	0,65 *	0,65 *	0,67 *
Ikke oppgitt					

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)					
Grunnskole		0,41 **	0,55 **	0,60 **	0,62 **
Videregående		0,72 *	0,82	0,86	0,87
Universitet og høyskole, høyere nivå		0,96	0,89	0,92	0,92
Ikke oppgitt		0,20 **	0,25 **	0,26 **	0,27 **
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)					
Laveste kvartil			0,33 **	0,40 **	0,47 **
2.kvartil			0,53 **	0,60 **	0,65 *
3.kvartil			0,92	0,98	0,98
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))					
Yrkesaktiv deltid				1,25	1,22
Arbeidsledig				0,46 *	0,49 *
Student				1,57	1,63
Pensjonist (alder eller afp)				1,02	1,03
Ufør				0,45 **	0,48 **
Ikke oppgitt				1,21	1,12
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)					
Par med barn					1,41
Enslige uten barn					0,71 *
Enslige forsørgere					0,60

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, 2014. Statistisk sentralbyrå

Tabell A.4. Logistisk regresjonsanalyse. Sammenhengen mellom å utøve uformell politisk påvirkning og ulike bakgrunnsvariabler. Befolkningen 16 år og over. 2014. Oddsratere

	Uformell politisk på- virkning	Innlegg i avis	Innlegg på Inter- nett	Kon- taktet politiker	Påvirke- gjen- nom frivillig arbeid	Demon- strert
Kjønn (Ref: mann)						
Kvinne	0,71 **	0,60 **	0,56 **	0,60 **	0,94	1,22
Alder (Ref: 45-56 år)						
16-24 år	0,68	0,45 **	1,47	0,41 **	0,95	1,19
25-44 år	0,81 *	0,63 **	1,68 **	0,69 **	0,82	0,73 *
67-79 år	1,09	0,97	0,66	1,12	1,39	0,75
80 år og over	0,31 **	0,47	0,00 **	0,30 **	0,36 *	0,10 **

	Uformell politisk påvirkning	Innlegg i avis	Innlegg på Internett	Kontaktet politiker	Påvirke gjennom frivillig arbeid	Demonstrert
Innvandrere (Ref: Født i Norge)						
Nordiske og EU/EØS land	0,74	1,03	1,08	0,46 **	0,71	1,08
Asia, Afrika og Latin-Amerika	0,67	0,74	1,03	0,74	0,62	1,33
Bostedsstrøk (Ref: tettsted med 20 000-99 999 innbyggere)						
Spreddbygd, under 200 innbyggere	1,55 **	1,19	0,86	1,65 **	1,61 **	0,95
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	1,28	1,12	0,91	1,10	1,33 *	0,98
Tettsted med 100 000 innbyggere	1,00	1,08	1,22	0,67 **	1,01	1,28
Ikke oppgitt						
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)						
Grunnskole	0,49 **	0,60 **	0,71 *	0,44 **	0,47 **	0,53 **
Videregående	0,57 **	0,69 **	0,95	0,63 **	0,56 **	0,54 **
Universitet og høyskole, høyere nivå	1,19	1,89 **	1,04	1,13	1,25	0,85
Ikke oppgitt	0,54	0,43	0,42	0,63	0,42	0,73
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)						
Laveste kvartil	0,95	1,03	1,60 **	0,84	0,82	0,82
2.kvartil	1,02	0,90	1,22	0,83	0,94	1,04
3.kvartil	0,94	0,81	1,15	0,85	0,91	0,84
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))						
Yrkesaktiv deltid	0,81	1,02	1,00	0,72 *	0,88	0,89
Arbeidsledig	1,63	2,05	1,21	1,33	1,21	0,37
Student	1,85 **	1,86 *	1,22	1,31	1,64 *	1,42
Pensjonist (alder eller afp)	0,77	1,25	0,51 *	0,78	0,73	0,78
Ufør	0,92	1,15	0,94	1,06	1,02	0,61
Ikke oppgitt	0,92	1,89	1,56	0,56	1,50	1,04
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)						
Par med barn	1,09	0,96	0,86	1,18	1,33 *	1,08
Enslige uten barn	1,04	0,82	1,07	0,98	1,20	1,30
Enslige forsørgere	1,35	1,27	1,49	1,20	1,06	0,76

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2014. Statistisk sentralbyrå

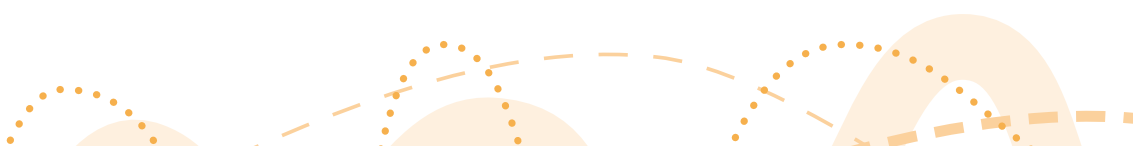
Tabell A.5. Logistisk regresjon. Sammenhengen mellom å være litt eller mye plaget av ensomhet og ulike bakgrunnsfaktorer. Ulike modeller. Befolkningen 16 år og over. 2012. Oddsratene

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5
Kjønn (Ref: mann)					
Kvinne	1,38 **	1,38 **	1,34 **	1,26 *	1,35 **
Alder (Ref: 45-66 år)					
16-24 år	1,57 **	1,43 *	1,22	1,46	0,73
25-44 år	1,13	1,15	1,06	1,22	1,28
67-79 år	0,93	0,89	0,82	0,86	0,69
80 år og over	1,75 **	1,56 *	1,27	1,42	0,89
Innvandrer (Ref: Født i Norge)					
Nordiske og EU/EØS land etc.	0,96	1,01	0,97	1,03	1,05
Asia, Afrika og Latin-Amerika etc.	1,28	1,24	1,10	1,17	1,33
Bostedsstrøk (Ref: tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere)					
Spredtbygd, under 200 innbyggere	0,84	0,80	0,77	0,74 *	0,79
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere	0,84	0,83	0,83	0,83	0,89
Tettsted med 100 000 innbyggere	1,04	1,07	1,04	1,05	0,96
Ikke oppgitt	1,16	1,15	1,09	1,04	1,09
Utdanning (Ref: Universitet og høyskole, lavere nivå)					
Grunnskole		1,58 **	1,43 **	1,25	1,05
Videregående		1,02	0,95	0,90	0,88
Universitet og høyskole, høyere nivå		0,96	0,99	0,97	0,99
Ikke oppgitt		0,79	0,70	0,67	0,59
Husholdningsinntekt (Ref: Høyeste kvartil)					
Laveste kvartil			1,77 **	1,48 **	0,94
2.kvartil			1,36 *	1,25	0,97
3.kvartil			0,96	0,90	0,82
Selvdefinert økonomisk status (Ref: Yrkesaktiv (heltid))					
Yrkesaktiv deltid				1,46 *	1,53 *
Arbeidsledig				3,05 **	2,93 **
Student				1,15	0,98
Pensjonist (alder eller afp)				1,28	1,38
Ufør				2,87 **	3,11 **
Ikke oppgitt				1,22	1,38

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5
Husholdningstype (Ref: Par uten barn)					
Par med barn					1,02
Enslige uten barn					5,78 **
Enslige forsørgere					2,67 **

*Signifikant på >0.05 ** Signifikant på >0.01.

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse 2012, selvutfyllingsskjema. Statistisk sentralbyrå

Litteraturreferanser

Agestad, C., Johannesen, H. A., Tynes, T., Gravseth, H. M. og Sterud, T. (2014): *Work-related psychosocial risk factors for long-term sick leave. A prospective study of the general working population in Norway.* JOEM, 56 (8), 787-793.

Aardal, B. og Bergh, J. (2015): *Valg og velgere. En studie av stortingsvalget 2013.* Oslo: Cappelen Damm AS Akademisk.

Ailshire, J. A. og Burgard, S. A. (2012): *Family relationships and troubled sleep among U. S. adults: Examining the influences of contact frequency and relationship quality.* Journal of Health and Social Behavior, 53 (2), 248-262

Allardt, E. (1975): *Att ha, att vara, att älska. Om välfärd i Norden.* Lund: Argos Förlag.

Allardt, E. (1993): «Having, loving, being: An alternative to the Swedish model of welfare research”. S. 88-94 i Sen, A. og Nussbaum, M. (red.): *The Quality of Life.* Oxford: Clarendon.

Allardt, E. (1998): *Det goda samhället: Välfärd, livsstil och medborgardygder.* Tidsskrift for Velferdsforskning, 1 (3), 123-133.

Arnesen, S., Folkestad, B. og Gjerde, S. (2013): *Frivillig deltakelse i Norden – et komparativt perspektiv.* Rapport 2013: 2, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

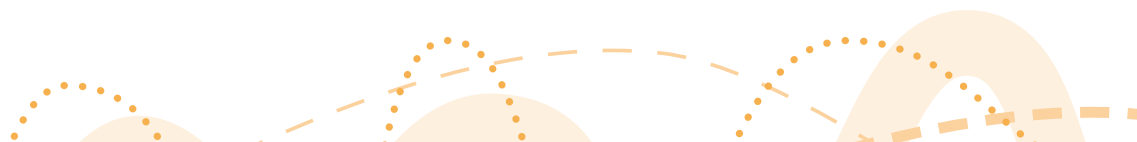
Amdam og Vrålstad (2014): *Levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt 2012.* Dokumentasjonsrapport, Notater 2014/3, Statistisk Sentralbyrå (www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/attachment/159601?ts=143bdd4f9c0).

Barstad, A. (2000): Hvem er de ensomme og isolerte? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 3 (2), 67-84.

Barstad, A. (2004): Få isolerte, men mange er plaget av ensomhet. *Samfunnsspeilet* 5/2005, 19-26.

- Barstad, A. (2008): *Changing welfare, living conditions and social integration*. Series of dissertation submitted to the Faculty of Social Sciences, University of Oslo, No. 141. Oslo: Unipub.
- Barstad, A. (2009a): Begeistring - bare for de unge? *Samfunnsspeilet*, 23 (1), 110-111.
- Barstad, A. (2009b): Gode venner - sjeldne fugler? *Samfunnsspeilet*, 23 (1), 69-73.
- Barstad, A. (2012): Tilfreds med livet? Samlivet betyr mer for kvinner enn for menn. *Samfunnsspeilet*, 26 (3), 19-26
- Barstad, A. (2014a): *Levekår og livskvalitet. Vitenskapen om hvordan vi har det*. Oslo: Cappelen-Damm Akademisk.
- Barstad, A. (2014b): Equality is bliss? Relationship quality and the gender division of household labor. *Journal of Family Issues*, 35 (7), 972-992.
- Barstad, A. og Sandvik, L. (2015): Deltaking, medvirkning, støtte, tillit og tilhørighet. Forslag til indikatorsett for sosiale relasjoner. Notat skrevet på oppdrag av Helsedirektoratet. Upublisert.
- Baumeister, R.F. og Leary, M.R. (1995): The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin* 1995, 497-529.
- Blom, S. (2008): «Sosial kontakt utenom familien (venner og naboer)», s. 54-84 i Blom, S. og Henriksen, K. (red.); *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Statistisk sentralbyrå: Rapporter 5/2008.
- Bourdieu, P. (1986): "The forms of capital", s. 241-258 i Richardson, J. G. (red.); *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Böhnke, P. (2008): Are the poor socially integrated? The link between poverty and social support in different welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 18 (2), 133-150
- Bø, I. og Schiefloe, P.M. (2007): *Sosiale landskap og sosial kapital*. Innføring i nettverkstenkning. Oslo: Universitetsforlaget.

Cacioppo, J.T. og Patrick, W. (2008): Loneliness. Human Nature and the Need for Social Connection. New York: W.W. Norton.

Cacioppo, J. T. og Cacioppo, S. (2014): Social Relationships and Health: The Toxic Effects of Perceived Social Isolation. *Soc Personal Psychol Compass*, 8(2), 58–72

Chapman, B. og Guven, C. (2014): Revisiting the relationship between marriage and well-being: Does marriage quality matter? *Journal of Happiness Studies*, published online 31. December 2014

Christakis, N.A. og Fowler, J.H. (2009): Connected. The Surprising Power of Our Social Networks and How They Shape Our Lives. New York: Little, Brown and Company

Clench-Aas, J., Rognerud, M. og Dalgard, O. S. (2009): Levekårsundersøkelsen 2005. Psykisk helse i Norge. Tilstandsrapport med internasjonale sammenligninger. Folkehelseinstituttet, rapport 2009: 6.

Cobb, S. (1976): *Social support as a moderator of life stress*. *Psychosomatic Medicine*, 38 (5), 300-313.

Cohen S. og Janicki-Deverts, D. (2009): *Can we improve our physical health by altering our social networks?* *Perspectives on Psychological Science*, 4, 375-38

Cruwys, T., Haslam, A. og Dingle, G. A. (2014): *The New Group Therapy*. *Scientific American Mind*, 25 (5), 60-63

Dahl, E., Fløtten, T. og Lorentzen, T. (2008): *Poverty Dynamics and Social Exclusion: An Analysis of Norwegian Panel Data*. *Journal of Social Policy*, 37, 231–249

Dahl, E. og Malmberg-Heimonen, I. (2010): *Social inequality and health: the role of social capital*. *Sociology of Health & Illness*, 32 (7), 1102-1119

Dahl, E., Bergsli, H. og Van der Wel, K. (2014): *Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt*. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultetet for samfunnsfag/Sosialforsk

Dan, S. D. (2008): *Flere betaler for kaffekosen*. Aftenposten Aften, 8.04. 2008 (www.osloby.no/nyheter/Flere-betaler-for-kaffekosen-6557490.html, lest 22.10. 2015).

De Jong Gierveld, J., Van Tilburg, T. og Dykstra, P. A. (2006): «Loneliness and social isolation», s. 485-499 i Vangelisti, A. L. og Perlman, D. (red.): *The Cambridge Handbook of Personal Relationships*. Cambridge: Cambridge University Press.

Deci, E.L. og Ryan, R.M. (2000): *The 'What' and 'Why' of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior*. Psychological Inquiry.

DiMaggio, P. og Garip, F. (2012): *Network effects and social inequality*. Annual Review of Sociology, 38, 3-118.

Dommermuth, L., Hart, R. K., Lappegård, T., Rønsen, M. og Wiik, K. Aa. (2015): *Kunnskapsstatus om fruktbarhet og samliv i Norge*. Oslo-Kongsvinger: Rapporter 2015/31, Statistisk sentralbyrå.

Durkheim, E. ([1897], 2000): *Suicide. A Study in Sociology*. London: Routledge.

Fløtten, T. (2006): *Poverty and social exclusion: two sides of the same coin? A comparative study of Norway and Estonia*. Doctoral dissertation. Oslo: Fafo-report 487.

Granovetter, M. (1973): *The Strength of Weak Ties*. American Journal of Sociology, 78, 1360-1380

Halleröd, B. og Larsson, D. (2008): *Poverty, welfare problems and social exclusion*. International Journal of Social Welfare, 17, 15-25.

Hansen, T. og Slagsvold, B. (2015): *Later-life loneliness in 11 European countries: Results from the Generations and Gender Survey*. Social Indicators Research, online before print (29. september 2015).

Helsedirektoratet (2013): *Psykisk helseperspektiv i det tverrsektorielle folkehelsearbeidet*. Notat.

Helsedirektoratet (2014): *Psykisk helse og livskvalitet i folkehelsearbeidet*. Notat.

Helse- og omsorgsdepartementet (2003): *Resept for et sunnere Norge: folkehelsepolitikken*. Meld. St.16 (2002-2003)

Helse- og omsorgsdepartementet (2013): *Folkehelsemeldingen. God helse - felles ansvar*. Meld.St.34 (2012-2013)

Hooge, M., Marien, S., De Vroome, T. (2012): *The cognitive basis of trust. The relation between education, cognitive ability, and generalized and political trust*. *Intelligence*, 40 (6), 604-613.

Holt-Lunstad, J., Smith, T.B. og Layton, J.B. (2010): *Social Relationships and Mortality Risk: A Meta-analytic Review*. *PLoS Medicine*, 7 (7), 1-20.

House, J. S. og Kahn, R. L. (1985): «Measures and concepts of social support», s. 83-100 i Cohen, S. og Syme, S. A. (red.): *Social Support and Health*. Toronto: Academic Press.

Huang, J., Van den Brink, H. M. og Groot, W. (2009): *A meta-analysis of the effect of education on social capital*. *Economics of Education Review*, 28, 454-464.

Huang, J., Van den Brink, H. M. og Groot, W. (2011): *College education and social trust: An evidence-based study on causal mechanisms*. *Social Indicators Research*, 104, 287-310.

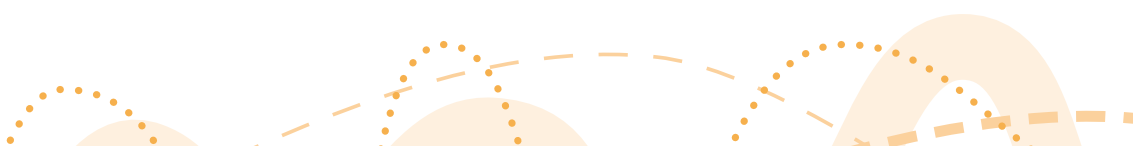
Huang, J., Van den Brink, H. M. og Groot, W. (2012): *Does education promote social capital? Evidence from IV analysis and nonparametric-bound analysis*. *Empirical Economics*, 43, 1011-1034.

Jalovaara, M. (2013): *Socioeconomic resources and the dissolution of cohabitations and marriages*. *European Journal of Population*, 29 (2), 167-193.

Kaasa, A. og Parts, E. (2008): *Individual-level determinants of social capital in Europe. Difference between country groups*. *Acta Sociologica*, 51 (2), 145-168.

Lasgaard, M. og Friis, K. (2015): *Ensomhed i befolkningen - forekomst og metodiske overvejelser*. Temaanalyse, vol. 3, Hvordan har du det? Aarhus: CFK * Folkesundhed og Kvalitetsudvikling.

- Listhaug, O. og Grønflaten L. (2007): *Civic Decline? Trends in Political Involvement and Participation in Norway, 1965-2001*. Scandinavian Political Studies, Vol.30 - No. 2.
- Lyngstad, T. H. og Jalovaara, M. (2010): *A review of the antecedents of union dissolution*. Demographic Research, 23, article 10, 257-292.
- Mood, C. og Jonsson, J. (2015): *The social consequences of poverty: An empirical test on longitudinal data*. Social Indicators Research, published online before print 17 May (DOI 10.1007/s11205-015-0983-9).
- Mullainathan, S. og Shafir, E. (2013): *Scarcity. Why having too little means so much*. London: Allen Lane
- Murayama, H., Fujiwara, Y. og Kawachi, I. (2012): *Social capital and health: A review of prospective multilevel studies*. Journal of Epidemiology, 22 (3), 179-187
- Nieminen, T., Martelin, T., Koskinen, S., Simpura, J., Alanen, E., Härkänen, T. og Aromaa, A. (2008): *Measurement and socio-demographic variation of social capital in a large population-based survey*. Social Indicators Research, 85, 405-423.
- Normann, T.M. (2010): *Svekket helse - mindre sosial kontakt*. Samfunns-speilet, 24 (5-6), 88-97.
- Normann, T.M. (2011a): *Materielle og sosiale mangler. Utslag av fattigdom*. Statistisk sentralbyrå: Rapporter 2011/28
- Normann, T.M. (2011b): «Sosial kontakt og organisasjonsaktivitet». S. 167-187 i Mørk, E. (red.): *Seniorer i Norge 2010*. Statistisk sentralbyrå: Statistiske analyser 120
- Nicolaisen, M. og Thorsen, K. (2012): *Impairments, mastery, and loneliness. A prospective study of loneliness among older adults*. Norsk Epidemiologi, 22 (2), 143-150.
- Nicolaisen, M. og Thorsen, K. (2014a): *Who are the lonely? Loneliness in different age groups (18-81 years old), using two measures of loneliness*. International Journal of Aging and Human Development, 78 (3), 229-257.
-

Nicolaisen, M. og Thorsen, K. (2014b): *Loneliness among men and women - a five year follow-up study*. *Aging & Mental Health*, 18 (2), 194-206.

Oreopoulos, P. og Salvanes, K. G. (2011): *Priceless: The nonpecuniary benefits of schooling*. *Journal of Economic Perspectives*, 25 (1), 159-184.

Proulx, Christine M., Heather M. Helms and Cheryl Buehler (2007): *Marital Quality and Personal Well-Being: A Meta-Analysis*, *Journal of Marriage and Family*, 69, 576-593

Richards, L. (2015): *For whom money matters less: Social connectedness as a resilience resource in the UK*. *Social Indicators Research*, published online 06 January 2015

Ringdal, Kristen (2001): *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen, Fagbokforlaget

Robles, T.F. Slatcher, R.B., Trombello, J.M., McGinn, M.M. (2014): *Marital Quality and Health: A Meta-Analytic Review*. *Psychological Bulletin*, 140 (1), 140-187

Rostila, Mikael (2013): *Social capital and health inequality in European welfare states*. Chippenham and Eastbourne: Palgrave Macmillan.

Sandstrom, G. M. og Dunn, E. W. (2014): *Social interactions and well-being: The surprising power of weak ties*. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 40 (7), 910-922

Sandvik, L. (2014): *Internett - viktig arena for deltakelse*. *Samfunnsspeilet* 5, 2014, 74-7.

Sandvik og Revold (2015): *Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013. Tema: Friluftsliv, organisasjonsaktivitet, politisk deltakelse og sosialt nettverk*. Dokumentasjonsrapport, Notater 2015/18, Statistisk Sentralbyrå (www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/221524?ts=14c21982b78).

Saltkjel, T. og Malmberg-Heimonen, I. (2014): *Social inequalities, social trust and civic participation - the case of Norway*. *European Journal of Social Work*, 17 (1), 118-134.

Seligman, M. (2011): *Flourish. A New Understanding of Happiness and Well-Being - and How to Achieve Them*. London: Nicholas Brealey Publishing

Siegler, V. (2014): *Measuring Social Capital*. Office of National Statistics (www.ons.gov.uk/ons/dcp171766_371693.pdf, lest 24.02. 2015)

Siegler, V. (2015): *Measuring National Well-being - An Analysis of Social Capital in the UK*. Office of National Statistics (www.ons.gov.uk/ons/dcp171766_393380.pdf, lest 24.02. 2015)

Sletten, M. Aa. (2011): *Å ha, å delta, å være en av gjengen. Velferd og fattigdom i et ungdomsperspektiv*. NOVA-rapport 11/11.

Sletten, M. Aa. (2013): «Betydningen av å lykkes sosialt i ungdomstiden - er «dårlige venner» bedre enn ingen venner?» S. 129-149 i Hammer, T. og Hyggen, C. (red.): *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til voksenlivet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Statistisk sentralbyrå, Stortingsvalget, valgundersøkelsen 2013 (13. mars 2014). «En av tre skiftet parti» (www.ssb.no/valg/statistikker/vund/hvert-4-aar/2014-03-13)

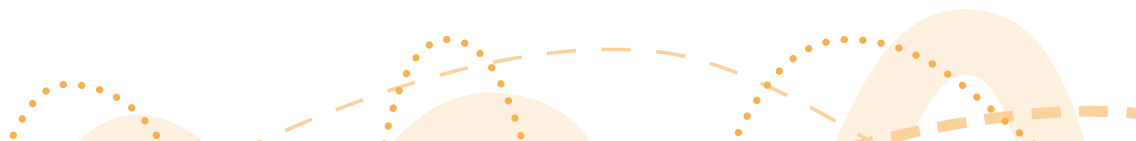
Thoits, P. A. (2011): *Mechanisms linking social ties and support to physical and mental health*. Journal of Health and Social Behavior, 52, 145-161

Thorsen, K. og Blekesaune, M. (2006): «Ensomhet og lokalmiljø», s. 93-103 i Slagsvold, B. og Daatland, S. O. (red.): *Eldre år, lokale variasjoner. Resultater fra Den norske studien av livsløp, aldring og generasjon (NorLag) - runde 1*. Oslo: NOVA rapport 15/2006, NOVA.

Thorsen, K. og Clausen, S. E. (2009): *Hvem er de ensomme?* Samfunns-speilet, 23 (1), 74-78.

Thorsen og Revold (2014): *Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013. Tema: Idretts- og kulturaktiviteter*. Dokumentasjonsrapport, Notater 2014/7, Statistisk Sentralbyrå (www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/160330?_ts=143d7daa860).

Turner, R. J. og Turner, J. B. (1999): «Social integration and support», s. 301-319 i Aneshensel, C. og Phelan, J. C. (red.): *Handbook of the Sociology of Mental Health*. New York: Kluwer Academic Publishers.

Vaage, O. F. (2012): *Tidene skifter – Tidsbruk 1971–2010*. Tidsbruk 1971-2010. Statistisk sentralbyrå: Statistiske analyser 125. (www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/tidene-skifter).

Van der Meer, T., Scheepers, P. og te Grotenhuis, M. (2009): *States as molders of informal relations? A multilevel test on social participation in 20 Western countries*. *European Societies*, 11, 233-255

Vittersø, J. (2013): «Functional well-being: Happiness as feelings, evaluations, and functioning». S. 227-244 i David, S.A., Boniwell, I. og Ayers, A.C. (red.): *The Oxford Handbook of Happiness*. Oxford: Oxford University Press

Vrålstad S. (2012a): *Deltakelse i organisasjoner og politisk virksomhet. Mer aktive med tillit til andre*. Samfunnspeilet, 2012/2, Statistisk sentralbyrå.

Vrålstad, S. (2012b): «Sosiale levekår». S. 117-135 i Grebstad, U.B. (red.): *Sosialhjelp og levekår i Norge*. Statistisk sentralbyrå: Statistiske analyser 130.

Wiik, K. Aa. og Dommermuth, L. (2014): *Who remains unpartnered by mid-life in Norway? Differentials by gender and education*. *Journal of Comparative Family Studies*, 45 (3), 405-423.

Wollebæk, D. og Sivesind, K.H. (2010): *Fra folkebevegelse til filantropi? Frivillig innsats i Norge 1997–2009*. Rapport 2010-3, Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn & frivillig sektor.

Wollebæk, D. og Seggaard, S. B (2011): *Sosial kapital i Norge*, Cappelen Damm akademiske.

Wollebæk, D., Sætrang, S. og Fladmoe, A. (2015): *Betingelser for frivillig innsats. Motivasjon og kontekst*. Rapport 2015-1, Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn & frivillig sektor.

Yang, Y. C., Schorpp, K. og Harris, K. M. (2014): Social support, social strain and inflammation: Evidence from a national longitudinal study of U. S. adults. *Social Science & Medicine*, 107, 124-135

